

บทที่ 5

รูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประชุมชนขององค์กรท้องถิ่น

การศึกษาการจัดการประชุมชนขององค์กรท้องถิ่นในบทนี้ เป็นการนำเสนอการศึกษา ระดับหมู่บ้านที่เปรียบเสมือนเป็นองค์กรระดับท้องถิ่น ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้าน 3 แห่ง เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาระดับลุ่มน้ำ ได้แก่ บ้านห้วยม่วง บ้านนาข้าว อำเภอกวนช้าง และบ้านวังยาว อำเภอลำทะเมนชัย ลักษณะการเก็บข้อมูลประกอบด้วยการใช้แนวทางสัมภาษณ์ การสังเกต การเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน ได้แก่ การร่วมประชุมกรรมการหมู่บ้าน ประชุมกรรมการสภาตำบล และกิจกรรมการปลูกป่าชุมชน รวมทั้งการติดตามความเคลื่อนไหวข้อมูลหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ได้ปฏิบัติงานร่วมกับโครงการวิจัยศูนย์ชุมชนระหว่าง ปี พ.ศ. 2536-2537 ลักษณะการติดตามข้อมูลจะมีการเข้าไปประจำอยู่ในหมู่บ้านทุกเดือนๆ ละ 3-5 วัน และการใช้แบบสอบถามเพื่อวัดความคิดเห็นของกลุ่มประชากรในหมู่บ้านที่ทำการศึกษา ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ

5.1 สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

5.2 รูปแบบและกระบวนการในการจัดการประชุมชนขององค์กรท้องถิ่น

5.3 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประชุมชน

5.4 ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการจัดการประชุมชน

ผลการวิเคราะห์การจัดการประชุมชนขององค์กรท้องถิ่นในบทนี้จะเน้นที่ระดับหมู่บ้าน และมีความเชื่อมโยงกับระดับลุ่มน้ำ ผลการศึกษามีดังนี้

5.1 สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

5.1.1 บ้านห้วยม่วง หมู่ที่ 3 ต.ห้วยม่วง อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น

บ้านห้วยม่วง หมู่ที่ 3 ตั้งอยู่บริเวณโซนเหนือของลุ่มน้ำห้วยทรายที่ตั้งชุมชนอยู่บนที่เนินค่อม ๆ ลาดเทลงมาจากทิศใต้จรดลำห้วยม่วง มีพื้นที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 80 ไร่ ลักษณะการตั้งชุมชนจะเป็นกลุ่มของครัวเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน แบ่งชุมชนออกเป็น 9 คุ่ม โดยใช้นาเวถนและล้อคหมู่บ้านเป็นแนวแบ่งปัจจุบันมีครัวเรือน 150 ครัวเรือนมีประชากร 836 คน เป็นเพศชาย 439 คน และเพศหญิง 397 คน อาณาเขตติดต่อระหว่างหมู่บ้าน คือ ทิศเหนือจรดภูผาขาวและที่ทำกินบ้านห้วยซ้อ ทิศใต้จรดเขาสามยอดและบ้านชำภูทองเหนือ ทิศตะวันออกจรดห้วยทรายและบ้านวังยาว ทิศตะวันตกจรดภูหินกองและที่ทำกินบ้านทรัพย์สมบูรณ์-ห้วยเตย สิ่งสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้านประกอบด้วย น้ำบาดาล 2 บ่อ มีไฟฟ้าใช้ ศาลาประชาคม 1 แห่ง โรงเรียน 2 แห่ง ร้านค้าในหมู่บ้าน 7 ร้าน ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ 1 ร้าน ด้านสาธารณสุขมีส้วมซึมใช้ 90%ของครัวเรือนทั้งหมด มีโถงเก็บน้ำฝนขนาด 100 ปี 95% การใช้บริการด้านสาธารณสุข จะมีสถานอนามัยภายในหมู่บ้านเป็นสถานอนามัยตำบลใช้ร่วมกันกับบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 4 ถ้าเจ็บไข้รุนแรงจะเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลในอำเภออยู่ห่างจากหมู่บ้าน 12 กิโลเมตร ด้านการศึกษามีโรงเรียนประชาบาลภายในหมู่บ้าน ใช้ร่วมกันกับบ้านโนนสะอาด ซึ่งเป็นชุมชนเดียวกัน มีครู 8 คน นักเรียน 254 คน การคมนาคมสามารถติดต่อกับอำเภอ จะมีรถโดยสารวิ่งประจำวันและ 2 เที่ยว มีรถตั้งแต่ 07.30 น.-15.00 น. ทุกวัน อัตราค่าโดยสารจากหมู่บ้านถึงอำเภอ เป็นเงิน 10 บาท หรืออีกเส้นทางหนึ่งคือติดต่อกับอำเภอชุมแพ ระยะทาง 25 กิโลเมตร ค่าโดยสาร 15 บาท

5.1.2 บ้านนาข้าว หมู่ที่ 5 ต.ภูผาม่าน อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น

บ้านนาข้าว หมู่ที่ 5 ตั้งอยู่บริเวณกลางลุ่มน้ำห้วยทรายค่อนข้างมาจากทิศใต้ บริเวณโซนล่าง ที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ที่เนินสูง มีลักษณะเป็นเนินลูกรัง แบ่งชุมชนออกเป็น 3 คุ่ม คือ คุ่มนาข้าว ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกพื้นที่มีเนื้อที่ตั้งชุมชน 100 ไร่ คุ่มภูกระแต ตั้งอยู่กลาง มีเนื้อที่ตั้งชุมชน 40 ไร่ และคุ่มวังน้ำเย็น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกมีจำนวนครัวเรือน 132 ครัวเรือน ประชากร 717 คน แบ่งเป็นเพศชาย 366 คน และ เพศหญิง 351 คน

อาณาเขตติดต่อระหว่างหมู่บ้าน คือ ทิศเหนือจรดบ้านชำมูทองใต้ ทิศใต้จรดบ้านปากกล้วย
ทิศตะวันออกจรดบ้านสว่างโนนสูง ทิศตะวันตกจรดเทือกเขาภูผาม่าน และเขตอุทยานแห่งชาติ
สิ่งสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้านประกอบด้วย น้ำบาดาลสาธารณะ 3 บ่อ บ่อน้ำตื้น 4
บ่อ มีไฟฟ้า ศาลาประชาคม ศูนย์สาธารณสุขหมู่บ้าน โรงสีข้าว 2 แห่ง ร้านค้า 8
ร้าน จางข้าวเมล็ดพันธุ์ 1 แห่ง ร้านซ่อมรถจักรยาน 1 ร้าน ด้านสาธารณสุขจะมีสามใช้
80% ของครัวเรือนทั้งหมด มีอ่างเก็บน้ำผืนนา 100 ไร่ทุกครอบครัว การใช้บริการด้าน
สาธารณสุขชาวบ้านนิยมเดินทางไปโรงพยาบาลอำเภอ อยู่ห่างจากหมู่บ้านเพียง 3
กิโลเมตรเท่านั้น ด้านการศึกษาจะมีโรงเรียนประชาบาลภายในหมู่บ้าน 1 แห่ง ครู 4 คน
นักเรียน 130 คน (ยังขาดอัตราครูว่างบางส่วน) การคมนาคมสามารถติดต่อกับอำเภอได้
สะดวกมีรถโดยสารวิ่ง จากบริเวณโซนเหนือลุ่มน้ำห้วยทรายในท้องที่ตำบลห้วยม่วงผ่าน
ที่หมู่บ้านถึงตัวอำเภอ อัตราค่าโดยสาร 5 บาท มีรถโดยสารวิ่งผ่านวันละ 2 เที่ยว มีวัด
ภายในหมู่บ้าน 2 แห่ง คือ วัดปามะนาวศรีเจริญธรรมวิเวก ตั้งอยู่คุ้มวังน้ำเย็น มีพระภิกษุ
2 รูป สามเณร 1 รูป และวัดศิลาตาช คุ้มมน้ำชา มีพระภิกษุ 2 รูป

5.1.3 บ้านวังยาว หมู่ที่ 7 ต.นาหนองทุ่ม อ.ชุมแพ จ.ขอนแก่น

บ้านวังยาว หมู่ที่ 7 ตั้งอยู่บริเวณโซนเหนือของลุ่มน้ำห้วยทราย ที่ตั้ง
หมู่บ้านอยู่ที่ลุ่มดินล้าห้วย น้ำท่วมถึง มีพื้นที่ก่อตั้งชุมชน 160 ไร่ ทอดยาวตามแนวถนนและ
ลำห้วยทรายในทิศเหนือ-ใต้ แบ่งการปกครองออกเป็น 2 คุ้ม คือคุ้มวังยาวหมู่ที่ 7 จำนวน
247 ครัวเรือน และคุ้มบ้านน้อยพัฒนา จำนวน 40 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
287 ครัวเรือน มีประชากร 1,470 คน อาณาเขตติดต่อของบ้านวังยาวคือ ทิศเหนือจรด
เขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน ทิศใต้จรดบ้านโนนโกนและสว่างโนนสูง ทิศตะวันออกจรดบ้าน
โนนชาดและนาหนองทุ่ม ทิศตะวันตกจรดลำห้วยทรายและบ้านวังยาว สิ่งสาธารณูปโภคใน
หมู่บ้านประกอบด้วย ประปาหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากน้ำบาดาล มีไฟฟ้า ศาลาประชาคม ศูนย์
บริการสาธารณสุขชุมชน (ศสมช.) มีร้านค้า 10 แห่ง โรงสีข้าว ร้านซ่อมรถ ร้าน
ตัดผ้า ร้านเสริมสวย ด้านสาธารณสุขจะมีสามใช้ทุกครัวเรือน มีอ่างน้ำขนาด 100 ไร่
เก็บกักน้ำฝนไว้ดื่มจำนวน 80% ของหมู่บ้าน ใช้บริการที่สถานีอนามัยบ้านนาหนองทุ่ม อยู่ห่าง
จากหมู่บ้าน 7 กิโลเมตร แต่ชาวบ้านนิยมใช้บริการที่โรงพยาบาลในอำเภอยุเมเป็นส่วนใหญ่ ด้านการศึกษาจะมีโรงเรียนประชาบาลและเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา

ถึงชั้นมัธยมปีที่ 3 มีครู 20 คน นักเรียน 520 คน การคมนาคมติดต่อกับอำเภอชุมแพได้สะดวก ห่างจากที่ตั้งอำเภอประมาณ 20 กิโลเมตร มีรถโดยสารวิ่งผ่านหมู่บ้านตั้งแต่วันที่ 07.00-15.00 น. ค่ารถโดยสารจากหมู่บ้านถึงอำเภอราคา 10 บาท

5.2 รูปแบบและกระบวนการในการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น

การศึกษาการจัดการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน จำเป็นจะต้องกล่าวถึงสภาพป่าและการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการใช้ประโยชน์และการนึ่งป่าของหมู่บ้านนั้น ๆ เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับป่า แล้วพัฒนาการมาเป็น รูปแบบ และกระบวนการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้านของตน รายละเอียดในการศึกษามีดังนี้

5.2.1 การจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยม่วง

5.2.1.1 สภาพป่าและการเปลี่ยนแปลงบ้านห้วยม่วงตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและมีพื้นที่ทำกินบางส่วนล้ำเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ มีเทือกเขาขนานทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตกและทิศตะวันออกเฉียงใต้สภาพป่าในอดีตเคยเป็นป่าดงดิบมีพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น ตะเคียน พยอม ตะแบก ประดู่ มะค่า เต็ง รัง เหียง ฯลฯ มีสัตว์ป่าจำพวก เสือ กวาง เก้ง หมูป่า ลิง กระรอก กระแต ฯลฯ ต่อมาในช่วงปี 2510-11 เป็นระยะเวลาที่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านห้วยม่วง สภาพป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเริ่มโล่งเตียนแล้ว ชาวบ้านเรียกว่า "ป่าเลา" หมายถึงมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ประปราย มีวัชพืชจำพวกต้นเลาขึ้นอยู่หนาแน่น ในช่วงฤดูแล้งชาวบ้านจึงถือโอกาสจุดไฟเผาป่าเพื่อจับจองที่ทำกินได้สะดวกยิ่งขึ้นแหล่งพื้นที่ป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่รอบ ๆ หมู่บ้านได้แก่ ภูหินกอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือห่างจากหมู่บ้าน 4 กิโลเมตร ประกอบด้วยป่าโคกมีไม้ประเภท เต็ง รัง เหียง ประดู่ ช่างรวก แดง เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติชนิดต่าง ๆ เช่น เห็ด ผักหวาน หน่อไม้ ไม้เหิน และการเลี้ยงสัตว์ ภูผาขวาง อยู่ทางทิศเหนือหมู่บ้านเป็นเทือกเขาค่อนข้างสูงชัน มีป่าไม้ชนิดต่าง ๆ อยู่หนาแน่น เช่น ไม้รวก ไม้ซาง ไม้เปราะ ไม้สร้างโน ไม้ค้ำขวาน, เขาสามยอดตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้หมู่บ้าน มีสภาพป่าโคกปะปนกับป่าไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นแหล่งเก็บหาหน่อไม้ ผักหวานและ ไม้เหิน บริเวณพื้นที่ภูเขาสามยอดนี้จะมีสำนักสงฆ์มาตั้งอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2484 ซึ่งมีพระธุดงค์เดินทางมาจาก จ.ชัยภูมิ การเปลี่ยนแปลงทรัพยากร

ป่าไม้บริเวณพื้นที่เชิงเขา ถูกแปรสภาพเป็นที่ตั้งชุมชน เช่น บ้านห้วยซ้อ ห้วยเตย ทวีชัย สมบูรณ์ และห้วยม่วง โนนสะอาด พื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นที่ทำกินของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำไร่ ปลูกข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย ยางพาราและ ไม้ผล ไม้ยืนต้นชนิดต่าง ๆ ส่วนป่าธรรมชาติบริเวณเชิงเขาและบนภูเขา ชาวบ้านมีการลักลอบตัดไม้ และเกิดไฟไหม้ป่าทุกปี ปัจจุบันสภาพป่าธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมลงมาก ถึงแม้ว่าทางราชการจะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติก็ตาม แต่การพื้พื้งป่าไม้ของชาวบ้านยังคงดำเนินอยู่เช่นเคย โดยเฉพาะการเก็บหาหน่อไม้จะมีการรับเหมาจากกลุ่มพ่อค้าบางกลุ่มในพื้นที่ ชาวบ้านจะเก็บหาหน่อไม้จากภูเขาลงมาขายตามท่าขึ้น-ลงบริเวณเชิงเขาทุกปี

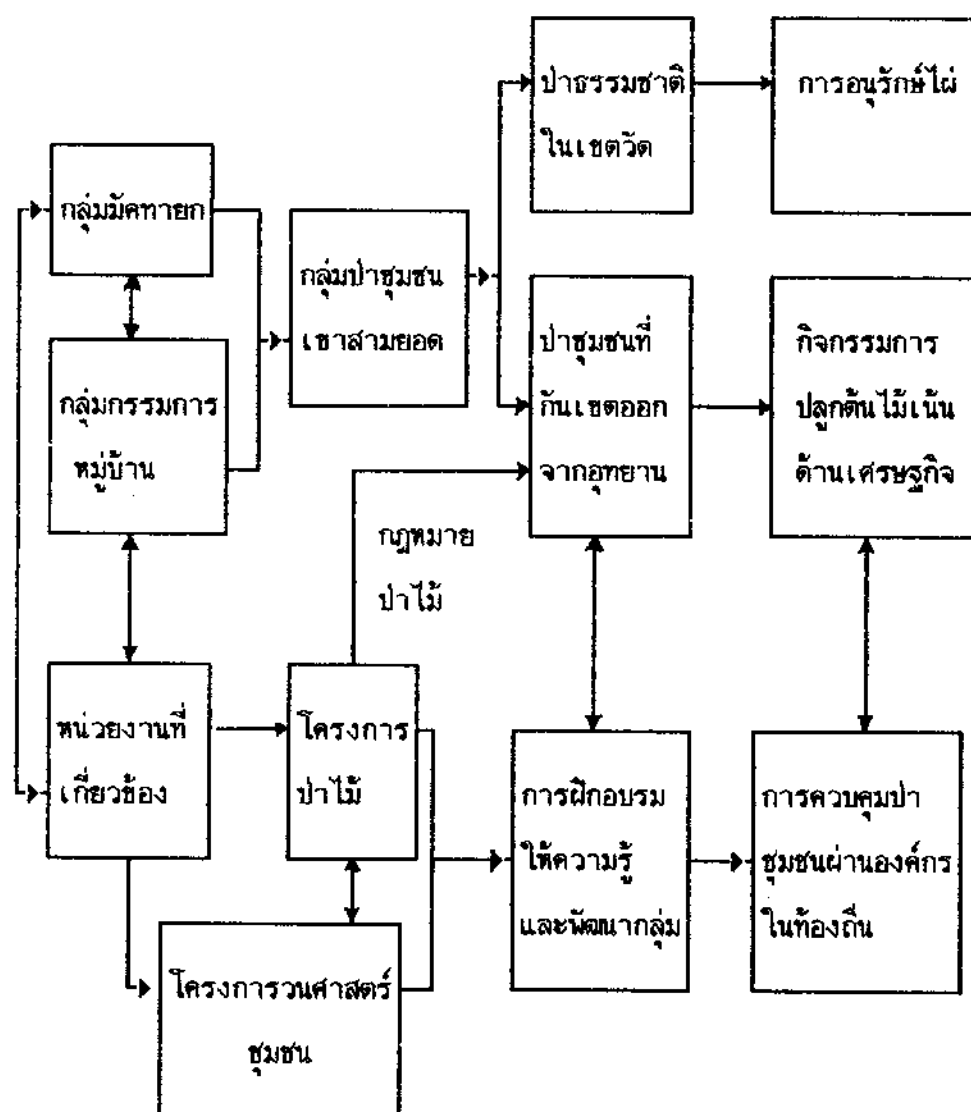
5.2.1.2 การใช้ประโยชน์และการพื้พื้งป่า บ้านห้วยม่วงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงที่พื้นที่ป่าได้ลดลงไปมากแล้ว จึงไม่มีป่าดงดิบในบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านที่เป็นแหล่งหาของป่าหรือล่าสัตว์ของชาวบ้าน การพื้พื้งป่าจึงอยู่บริเวณภูเขาที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นการหาเพื่อบริโภคมากกว่า เนื่องจากว่าชาวบ้านมีกิจกรรมการเกษตรและรับจ้างมีผลให้ชาวบ้านไม่สนใจไปหาของป่าเท่าที่ควร กิจกรรมการพื้พื้งป่า คือ การล่าสัตว์และหาของป่า ในอดีตจึงมีสัตว์ป่าจำพวกเสือดาว หมูป่า ช้าง ละมั่ง เก้งจะมีมากแถบภูผาขวางและภูหินกอง การเก็บหาอาหารธรรมชาติ เดิมนิยมเก็บเห็ด-ผักหวาน ตามบริเวณโคกบ้านห้วยซ้อที่เต็มไปด้วยป่าเต็งรัง เป็นการเก็บเพื่อบริโภคที่พื้พื้งมากที่สุดคือ เห็ดหน้าหล่ เห็ดโค เห็ดผึ้ง เห็ดระโงก ต่อมาเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นในบริเวณนั้น มีการถากถางป่าเพื่อสร้างที่พักอาศัยและทำเป็นที่ทำกินทำให้เก็บเห็ดและผักหวานได้น้อยลง จึงได้ย้ายที่เก็บเห็ดและ ผักหวานได้บริเวณภูหินกอง อยู่ห่างจากห้วยซ้อไปทางทิศตะวันตก 3-4 กิโลเมตร การเก็บหาหน่อไม้ บริเวณเทือกเขาใกล้หมู่บ้านจะมีไม้ชนิดต่าง ๆ ค่อนข้างมากจึงมีแหล่งหน่อไม้ไร่ หน่อคาย อยู่ใกล้บ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านนิยมไปเก็บหน่อไม้ หน่อซาง หน่อรวก ที่ภูเขาสามยอด ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เนื่องจากมีชาวบ้านใกล้เคียงเช่น บ้านชีภูทอง บ้านวังยาว มาเก็บหาหน่อไม้ที่ภูเขาสามยอดกันมากทำให้หน่อไม้ลดน้อยลง ในปัจจุบันชาวบ้านบ้านห้วยม่วง จึงเริ่มเก็บหาหน่อไม้ที่ภูผาขวางกันมากขึ้นมีการซื้อขายหน่อไม้มาตั้งแต่อดีต โดยชาวบ้านจะหาไปขายที่บ้านวังยาว บ้านน้อยพัฒนา เมื่อ 4-6 ปีที่ผ่านมา ต่อมาก็มีรถพ่อค้ามาจอดรอรับซื้ออยู่เชิงเขา การเก็บสมุนไพร แหล่งสมุนไพรจะมีมากบนภูเขา ซึ่งปัจจุบันยังมีการเก็บหาบางส่วน ชาวบ้านสามารถหาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ บริเวณภูหินกองโดยเฉพาะ

หลังภูหินกองซึ่งเรียกว่าตงเย็น เป็นป่ามีต้นไม้ใหญ่ขึ้นมากมีสมุนไพรหลายชนิด ได้แก่ จันทน์ จันทง (แก้โรคสูกอัส) นมราชสีห์ (แก้เจ็บคอ) ชาฤๅษี (แก้อาการแน่นท้อง ชัดท้อง ปัสสาวะ) ภูยาทนต์เมว (แก้ไข้และอาการพุงบวม เป็นฝี) ต้นกระช่อม (แก้อาการเจ็บคอ ตะไกร้ ตะกวง (ยาบำรุงน้ำนมสตรีหลังคลอด) กระท่อมเลือด (ยาบำรุงเลือด) การตัดไม้ เดิมชาวบ้านมีการตัดไม้ที่ยังเหลืออยู่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีครอบครัวอพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มมากขึ้น จะเริ่มขยายพื้นที่ตัดไม้ตามภูเขา เช่น ภูหินกองดงมะไฟ ซึ่งมีไม้แดง ประดู่ เต็ง รัง ตะแบก มะค่า ชิงชัน ตะเคียน จนกระทั่งพื้นที่ดงมะไฟเหลือต้นไม้ในพื้นที่ เหล่านี้ค่อยลงและจะใช้ร่วมกันหลายชุมชน เช่น บ้านห้วยชัยทรัพย์สมบูรณ์ ห้วยเตย จึงทำให้พื้นที่ป่าธรรมชาติบริเวณภูเขาเหลือเพียงต้นไม้ขนาดเล็กและไม้ชนิดต่างๆ ทำให้กิจกรรมการตัดไม้ลดลง แต่ชาวบ้านกลับมีการสร้าง "โครงบ้าน" เพื่อให้มีสภาพบ้านเรือนเก่าและขายให้พ่อค้านอกชุมชนเป็นครั้งคราว

5.2.1.3 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยม่วง เกิดจากข้อจำกัด

ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าเพราะมีกฎหมายป่าไม้ควบคุมอยู่ คือ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติ ทำให้กลุ่มชาวบ้านผู้อาศัย และมีความศรัทธาในพุทธศาสนา ประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อหาแนวทางพัฒนาป่าชุมชนโดยก่อตั้ง "กลุ่มป่าชุมชนเขาสามยอต" เพื่อทำหน้าที่เฝ้าระวังรักษาการบุกรุกที่ดินป่าธรรมชาติ ในเขตวัดเขาสามยอต ประสานงานกับเจ้าหน้าที่และร่วมกันปลูกฟื้นฟูสภาพป่าขึ้น ในปี พ.ศ.2534 มีเจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้ (จปป.) เป็นเจ้าหน้าที่ภายใต้โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้มีการพูดคุยกับตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน มัคทายกวัด และกรรมการฝ่ายอื่น ๆ เรื่องการพิจารณาหาพื้นที่เพื่อปลูกป่าชุมชน จนกระทั่งได้ข้อสรุปว่ามีเพียงพื้นที่วัดเขาสามยอตที่ถูกบุกรุกเท่านั้น เพราะในอดีตเคยเป็นเขตวัดมาก่อน แต่ประสบปัญหาชาวบ้านเข้ามาของเพื่อบุกรุกหลายคน และยังมีชาวบ้านห้วยม่วงบางคนเข้าร่วมทำกินอยู่ในพื้นที่ด้วย ดังนั้นรูปแบบการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยม่วงเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มป่าชุมชนเขาสามยอตและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะพบความสัมพันธ์คือลักษณะการจัดการป่าชุมชนได้แก่ ป่าในเขตวัดเขาสามยอตและป่าชุมชนเขาสามยอตจะมีองค์กรท้องถิ่นระดับหมู่บ้านทำหน้าที่ดูแลรักษาอยู่คือ กลุ่มมัคทายกวัดและกลุ่มป่าชุมชนเขาสามยอต พื้นฐานการรวมกลุ่มทั้ง 2 ประเภทนี้ มีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นแกนสำคัญในการประสานงานโดย

พื้นที่ป่าธรรมชาติในเขตวัดเป็นป่าไผ่ที่มีหน่อไม้หวานแน่นในฤดูฝน จึงมีกลุ่มมัคทายกทำหน้าที่อนุรักษ์ต้นไม้เอาไว้ใกล้เชิงเขาสามยอด ส่วนป่าอีกประเภทหนึ่งคือ ป่าปลูกใกล้เขตวัดคณะกรรมการหมู่บ้านได้ประสานงานกับหน่วยงานราชการคือ โครงการพัฒนาป่าดงลาน 6 และโครงการวนศาสตร์ชุมชนเสนอขอพื้นที่ออกจากเขตอุทยานแห่งชาติและทำการปลูกป่าตามความต้องการของกลุ่ม พร้อมทั้งกำหนดระเบียบควบคุมตั้ง แผนภูมิที่ 3

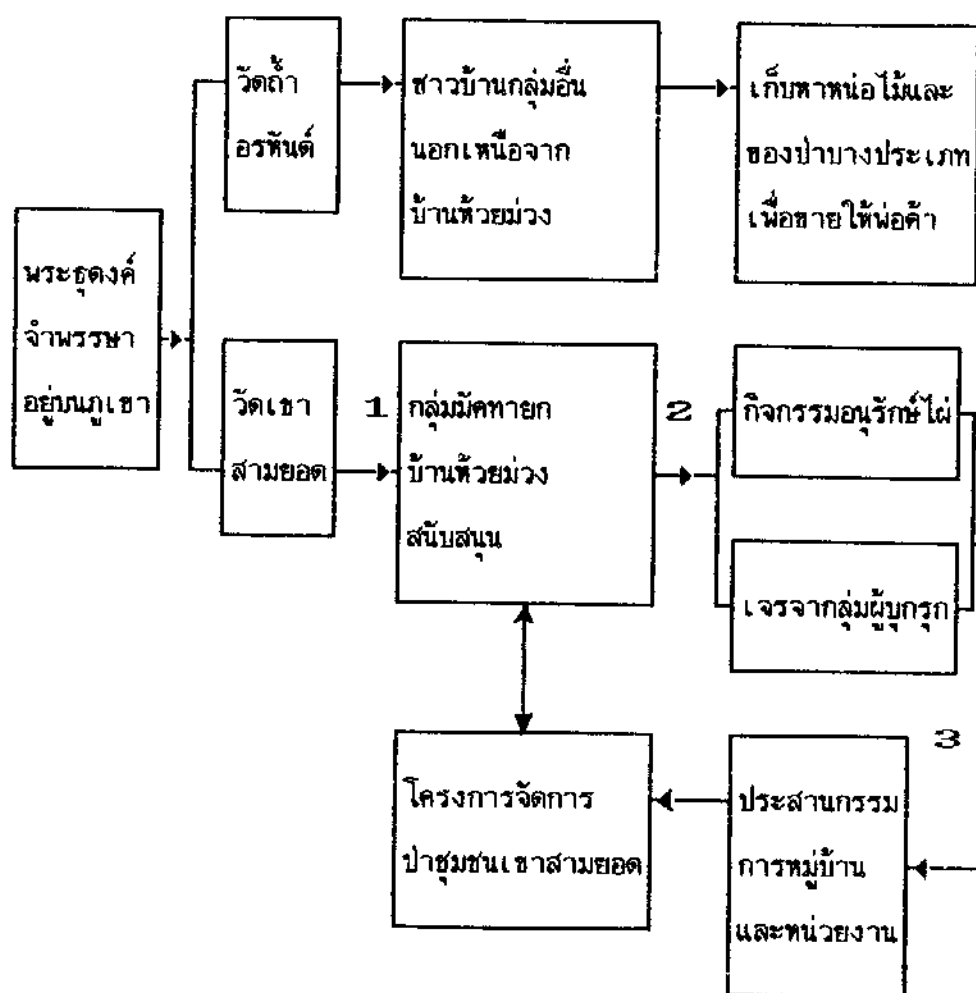
แผนภูมิที่ 3 แสดงรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยม่วง

หมู่บ้านห้วยม่วงอพยพเข้ามาก่อตั้งชุมชน ในช่วงปี พ.ศ.2518 สภาพป่าในขณะนั้นเริ่มเสื่อมโทรมไปบ้างแล้วเพราะมีการตัดไม้ของ อ.อ.ป. ลักษณะที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ที่เนินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินทั้งพื้นที่อาศัย ที่ทำกิน และที่สาธารณะไม่มีกรรมสิทธิ์แต่อย่างใด สำหรับพื้นที่ป่าไม้ที่ชุมชนมีการรับรู้ในลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือพื้นที่บริเวณเขาสามยอด อยู่ทางทิศใต้ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวัดเขาสามยอด และป่าชุมชนเขาสามยอด โดยมีวิวัฒนาการตามลำดับดังนี้

5.2.1.4 กระบวนการพัฒนาป่าชุมชน กิจกรรมป่าชุมชนบ้านห้วยม่วงมีวิวัฒนาการมาจาก ในปี พ.ศ.2430 มีพระธุดงค์เดินทางมาเจริญภาวนาอยู่บริเวณเขาสามยอด และได้สร้างกุฏิชั่วคราวบริเวณเชิงเขา ต่อมาปี พ.ศ.2484 มีหลวงปู่ปึง จันทวันโต เดินทางมาจากจังหวัดชัยภูมิ ได้มาจำพรรษาอยู่บริเวณถ้ำดังกล่าว โดยมีชาวบ้านวังยาว นำภักดาหารมาถวาย ปีพ.ศ.2523 มีหลวงปู่จันทร์ กิตติสาโร และหลวงปู่จันทร์ จันทสาโร เดินทางมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด และมหาสารคาม มาจำพรรษาอยู่บริเวณเชิงเขาสามยอด และได้สร้างวัดขึ้น หลวงปู่ปึงจะมีลูกศิษย์เดินทางมาจำพรรษาอยู่แถบเขาอยู่เรื่อย ๆ เช่น แม่ชีเชื้อว และพระลูกศิษย์หลายรูป มีทายก-ทายิกาเดินทางมาจากต่างจังหวัดและหมู่บ้านใกล้เคียงในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย รวมทั้งลูกศิษย์ที่เป็นทหารจากค่ายสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา ได้มาสร้างวัดบนภูเขา และตั้งชื่อว่า "วัดถ้ำอรหันต์" ส่วนบริเวณเชิงเขา หลวงปู่จันทร์ จะสร้างวัด "เขาสามยอด" ซึ่งเป็นวัดประจำบ้านห้วยม่วง ดังนั้นบริเวณเขาสามยอดจึงประกอบด้วยวัด 2 แห่ง คือ วัดถ้ำอรหันต์ (วัดแม่ชี) และวัดเขาสามยอด เนื่องจากวัดทั้งสองแห่งนี้มีแนวความคิดไม่ตรงกัน จึงทำให้มีผลกระทบต่อความศรัทธาของชาวบ้าน และการถือปฏิบัติของพระภิกษุ นั่นคือ วัดแม่ชี จะมีชาวบ้านวังยาว และบ้านปากกล้วย ต.โนนคอม ที่เป็นสายญาติกับชาวบ้านในเขต จ.ชัยภูมิเดินทางมาทำบุญที่วัด สร้างถนนขึ้นภูเขาสายใหม่ (ปัจจุบันเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ) มีกองกำลังทหารจากค่ายสุรนารี มาช่วยสร้างถนนคอนกรีต และอุบลล็อกขึ้นไปยังยอดเขา ส่วนวัดบ้าน (วัดเขาสามยอด) ซึ่งตั้งอยู่เชิงเขา ก็มีการกำหนดแนวเขตวัด และขยายพื้นที่ไปทางทิศตะวันออก โดยมีชาวบ้านบริจาที่ดินให้จำนวน 10 ไร่ มีกลุ่มคนแก่และมคทายกวัดร่วมกัน อนุรักษ์หนองไม้และไม้ไผ่บริเวณเชิงเขาสามยอด ทั้งนี้ในช่วงฤดูฝนแต่ละปีจะมีกลุ่มพ่อค้ามารับซื้อหนองไม้ในลักษณะ "การ

รับเหมา" ตามทำขึ้นลงแต่ละหมู่บ้าน โดยเจ้าหน้าที่บางคนให้การสนับสนุน ลักษณะการอนุรักษ์ไม้จะอาศัยความร่วมมือระหว่างพระภิกษุ กลุ่มมัคทายกวัดและคณะกรรมการหมู่บ้านช่วยประสานงาน เพื่อให้ทุกคนช่วยสอดส่องดูแล ไม้ให้มีการลักลอบเก็บหาหน่อไม้บริเวณวัดภายในพื้นที่ตลอดแนวเชิงเขามากกว่า 500 ไร่ กลุ่มมัคทายกที่ทำหน้าที่ดูแลรักษา ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2528-2530 มีกลุ่มชาวบ้านวังยาว และชาวกุทองเพียบกรุกพื้นที่ทิศตะวันออกวัดเพื่อปลูกไม้ไผ่ทำให้สภาพป่าบริเวณเชิงเขาเริ่มเสื่อมโทรม มีการซื้อขายที่ดินเปลี่ยนมือมาหลายคน กลุ่มมัคทายกเคยเจรจาให้ออกจากพื้นที่แต่ก็ไม่ได้ผล ในปี พ.ศ.2532 หน่วยงานราชการเข้ามาควบคุมพื้นที่ เตรียมจัดสรรที่ดิน ภายใต้โครงการ หมู่บ้านป่าไม้และมีโครงการวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น เข้ามาดำเนินงานในปี 2533 จึงทำให้กลุ่มมัคทายกวัดร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านเสนอโครงการพัฒนาป่าชุมชนเขาสามยอดและดำเนินงานมาถึงปัจจุบัน สรุปขั้นตอนในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านห้วยม่วง ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ

- ขั้นที่ 1 เริ่มสร้างวัดเขาสามยอดบริเวณเชิงเขา มีชาวบ้านให้ความศรัทธาจนก่อตั้งกลุ่มมัคทายกวัดขึ้น
- ขั้นที่ 2 วิเริ่มกิจกรรมอนุรักษ์ไม้และมีการเจรจากกลุ่มชาวบ้าน ชุมชนอื่นที่เข้ามาบุกรุก
- ขั้นที่ 3 มีการประสานงานกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และหน่วยงานภายนอก เช่น โครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 และโครงการวนศาสตร์ชุมชน เพื่อเสนอโครงการจัดการป่าชุมชนเขาสามยอด ดังแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 แสดงกระบวนการและขั้นตอนการพัฒนา
ป่าชุมชนเขาสามยอต บ้านห้วยม่วง

การดำเนินงานครั้งแรก ตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้านและ จปป. ได้ไปเจรจากับกลุ่มผู้บุกรุกที่บ้านชำทองเหนือ จำนวน 3 ครั้ง จนกระทั่งชาวบ้านตกลงจะยินยอมสละพื้นที่ให้เป็นเขตป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมมือกับผู้นำหมู่บ้านชำทองเหนือ จปป. และนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมเป็นสักขีพยาน และทำหนังสือยินยอมให้ราษฎรเซ็นชื่อทุกคน เพื่อนำพื้นที่ดังกล่าวมาพัฒนาเป็นป่าชุมชน โดยเสนอโครงการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ยื่นต่อกรมป่าไม้ (ดูภาคผนวก จ) รายละเอียดการจัดการป่าชุมชนเขาสามยอตประกอบด้วย

1) วัตถุประสงค์กลุ่ม การก่อตั้งกลุ่มปทุมชนเขาสามยอตของบ้านห้วยม่วงเพื่อให้มีแหล่งไม่ใช้สอยของชุมชนเป็นแหล่งรายได้ของหมู่บ้าน และความต้องการมีสิทธิในการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

2) โครงสร้างและการดำเนินงานของกลุ่ม โครงสร้างกลุ่มปทุมชนเขาสามยอต ประกอบด้วยลักษณะการรวมกลุ่ม ภาวะผู้นำและการตัดสินใจ ส่วนการดำเนินงานของกลุ่มได้แก่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการจัดการปทุมชนของกลุ่ม รวมไปถึงการกำหนดกฎระเบียบข้อตกลงต่าง ๆ เพื่อควบคุมภายในชุมชน นั่นคือ

ก. ลักษณะการรวมกลุ่มปทุมชนเขาสามยอต เป็นการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการระหว่างสมาชิกในกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มนักทนายวัดเสี้ยวส่วนใหญ่ ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 15 คน ดังนี้ (ดูรายชื่อในภาคผนวก ง)

1. ประธานกลุ่ม - ผู้ใหญ่บ้าน	4. เพรียญิก	2 คน
2. รองประธาน	1 คน	5. ประชาสัมพันธ์
		2 คน
3. เลขานุการ	1 คน	6. กรรมการ
		8 คน

ข. ภาวะผู้นำและการตัดสินใจภายในกลุ่มพบว่าผู้ใหญ่บ้าน อยู่ในฐานะประธานกรรมการหมู่บ้านอยู่แล้ว จะดำรงตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มปทุมชนควบคู่ไปด้วย ในบรรดาคณะกรรมการเหล่านี้มีสมาชิกที่มาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน 8 คน และมาจากกลุ่มนักทนายวัด 5 คน และมีชาวบ้านผู้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีอีก 2 คน แต่กรรมการเหล่านี้จะมีการประสานงานกันเช่นเคย การตัดสินใจภายในกลุ่มถือว่า ประธานกลุ่มเป็นผู้ที่มีอำนาจสำคัญในการตัดสินใจ แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกภายในกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ ในบางกรณีถ้าหากประธานกลุ่มมีเรื่องเร่งด่วน เช่น ต้องรายงานข้อมูลการจัดการปทุมชนให้ทางสภาตำบล หรือให้อำเภอรับทราบ ก็จะปรึกษาสมาชิกกลุ่มเป็นบางคนที่เท่านั้น แต่กรณีมีกิจกรรมพัฒนาปทุมชนโดยส่วนรวม เช่น การปลูกต้นไม้ กำจัดวัชพืช ทำนวกั้นไฟ ฯลฯ ประธานกลุ่มจะประชุมกลุ่มทั้งหมด และมีชาวบ้านคนอื่นเข้าร่วมประชุม ลักษณะการประชุมรวมเช่นนี้ มักจะถือเอาการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านเป็นแนวปฏิบัติ เพราะผู้ใหญ่บ้านในฐานะที่ดำรงตำแหน่งควบคู่กับประธานกลุ่มปทุมชน จะได้พูดคุยให้เสร็จไปพร้อม ๆ กัน

ข. การดำเนินงานของกลุ่มประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ คือ

1. การเจรจาต่อรองกลุ่มชาวบ้านผู้ถูกกรณีกู้ให้มอบพื้นที่สาธารณะเขาสามยอดคืนแก่หมู่บ้านเพื่อพัฒนาเป็นป่าชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่จากโครงการวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมรับรู้ปัญหา และข้อตกลงต่าง ๆ

2. มีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ในป่าชุมชนเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 โดยการประสานงานของ จปป. ที่ประจำอยู่ในหมู่บ้าน ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน หน่วยงานป่าไม้และชาวบ้านทั่ว ๆ ไป มีการเชิญปลัดผู้ใหญ่หัวหน้ากิ่งอำเภอภูผาม่าน มาเป็นประธานเปิดงาน นอกจากนี้ยังมีผู้เข้าร่วม คือ คณะครูนักเรียน โรงเรียนสีพอนสุรย์ บ้านห้วยม่วง โรงเรียนบ้านชำภูทองเหนือ โรงเรียนบ้านทวิชัยสมบูรณ์ คณะกรรมการสภาตำบลห้วยม่วง ทหารพรานชุดสันติมิตรที่ 081 ชาวบ้านห้วยม่วงโนนสะอาด ชำภูทองเหนือ และคณาจารย์จากทางมหาวิทยาลัยขอนแก่นร่วมมือกันปลูกต้นไม้ 8,160 กล้า โดยได้รับการสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้จากโครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 (รายงานการประชุมโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน ครั้งที่ 7/2535)

3. มีการประสานงานกับ จปป. และเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อรังวัดพื้นที่เขตป่าชุมชนให้ชัดเจน เช่น ปี พ.ศ. 2535 มีโครงการไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้เจ้าหน้าที่มีการเจรจาขอพื้นที่ป่าชุมชนใกล้แนวเขตถนน เพื่อติดตั้งสายไฟคณะกรรมการป่าชุมชนได้ร่วมกันรังวัดใหม่ พบว่าป่าชุมชนมีพื้นที่จริง 34 ไร่ 3 งาน โดยกันพื้นที่ใกล้ถนนและเสาไฟออก 5 เมตร ดังนั้นป่าชุมชนบ้านห้วยม่วงมีพื้นที่จริง 18.3 ไร่ (รายงานการประชุมโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน ครั้งที่ 4/2535)

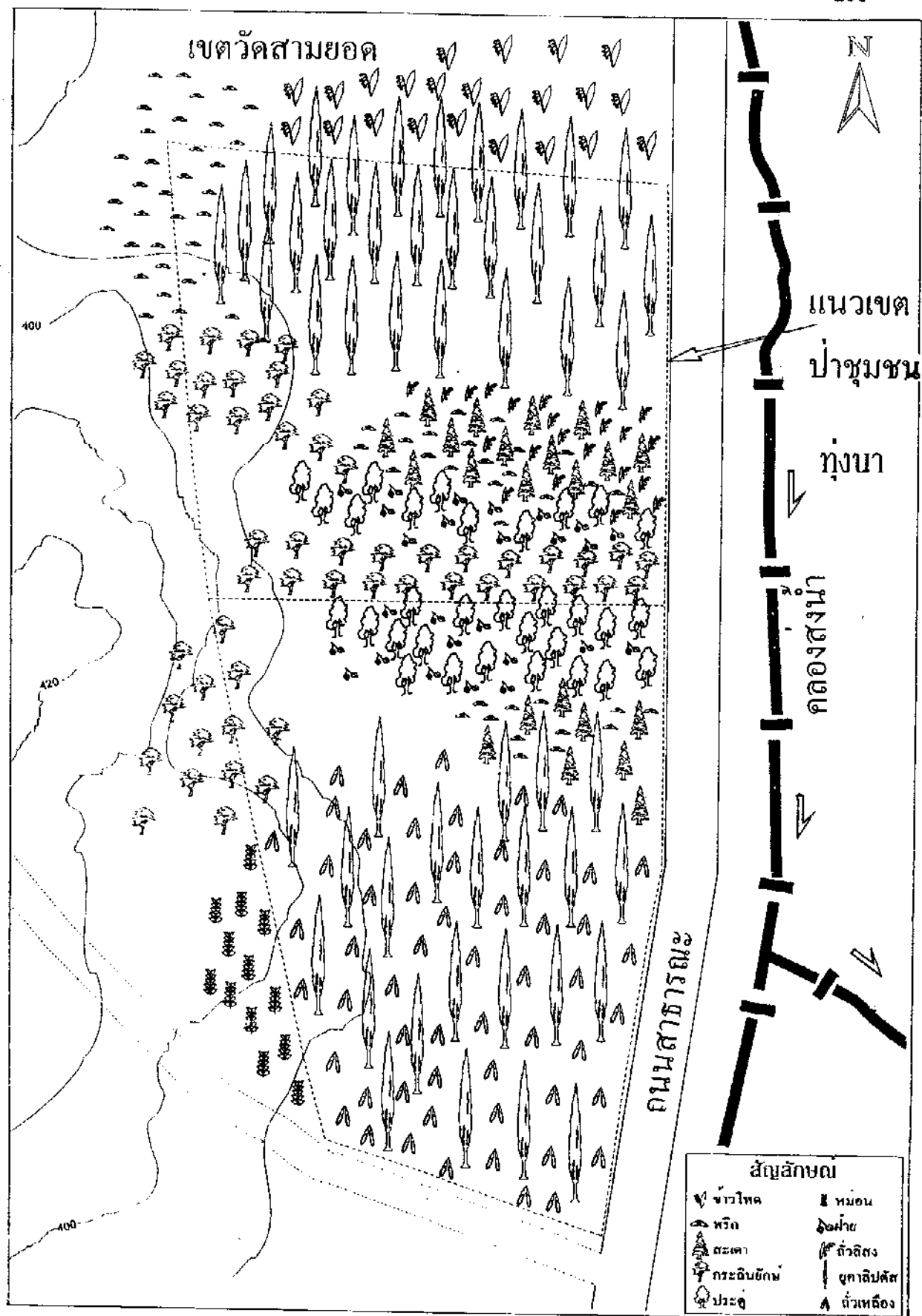
4. คณะกรรมการป่าชุมชนได้เสียสละทุนทรัพย์ส่วนตัว และเรียกเก็บเงินบางส่วนจากผู้ปลูกพืชแซมเพื่อจ้างรถมาไถเกรดทำแนวกันไฟรอบเขตป่าชุมชนและไถเตรียมดินเพื่อปลูกต้นไม้เพิ่มเติม

3) การควบคุมกลุ่ม สมาชิกมีการกำหนดระเบียบร่วมกัน โดยมีเจ้าหน้าที่จากโครงการวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่นร่วมเป็นสักขีพยาน ระเบียบดังกล่าวมีผลบังคับใช้สำหรับสมาชิกภายในกลุ่ม ชาวบ้านทั่ว ๆ ไป และหมู่บ้านใกล้เคียงได้แก่

1. ห้ามมิให้ผู้ใดบุกรุกแผ้วถาง ป่าชุมชน เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัย
2. ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้เพื่อนำมาทำฟืนถ่าน หรือนำไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนแปรรูปเพื่อใช้ในสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้าน
3. ห้ามมิให้นำสัตว์เลี้ยงทุกชนิด เข้าไปเลี้ยงและใช้พื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยม่วง โดยเด็ดขาด
4. คณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับราษฎรในพื้นที่เป็นแกนนำในการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
5. ห้ามมิให้ล่าสัตว์ทุกชนิด ในบริเวณป่าชุมชนโดยเด็ดขาด
6. อนุญาตให้ราษฎรทำอาหารธรรมชาติ เพื่อยังชีพเท่านั้น
7. คณะกรรมการและชาวบ้านจะต้องช่วยกันดูแลรักษาป่ากรณีไฟป่า ถ้าพบเห็นไฟป่าจะต้องแจ้งคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ให้ทราบ และถ้าใครเผาป่าจะมีความผิดปรับไม่เกิน 1,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ
8. หากมีการฝ่าฝืน คณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดบทลงโทษตามขั้นตอนดังนี้
 - 8.1 ว่ากล่าวตักเตือน
 - 8.2 ปรับไม่เกิน 500 บาท
 - 8.3 ส่งมอบให้เจ้าหน้าที่รับไปดำเนินการ
9. งดเว้นไม้ที่ปลูกในป่ากำลังเจริญเติบโตให้ชาวบ้าน เป็นผู้ดูแลรักษา และสามารถปลูกพืชแซมได้ โดยในความพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน
 - 9.1 จะต้องเป็นบุคคลที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้าน
 - 9.2 จะต้องเป็นบุคคลที่ช่วยงานส่วนรวมในหมู่บ้าน
10. งดเว้นไม้ที่ปลูกใหม่ ๆ เจ้าของที่ดินสามารถปลูกพืชล้มลุกปลูกพืชแซมได้ เช่น ถั่วเขียว ถั่วเหลือง พริก ผู้ปลูกจะต้องดูแลต้นไม้ที่ปลูกเป็นอย่างดี จนกว่าต้นไม้จะโตประมาณ 2-3 ปี

4) การใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน หลังจากกลุ่มมีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ในช่วงปี พ.ศ. 2535 แล้ว มีการประกาศรับสมัครชาวบ้านผู้มีฐานะยากจน และสนใจที่จะปลูกพืชแซมในเขตป่าชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาต้นไม้ ชนิดพืชที่ปลูกต้องเป็นพืชล้มลุกอายุเก็บเกี่ยวสั้น เช่น พริก ฝ้าย ถั่วลิสง ข้าวโพด ถั่วเหลือง เป็นต้น พื้นที่ปลูกให้แซมระหว่างแถวไม้ยืนต้นที่กลุ่มได้ปลูกเอาไว้ ซึ่งได้แก่ ยูคาลิปตัส กระถินยักษ์ ประดู่ และสะเดา โดยมีข้อตกลงว่ากลุ่มผู้ปลูกพืชแซมจะต้องดูแลรักษาต้นไม้เป็นอย่างดี ไม่ทำให้ต้นไม้ตาย หรือถ้าพบว่าต้นไม้เจตนาตายต้องปลูกซ่อมหรือแจ้งให้คณะกรรมการป่าชุมชนทราบ จำนวนผู้ปลูกพืชแซมในพื้นที่ป่าชุมชนมีจำนวน 13 คน แต่ละคนจะได้รับการแบ่งสรรพื้นที่ปลูก คนละ 2 ไร่ (ระหว่างแถวไม้ยืนต้นในแนวยาวเหนือ-ใต้) และสามารถปลูกพืชแซมไปได้ 2-3 ปี แต่ในทางปฏิบัติพบว่าในปีแรกชาวบ้านให้ความสนใจมาก สามารถปลูกพืชแซมและดูแลรักษาต้นไม้ได้ดี ในปีต่อมาประสบปัญหาเรื่องวัชพืชมีมาก อากาศแห้งแล้งและต้นยูคาลิปตัสเจริญเติบโตได้ดี ทำให้มีผู้ปลูกพืชแซมลดลง รวมทั้งในข้อตกลงเบื้องต้น จะมีการจับสลากให้คนอื่นมีส่วนร่วมในการปลูกพืชแซมแต่มีชาวบ้านหลายคนที่มีภูมิลำเนาการปลูกพืชไม่ยอมออกจากพื้นที่ โดยให้เหตุผลว่าได้ลงทุนค่าไถเตรียมดิน ค่าเมล็ดพันธุ์พืชไปมากแต่ยังไม่คุ้มทุน ปัจจุบันชาวบ้านได้เลิกปลูกพืชแซมแล้ว แต่มีชาวบ้าน 2-3 ครอบครัว ที่นำสัตว์ไปเลี้ยงในเขตป่าชุมชนแทนเพราะต้นไม้โตพอที่จะปล่อยสัตว์เข้าไปเหยียบย่ำได้ นอกจากนี้การที่กลุ่มมีการปลูกต้นไม้ซ่อมแซมและการกำจัดวัชพืช ผู้ใหญ่บ้านในฐานะประธานกลุ่มป่าชุมชน ก็จะขอความร่วมมือให้ชาวบ้านมาร่วมปลูกต้นไม้และคาบหญ้าในเขตป่าชุมชนอยู่เรื่อย ๆ

5) การประสานงานของกลุ่ม ลักษณะการประสานงานของกลุ่มประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ ประการแรกเป็นการประสานงานภายในชุมชน และประการที่สองเป็นการประสานงานภายนอกชุมชน นั่นคือ ประการแรกการประสานงานภายในชุมชน ได้แก่ การติดต่อระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เช่น ติดต่อกับกลุ่มมัททายกวัด เพราะพื้นที่ป่าชุมชนและวัดเขาสามยอดตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน มีการพึ่งพาอาศัยกันมาบางส่วนจากวัด เพื่อนำมาปลูกซ่อม เช่น มะค่า ประดู่ ซึ่งกลุ่มมัททายกวัดร่วมกับพระภิกษุเพาะกล้าไม้เอาไว้ มีการประสานคณะครู-นักเรียน โรงเรียนสีพอนุสรณ์ให้ร่วมปลูกต้นไม้ ประสานงานกลุ่มเยาวชนเข้าร่วมปลูกต้นไม้ในเขตป่าชุมชน ประการที่สอง การประสานงานภายนอกชุมชน

ภาพที่ 10 แสดงพื้นที่ป่าชุมชนเขาสามยอด และการใช้ที่ดิน
บ้านห้วยม่วง

ได้แก่การประสานงานกับสภาตำบลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น การเสนอโครงการผ่านสภาตำบลเพื่อของบประมาณพัฒนาปทุมธานีเป็นเงิน 3,000 บาท และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอภูพาน ได้อนุมัติโครงการดังกล่าว นอกจากนี้กลุ่มมีการติดต่อกับส่วนราชการคือ โครงการพัฒนาปทุมธานี 5 เพื่อสนับสนุนเกล้าไม้และโครงการรณรงค์ส่งเสริมเพื่อร่วมศึกษาอบรมและดูงาน ซึ่งกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนจากโครงการรณรงค์ส่งเสริมในปี พ.ศ.2534 มีการอบรมผู้นำกลุ่ม หลักสูตรการวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและใน ปี พ.ศ.2536-2537 จัดให้มีการศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่น การศึกษาดูงานการจัดการปทุมธานีโคกผิ้ว อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม การสนทนาเวทีชาวบ้าน ร่วมกับชาวเขาภาคเหนือ, การอบรมกลุ่มวนเกษตรลุ่มน้ำห้วยทรายและการเข้าร่วมสัมมนาทางวิชาการ ลักษณะการอบรมศึกษาดูงานหรือสัมมนากลุ่มจะมีการจัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมและมีการถ่ายทอดความรู้ภายในกลุ่มภายหลังการอบรม

6) ปัญหาอุปสรรค ในการจัดการปทุมธานีของชาวบ้านห้วยม่วง ประกอบด้วย

หลังจากปลูกต้นไม้ได้ 3-4 ปี ทำให้กลุ่มชาวบ้าน ผู้ปลูกพืชแซมก็เลิกปลูกไม่มีผู้ดูแลรักษาต้นไม้ ต่อมาชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในเขตปทุมธานีและเหยียบย่ำต้นไม้บางส่วนที่เจริญเติบโตได้ช้า

ความห่างเหิน ของคณะกรรมการดูแลรักษาปทุมธานี ขาดความรับผิดชอบ เช่น ไม่ได้ปลูกต้นไม้ซ่อมแซม ขาดการประชุมปรึกษาหารือกัน

การดำเนินงาน ไม่มีความต่อเนื่อง หลังจากโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน ถอนตัวออกจากรั้วแล้วกลุ่มก็ขาดบุคลากรที่ทำหน้าที่ประสานงานรวมทั้งการขาดงบประมาณในการพัฒนาปทุมธานี

5.2.2 การจัดการปทุมธานีของบ้านนาข้าว

5.2.2.1 สภาพป่าและการเปลี่ยนแปลง บ้านนาข้าวตั้งอยู่ในเขตป่าติดกับเทือกเขาทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สภาพป่ามีความหนาแน่นชาวบ้านเรียกว่า "ดง" มีต้นไม้จำพวกเต็ง รัง ตะแบก มะค่า ประดู่ และเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่หนาแน่น มีสัตว์ป่าจำพวก ลิง ไก่ป่า เสือ ช้าง ชะนี หมูป่า เก้ง กวาง ฯลฯ จะมีชื่อเรียกภูเขาดม

ความอุดมสมบูรณ์ของป่า เช่น ภูเขาขี้ผึ้ง ภูเขาขี้ไก่ ภูเขาอกหมื่น และภูเขาอกทาด ในอดีตชาวบ้านมีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาป่าไม้มาตลอด เมื่อมีชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้มีการจับจองพื้นที่ทำกิน ทักร้างทางพงเพื่อปลูกพืชไร่บริเวณใกล้ภูเขา ในฤดูแล้งก่อให้เกิดไฟป่าทุกปี การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรป่าไม้เริ่มเห็นได้ชัดเจนในช่วงหลังปี พ.ศ. 2508 เป็นปีที่ทางราชการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติมีการก่อตั้งชุมชนลิกเข้าไปในเขตป่าทางทิศเหนือหมู่บ้าน ส่วนพื้นที่ป่าไม้ภายในชุมชนมีการจับจองที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์และบุกรุกเขตป่าสาธารณะ การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรป่าไม้เกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ ประการแรก การบุกรุกพื้นที่ป่าภายในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะเนินดาตา ในอดีตพื้นที่ป่าแห่งนี้ มีเนื้อที่มากกว่า 300 ไร่ เป็นพื้นที่สาธารณะของตำบลโนนคอม ในปี พ.ศ. 2535 ทางราชการได้มาสำรวจพื้นที่รวมทั้งรังวัดออก นส. 3ก. พบว่า บ้านน่าน้ำชาไม่มีพื้นที่สาธารณะเป็นของตนเองสภาพตำบลโนนคอมจึงได้แบ่งพื้นที่จำนวน 25 ไร่ (ทางด้านทิศเหนือ) เป็นเขตป่าทำเลสาธารณะของหมู่บ้าน แต่กรรมสิทธิ์ นส. 3ก. ยังคงเป็นของตำบลโนนคอมเช่นเคย หมู่บ้านน่าน้ำชาไม่มีสิทธิ์แต่การใช้ประโยชน์เท่านั้น สภาพป่าที่ทำเลเป็นที่เนินดินลูกรังค่อนข้างมากมีต้นไม้ขนาดเล็ก จำนวน ปาละเมาะ ต้นเล็มแมว ทนลมแห้ง ทนลมจว้าง ต้นเหมือดแอ่ ต้นแก้ว ต้นหว้า และไม้ล้มลุกอื่น ๆ ที่เจริญเติบโตได้ดีในที่ดินค่อนข้างแข็ง ต่อมาคณะกรรมการหมู่บ้านได้กำหนดเขตป่าสาธารณะ โดยได้นำเส้าไม้มาปักเป็นแนวเขตแดนระหว่างป่าสาธารณะตำบลโนนคอม และหมู่บ้านน่าน้ำชา พื้นที่ป่าสาธารณะแห่งนี้มิได้กำหนดระเบียบควบคุมแต่อย่างใดทำให้มีปัญหาติดตามมาคือการใช้ประโยชน์ที่ขาดการควบคุม เช่น บ้านปากกล้วยและหมู่บ้านใกล้เคียงมาตัดต้นไม้ไปเผาถ่าน เช่น ต้นเต็ง ชีเหล็กป่า ต้นน้อยสาคร ฯลฯ ทำให้พื้นที่ป่าลดลงเรื่อย ๆ มีถนน รพช. ตัดผ่านใจกลางพื้นที่ป่าสาธารณะ ทำให้มีความสะดวกต่อการใช้ประโยชน์อื่น ๆ โดยเฉพาะการลักลอบขุดหินลูกรังไปขาย เช่น ผู้รับเหมาก่อสร้างถนน แม้ว่าจะสิ้นสุดระยะเวลารับเหมาแล้ว แต่ก็ยังนำลูกรังไปขายหรือแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวที่ปราศจากการควบคุม ในปี พ.ศ. 2527 ชาวบ้านคนหนึ่งเห็นที่ทำกินจรดเขตป่าสาธารณะ ได้มีเจ้าหน้าที่รังวัดที่ดินมาพักที่บ้านเพื่อจัดทำภาพถ่ายทางอากาศและออกหนังสือกรรมสิทธิ์ นส. 3ก. ในพื้นที่ป่าสาธารณะ ประมาณ 1 ไร่เศษให้แก่ชาวบ้านคนดังกล่าว คณะกรรมการหมู่บ้านไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้จนกระทั่งปัจจุบัน ประการที่สอง การบุกรุกพื้นที่ป่านอกชุมชน เป็นการให้ประโยชน์หลายหมู่บ้าน คือ การบุกรุกที่สาธารณะ

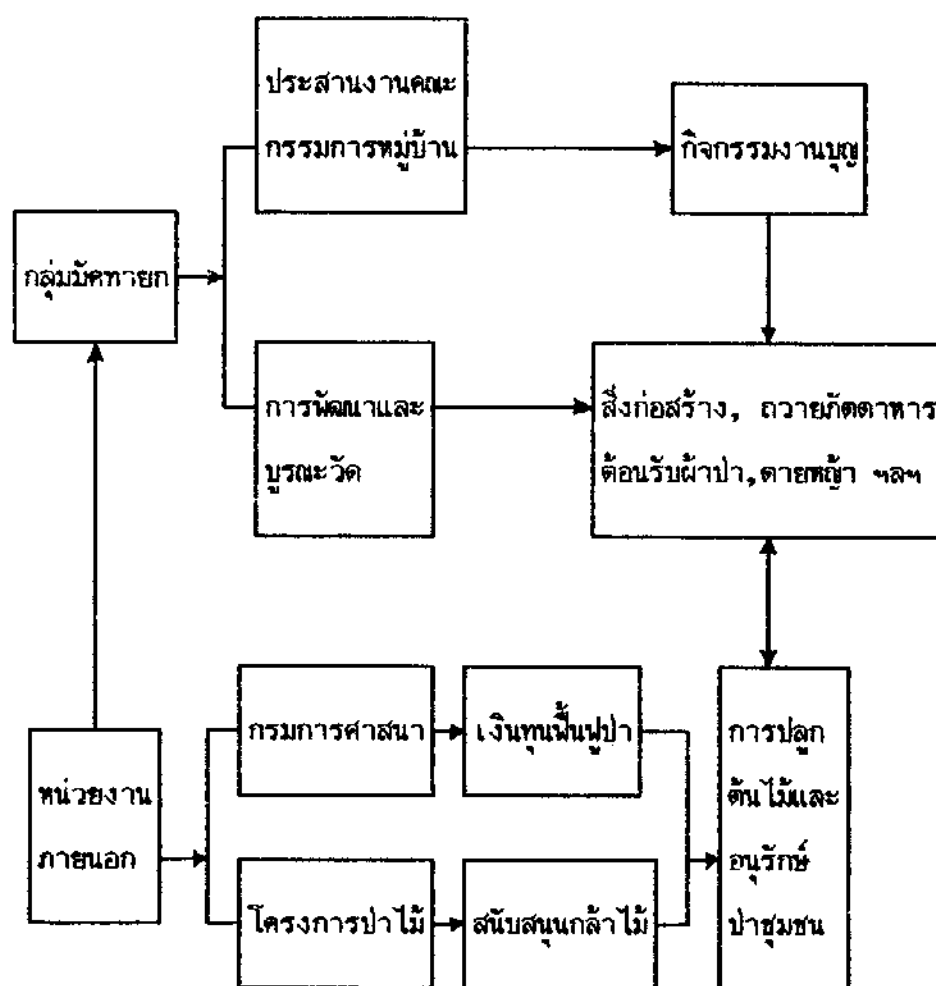
ผาหวงเดือนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ผาหวงเดือนคือชื่อหน้าผาที่อยู่เทือกเขาภูผาม่านทิศตะวันตกหมู่บ้าน เดิมเป็นที่สาธารณะประโยชน์มากกว่า 2,600 ไร่ ปี พ.ศ.2508 ทางราชการได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ สภาพพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าเสื่อมโทรม มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านนาข้าวช้ำ ปากกล้วย โนนคอมสว่างโนนสูง ภูผาม่าน และบ้านชำภูทองใต้ กิจกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้ เช่นการตัดไม้มาสร้างบ้าน ทำฟืน เผาถ่าน เก็บหาหน่อไม้ ของป่า และเลี้ยงสัตว์ ต่อมาก็มีชาวบ้านจับจองพื้นที่ทำกินและมีการซื้อขายที่ดิน ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จนสภาพพื้นที่แปรสภาพเป็นกินาและที่ไร่ คงเหลือสภาพป่าธรรมชาติเพียงเล็กน้อย ปี พ.ศ. 2523 คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นเคยมาเจรจาขอใช้พื้นที่บริเวณผาหวงเดือนจากคณะกรรมการสภาตำบลภูผาม่านเพื่อใช้เป็นแปลงสาธิตระบบการเกษตร เช่น การปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น ไม้ดอก ไม้ประดับ สร้างที่พัก และที่ประชุมขนาดเล็ก รวมทั้งเป็นแหล่งงานของราษฎรในพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ร่วมดูแลรักษาป่าริม สภาตำบลภูผาม่านเห็นสมควร มีมติให้คณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำที่เกี่ยวข้องเห็นชอบรับทราบและดำเนินการต่อไป หลังจากนั้น มหาวิทยาลัยขอนแก่นก็ได้ประสานงานอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้ชาวบ้านที่ทำกินอยู่ในพื้นที่ซื้อขายที่ดินเปลี่ยนมือให้ราษฎรบ้านอื่นมีการบุกรุกเพิ่มมากขึ้น ในปีพ.ศ.2533-2536 โครงการพัฒนาป่าดงลาน 5(กรมป่าไม้)ซึ่งรับผิดชอบอยู่ในพื้นที่ได้ดำเนินการปลูกป่าใกล้เชิงเขาชนิดไม้ที่ปลูก คือ ยูคาลิปตัส กระถินยักษ์ เพื่อป้องกันการบุกรุกของชาวบ้านเพิ่มเติม ในปี พ.ศ.2534 ทางราชการได้ประกาศให้พื้นที่เป็นเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่านทำให้พื้นที่ผาหวงเดือนบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ รวมทั้งพื้นที่แปลงปลูกป่าของทางราชการ ปี พ.ศ. 2536 มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้มีหนังสือที่ ขก.2020/1862 เรื่องเชิญเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องและคณะกรรมการสภาตำบลเข้าร่วมประชุม เพื่อพิจารณาขอใช้พื้นที่เป็นแปลงทดลองด้านเกษตรกรรม ที่อำเภอภูผาม่าน ผลการประชุมได้ข้อสรุปว่าเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ มีความลำบากในขั้นตอนการขอใช้ประโยชน์ ต้องเสนอเรื่องผ่านอธิบดีกรมป่าไม้ และรัฐมนตรีผู้เกี่ยวข้องรวมทั้งพื้นที่นอกเขตอุทยานแห่งชาติ

5.2.2.2 การใช้ประโยชน์และการนึ่งนิงป่า ในการนึ่งนิงป่าของบ้านนาข้าวช้ำในอดีตมีการตัดไม้ เก็บของป่า ล่าสัตว์ เผาถ่าน ในพื้นที่ใกล้หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อชุมชนขยายเพิ่มมากขึ้นป่ารอบ ๆ หมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นที่ทำกิน จนกระทั่งเกิดการ

บุกรุกพื้นที่ป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ตั้งหมู่บ้านน้ำชำเคยเป็นที่เลี้ยงสัตว์ของบ้านโนนคอม ภูผาม่าน และปากฉลุย เมื่อพื้นที่นั้นปรสภานเป็นชุมชนทำให้การเลี้ยงสัตว์มีความลำบากมากขึ้น โดยเฉพาะในฤดูฝนต้องต้อนฝูงโคไปเลี้ยงบนภูเขามีการทำ "ปรางไม้" หรือที่หักชั่วคราวไว้บนภูเขา ในปี พ.ศ. 2534 ทางราชการได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ พร้อมทั้งเพิ่มมาตรการควบคุมป่าอย่างเข้มงวด ทำให้การนึ่งนึ่งทรัพยากรป่าไม้เดือดร้อนมากขึ้น ชาวบ้านจึงหันมาพัฒนาป่าชุมชนที่มีอยู่ภายในชุมชน เช่น ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าวัด ป่าโรงเรียน ป่าช้า พื้นที่ป่าชุมชนเหล่านี้จะมีสภาพป่าเป็นป่าโคกประกอบด้วยพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดี รวมทั้งเป็นยาสมุนไพร โดยเฉพาะพื้นที่ป่าธรรมชาติในเขตวัด ป่ามะนาวศรี (คุ้มวังน้ำเย็น) จะมีชาวบ้านน้ำชำ หมู่บ้านสว่างโนนสูง และหมู่บ้านใกล้เคียงมาใช้ประโยชน์เรื่อย ๆ พันธุ์ไม้ที่สำคัญในเขตวัดที่เป็นชื่อเรียกพื้นบ้านได้แก่ สลักดำ คือแลน เต็ง รัง ตั้ว เบญจ ชำเต็น ต้นเกตุ มะค่า มะนาวกาน เหมือดแอ่ ตะไกร้ คำลั่น เปื่อยเลือด ขวา มะขาม มะนาวศรี ผักหวาน นางหวาน ตะโก เข้มแดง เข้มขาว แดง ประดู่ ค้า ไซ่น้ำ ชีเหล็กป่า มวยดอน หวาย หว่า ชามป้อม กระเคียว ชากู ไส ไซ่น้ำน้อย เลี้ยว มะม่วงป่า เขียวหมู มะขาม ไม้รวก ไม้บ้านไม้เลื้อย ไม้ซาง และไม้ล้มลุกไม้เถาวัลย์ชนิดต่าง ๆ เช่น เครือแตง เครือขูด เครือกอฮอลล์ เครือหนามแก่นแพว เครือไล่ต้น ไมยราบ ต้นหนาม หญา ฯลฯ

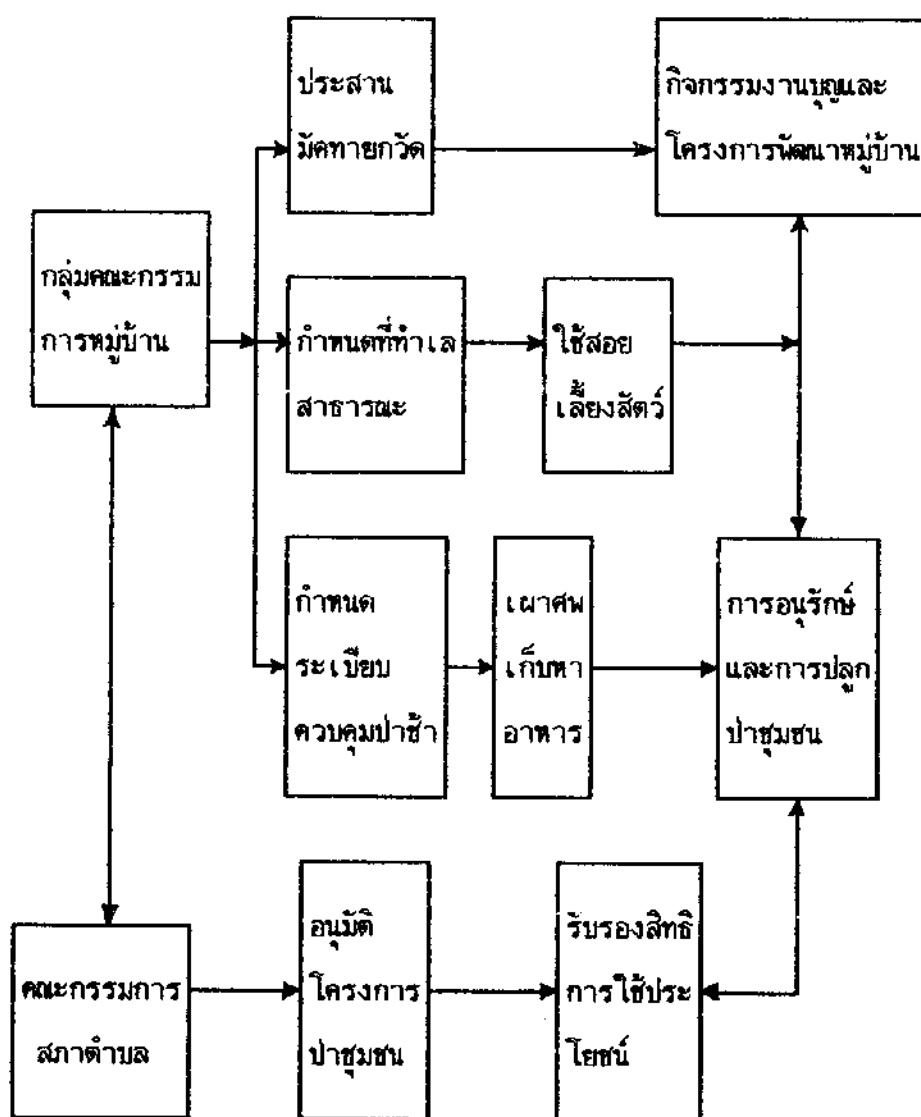
ในฤดูฝนจะมีต้นกระเจียว เต๋ดโคโร เต๋ดละโงก เต๋ดปุ่น เต๋ดแพด เต๋ดทา เต๋ดปลวก และพืชผักอื่น ๆ ที่นำมาบริโภคได้ ดังนั้นลักษณะการนึ่งนึ่งป่าของชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัดเขตป่าชุมชนจึงประกอบด้วย การเก็บหาอาหารธรรมชาติ ในฤดูฝนจะมีชาวบ้านน้ำชำคุ้มวังน้ำเย็นและคุ้มห้วยถ้ำเต่าของบ้านสว่างโนนสูง มาขอเก็บเห็ดและของป่าภายในบริเวณวัด บรรดาชาวบ้านเหล่านี้มีทั้งกลุ่มมัคทายกวัดและมีใช้สมาชิก การนำไม้มาใช้สอย ภายในบริเวณวัดจะมีต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ในช่วงเดือน 10-11 แต่ละปีชาวบ้านจะมานุชาต้นไม้ในราคา 10 บาท หรือ 20 บาท เพื่อขอตัดไม้ไปทำดอกมัดข้าว หรือนำไปทำรั้ว เสื่อโทรทัศน์ รวมทั้งการบูชาตัดไม้บางชนิดที่จำ เป็น โดยผ่านความเห็นของมัคทายกวัดไปใช้สอยในครัวเรือน ในอดีตก่อนที่จะมีการสร้างวัดเคยมีชาวบ้านวังยาว สว่างโนนสูง มาตัดไม้ตั้ว เหมือดแอ่ ไปทำค้ำางแดงอยู่เสมอ ทำให้พื้นที่ป่าบางส่วนลดลงค่อนข้างมาก แต่เมื่อตั้งวัดแล้วก็มีมีการปลูกทดแทน การเก็บหาสมุนไพร บ้านสว่างโนนสูง หรือ "ห้วยถ้ำ

5.2.2.3 รูปแบบการจัดการป่าชุมชน บ้านน้ำชำมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชน 2 ประการ คือ ประการแรก รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มทายาทวัด โดยอาศัยความศรัทธาในพุทธศาสนา บ้านน้ำชำมีกลุ่มมัททายาทวัด 2 กลุ่ม (จำแนกตามที่ตั้งหมู่บ้าน ที่ตั้งวัด และชาติพันธุ์) คือ กลุ่มมัททายาทวัดคุ่มน้ำชำ (วัดศิลาดาร) และกลุ่มมัททายาทวัดคุ่มวังน้ำเย็น (วัดป่ามะนาวศรี) ลักษณะการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วยกิจกรรมงานบุญต่าง ๆ ชาวบ้านจะร่วมบริจาคเงินทุนและวัสดุสิ่งของต่างๆ ผ่านกลุ่มมัททายาทวัดแล้วนำเงินไปใช้ในกิจการภายในวัด เช่น สร้างกุฏิ ศาลาที่พัก เมรุ ต้อนรับภิกษุ และผ้าป่าสามัคคี และมีกิจกรรมอาสาสมัครอื่น ๆ เช่น การผลิตเปลี่ยนกันนำภัตตาหารไปถวายพระ การดูแลรักษาป่า การตักน้ำ การทำงาน ฯลฯ ดังแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 แสดงรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มมัททายาทวัด บ้านน้ำชำ

ประการที่สอง รูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่เกิดจากนโยบายของรัฐหรือกระบวนการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น โครงการอบรมและส่งเสริมป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2527 ททท ได้ส่งเจ้าหน้าที่สำรวจรังวัดที่ดินเข้ามาทำการสำรวจ และออกเอกสารสิทธิ์เพิ่มเติมทำให้ชุมชนตระหนักในสิทธิชอบเขตป่าของชุมชนของตน ในปี พ.ศ. 2528 มีโครงการอบรมหมู่บ้าน อพ. ทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอโครงการขอขึ้นเขตป่าชุมชนออกจากสภาตำบลโนนคอม (เนินตาหา 25 ไร่) เพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ของบ้านนาข้าว ต่อมาก็ได้ปลูกป่าเพิ่มเติม ในขณะเดียวกันมีการกำหนดระเบียบควบคุม การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอื่น ๆ เช่น ป่าช้า หมู่บ้าน ดังแผนภูมิที่ 6

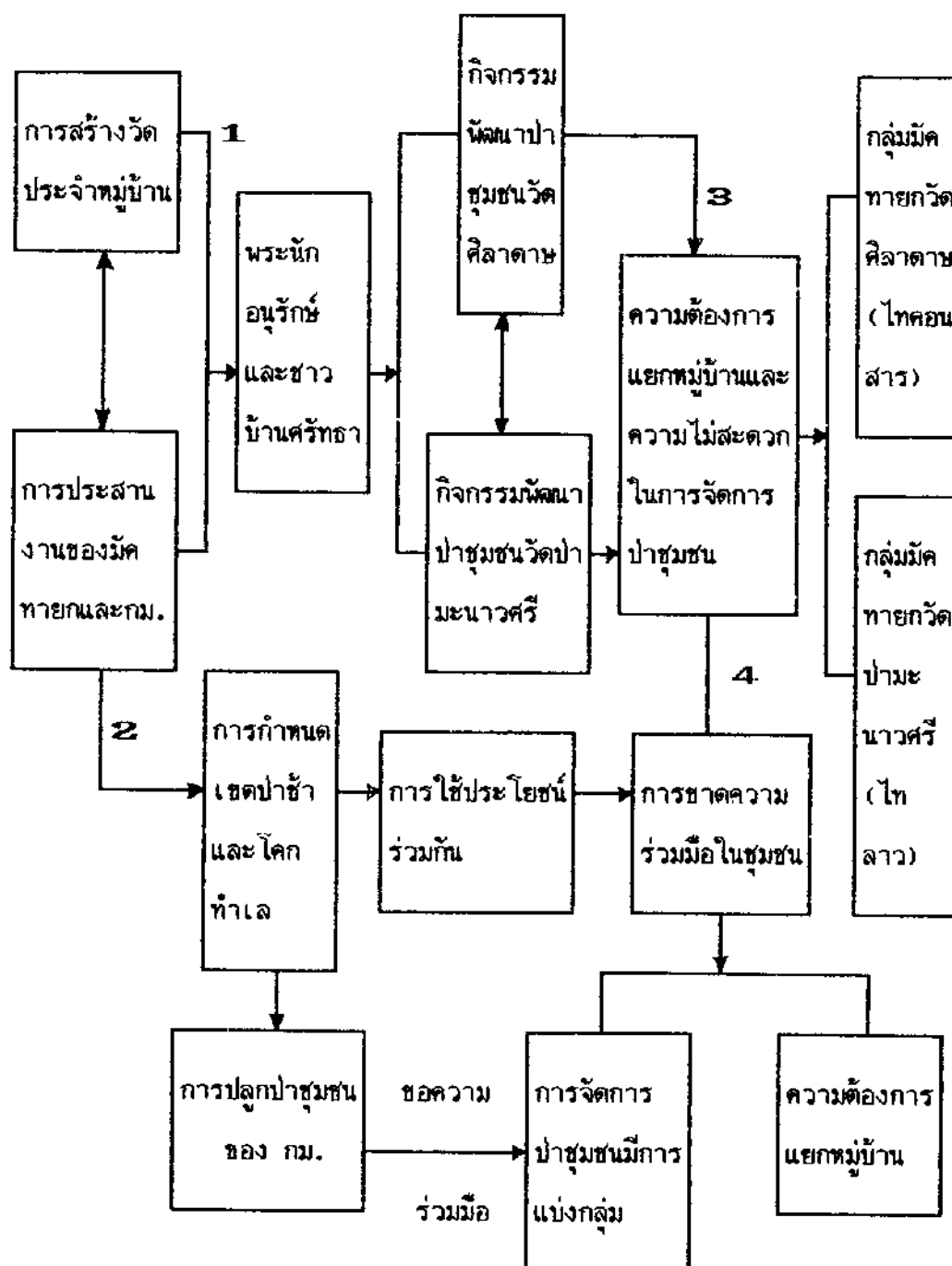
แผนภูมิที่ 6 แสดงรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการหมู่บ้านนาข้าว

โดยสรุปแล้วลักษณะของการจัดการป่าชุมชนบ้านน่าน้ำขำมีพื้นที่ป่าวัด ป่า
 ช้างและโคกท่าเล จะมีองค์กรท้องถิ่นที่เข้ามาจัดการโดยตรง คือ กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน
 ร่วมกับ กลุ่มมิศทายกวัดและมีระเบียบควบคุมอย่างชัดเจน จึงทำให้สภาพป่าทั้งปลูกและป่า
 ธรรมชาติ คงสภาพความสมบูรณ์ถึงปัจจุบัน ส่วนพื้นที่ป่าสาธารณหมู่บ้านและที่ท่าเลที่ใช้ร่วม
 กับหลายชุมชนจะขาดองค์กรที่ชัดเจนและขาดระเบียบในการจัดการอย่างชัดเจนทำให้สภาพ
 ป่าเสื่อมโทรม ไม่สามารถควบคุมได้ ส่วนการฟื้นฟูป่าธรรมชาติ จะประกอบด้วยชาวบ้าน
 ทั้ง ๆ ไปทั้งในชุมชนบ้านน่าน้ำขำ และหมู่บ้านใกล้เคียง ที่ใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันในเขต
 ป่าสงวนแห่งชาติ และเขตอุทยานแห่งชาติ ลักษณะการฟื้นฟูป่าได้แก่ การตัดไม้ เลี้ยงสัตว์
 เก็บหาของป่า อาหารจากป่า ฝืนเผาถ่าน ฯลฯ ส่วนใหญ่จะเป็นการลักลอบกระทำผิดกฎ
 หมาย ยกเว้นกรณีการเลี้ยงสัตว์ และ การเก็บหาอาหาร (หน่อไม้) จะได้รับการผ่อนปรน
 เป็นบางช่วง

5.2.2.4 กระบวนการพัฒนาป่าชุมชน กิจกรรมป่าชุมชนบ้านน่าน้ำขำมี
 วิวัฒนาการมาจากความศรัทธาในสถาบันศาสนา นั่นคือ หลังจากที่มีการสร้างวัดแล้วก็มี
 พระภิกษุมารักษาเป็นบางครั้งคราว ต่อมาพระนักอนุรักษ์และดูแลรักษาป่าได้ดีชื่อ พระ
 อาจารย์มั่น คำภีร์ปัญโญ เดินทางมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดศิลาตาช
 คุ่มน่าน้ำขำ ได้ประกอบกิจกรรมการดูแลรักษาป่าปลูกต้นไม้และทำแนวเขตวัด รวมทั้งมี
 ชื่อเสียงด้านการอบรมสั่งสอนทำให้ชาวบ้านศรัทธา ถึงกับมีการบูรณะวัดขึ้นใหม่ 3 แห่ง คือ
 วัดป่ามะนาวศรี และสร้างวัดขำภูในเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นสถานที่วิเวก (อยู่ห่างจาก
 หมู่บ้านไปทางทิศตะวันตก 2 กิโลเมตร) เนื่องจากหมู่บ้านน่าน้ำขำมีสภาพการก่อตั้งหมู่บ้าน
 แบ่งออกเป็น 3 ชุมชน คือ คุ่มน่าน้ำขำ (คุ่มใหญ่) คุ่มภูกระแต และคุ่มวังน้ำเย็น และพื้นที่
 ป่าชุมชนในเขตวัดก็ตั้งอยู่ต่างกัน คือ คุ่มน่าน้ำขำจะมีวัดศิลาตาช เนื้อที่ 19 ไร่ โดยมีชาว
 บ้านบริจาคนำบางส่วนสำหรับคุ่มวังน้ำเย็นตั้งอยู่ห่างจากคุ่มใหญ่ 1 กิโลเมตร จะมีวัดป่า
 มะนาวศรี มีพื้นที่ 23 ไร่ ดังนั้นในการดูแลรักษาป่า และการปฏิบัติภารกิจด้านศาสนาจึงมี
 กลุ่มมิศทายกวัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม แต่ถ้ามีงานบุญหรือกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านส่วนรวม
 ทั้ง 2 กลุ่มนี้ ก็จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ส่วนการจัดการป่าชุมชนบริเวณพื้นที่ป่าขำ
 และป่าท่าเลเลี้ยงสัตว์เนินตาหา เป็นการร่วมกันทำงานระหว่างกลุ่มกรรมการหมู่บ้านและ
 มิศทายกวัดแต่คนนำสำคัญคือกลุ่มกรรมการหมู่บ้าน ดังนั้นขั้นตอนในการจัดการป่าชุมชนของ

หมู่บ้านจึงประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

- ขั้นที่ 1 การสร้างวัดศิลาตันและวัดปามะนาวศรี โดยมีพระภิกษุเป็นแกนนำสำคัญในการประสานความร่วมมือกับกลุ่มมัคทายกวัด (กลุ่มเดียวกัน)
- ขั้นที่ 2 การกำหนดเขตป่าชุมชน ป่าช้าและโคกทำเลเลี้ยงสัตว์ของคณะกรรมการหมู่บ้านแล้วมีการประสานงานร่วมกับกลุ่มมัคทายก และชาวบ้านทั่วไป
- ขั้นที่ 3 ความแตกต่างด้านความคิดที่มีพื้นฐานมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ (กลุ่มไทคอนสาร-กลุ่มไทลาว) และสถานที่ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอยู่ห่างจากชุมชน จึงเกิดการจัดการป่าในเขตวัดเป็น 2 กลุ่ม ของมัคทายกวัด
- ขั้นที่ 4 การขาดความร่วมมือจากชาวบ้านเพราะความต้องการแยกหมู่บ้านใหม่ และขาดการประสานงานระหว่างกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มมัคทายกวัดโดยส่วนรวม ดังแผนภูมิที่ 7

แบบภูมิที่ 7 แสดงกระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาป่าชุมชน บ้านน้ำชำ

ในการจัดการป่าชุมชนของบ้านน้ำชำมีกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มมัคทายกวัด และกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านทั้งสองกลุ่ม จะมีการทำงานที่ประสานความร่วมมือกันมีรายละเอียดแต่ละกิจกรรมดังนี้

กลุ่มมัคทายกวัด ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มมัคทายกวัดคัม
มน้ำชาจะทำหน้าที่ดูแลวัดศิลาตาส และกลุ่มมัคทายกวัดคัมวังน้ำเย็นจะทำหน้าที่ดูแลวัดป่า
มะนาวศรี (ดูภาคผนวก ฅ) ทั้งสองกลุ่มนี้จะมีการทำงานประสานกัน ในกรณีมีกิจกรรมงาน
บุญหรืองานประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นส่วนรวมจะมีการดูแลพื้นที่ป่าและบูรณะวัดร่วมกัน

1) วัตถุประสงค์ของกลุ่มเพื่อทำหน้าที่ทำนุบำรุงศาสนาและดูแล
รักษาป่าอนุรักษ์ในเขตป่าชุมชนรวมทั้งพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ ของหมู่บ้าน

2) โครงสร้าง และการดำเนินงานของกลุ่มโครงสร้าง กลุ่ม
มัคทายกบ้านน่าน้ำชาประกอบด้วยลักษณะการรวมกลุ่ม ภาวะผู้นำและการตัดสินใจ ส่วนการ
ดำเนินงานของกลุ่ม ได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนและทำนุบำรุงศาสนา รวมทั้งการ
กำหนดระเบียบข้อตกลงภายในกลุ่ม นั่นคือ

ก. ลักษณะผู้นำและการตัดสินใจของกลุ่ม จะมีตัวแทนสำคัญ
ทำหน้าที่หลัก คือ มัคทายกหัวหน้ากลุ่มไวยาวัจกร และทายิกา (หัวหน้าฝ่ายหญิง) ตัวแทน
เหล่านี้จะมีใบแต่งตั้งจากทางอำเภอและทำหน้าที่ชักชวนชาวบ้านร่วมทำบุญที่วัดการตัดสินใจ
ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของมัคทายก(ฝ่ายชาย) โดยมัคทายกจะปรึกษาทายิกาหรือกับเจ้าอาวาสวัดใน
กิจกรรมที่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนาวัด เช่น กิจกรรมปลูกต้นไม้ สร้างกุฏิ-ศาลาการ
เปรียญ ฯลฯ แล้วมัคทายกจะนำเรื่องมาปรึกษากับผู้นำหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการ
หมู่บ้านจึงจะลงมติในการประกอบกิจกรรม

ข. การดำเนินงานของกลุ่ม พบว่ากิจกรรมป่าชุมชนจะมีความ
แตกต่างกันแต่ละวัด นั่นคือ กิจกรรมพัฒนาป่าชุมชนวัดศิลาตาส จะมีการปลูกต้นไม้เพื่อพัฒนา
ให้เป็นเขตวัด มีความร่มรื่นและมีต้นไม้เป็นที่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ ชนิดต้นไม้ที่ปลูก เช่น
ยูคาลิปตัส มะค่า สะเดา กระถินณรงค์ ชีเพือก สักไม้แดง บงหวาน กระถินยักษ์ มะขาม
ประดู่ ตากวาง ฯลฯ รวมแล้วมากกว่า 20,000 กล้า ภายในบริเวณเนื้อที่ 7.2 ไร่
ปัจจุบันพื้นที่ภายในวัดได้ปลูกต้นไม้จนเต็มทั้งหมดแล้ว พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ติดต่อกันมาจากโครงการ
พัฒนาป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น โครงการพัฒนาป่าดงลาน 4, โครงการสวนป่าชำแค้น, โครงการ
พัฒนาป่าดงลาน 5 และกล้าไม้บางส่วนที่มีผู้ศรัทธานำมาถวาย รวมทั้งพระภิกษุเพาะชำ
เองภายในวัด ในปี พ.ศ. 2532 สำนักงานศึกษาธิการอำเภอภูพานได้นำเงิน 5,000
บาท มามอบให้เพราะเห็นว่าไม้ต้นไม้มาก่อนข้างมากเป็นการช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในวัด

นอกจากกิจกรรมการปลุกต้นไม้ภายในบริเวณวัดแล้ว กลุ่มมัคทายกยังได้ไปร่วมจำศีลภาวนาในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา(เดือน 8-11)มีกิจกรรมปิดกวาดบริเวณวัด คายหญ้า ปลุกต้นไม้ ช่อมแซม กิจกรรมการพัฒนาศูนย์ชุมชนวัดป่ามะนาวศรี มีลักษณะเด่น คือ มีสภาพป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีสมุนไพรชนิดต่าง ๆ มากกว่า 15 ชนิด มีสัตว์ป่าบางประเภท เช่น งู นก กระรอก กิ้งก่า กระต่าย พังพอน ดังนั้นชาวบ้านน้ำช้างจึงได้ร่วมมือกับกลุ่มมัคทายกและพระภิกษุกำหนดเป็นเขตวัดป่าเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติไว้เป็นอย่างดี ประกอบกับพระอาจารย์นั้น เป็นหมอยาสมุนไพรมาก่อนจึงค่อนข้างจะหวงแผ่นดินไม้ มีชาวบ้านกล่าวว่า "พระอาจารย์หวงต้นไม้มากถ้าต้นไม้ตายต้นหนึ่งเท่ากับเดิรตาย 1 รูป" กิจกรรมการพัฒนาชุมชนประกอบด้วยการดูแลรักษาต้นไม้ธรรมชาติ นอกจากคณะกรรมการหมู่บ้านได้เสนอโครงการขอทุนเพื่อโคกทำเลเนินตาหาออกจากเขตสาธารณะตำบลโนนคอม เนื้อที่ 25 ไร่ มีกิจกรรมการปลูกยูคาลิปตัส เพื่อเพิ่มสภาพป่าในเขตป่าโคกทำเลเนินตาหา เนื้อที่ 6 ไร่ ได้รับการสนับสนุนกล้ายูคาลิปตัส จากโครงการวนศาสตร์ชุมชนและสำนักงานพัฒนาป่าไม้ในพื้นที่ ชาวบ้านยังมีส่วนร่วมในการปลุกต้นไม้ตามแนวถนน ในปีพ.ศ.2535 คณะกรรมการหมู่บ้านมีการสำรวจและทำแนวเขตป่าช้าหมู่บ้าน มีพื้นที่ 28 ไร่ โดยมีเจ้าหน้าที่รังวัดที่ดินมาร่วมสำรวจทำการปักเสาซีเมนต์พร้อมกับออกเอกสารสิทธิ์ นส.3ก.และเก็บหลักฐานไว้ที่ทางอำเภอ โดยร่วมมือกับกลุ่มมัคทายกวัดอีกทอดหนึ่ง

3) การควบคุมกลุ่ม กลุ่มมัคทายกได้กำหนดระเบียบควบคุม คือ ห้ามมิให้ตัดไม้ และลักลอบ ทำร้ายสัตว์ในเขตวัด ถ้าหากฝ่าฝืนจะมีการปรับโทษตามความเหมาะสม โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นฝ่ายพิจารณาพร้อมกับกลุ่มมัคทายกวัด มีกิจกรรมการปลุกต้นไม้ในพื้นที่ว่างภายในวัดเช่น ต้นยูคาลิปตัส ประดู่ มะค่า ซึ่งมีกลุ่มทายก-ทายิกา กรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านร่วมกันปลูก การใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เนื่องจากการพัฒนาชุมชนของกลุ่มมัคทายกวัด เป็นการประสานงานกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านจึงทำให้ลักษณะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเกิดขึ้น 2 ลักษณะคือ การขอความร่วมมือของคณะกรรมการหมู่บ้าน และการให้ความร่วมมือในงานบุญประเพณีต่าง ๆ โดยมีมัคทายกเป็นผู้ประสานงาน เช่น กิจกรรมการปลุกต้นไม้ในเขตวัดป่ามะนาวศรี ซึ่งมีการปลูกยูคาลิปตัส 4,000 กล้า ประดู่ 100 กล้า มะค่า 100 กล้าและไม้ชนิดต่าง ๆ ชาวบ้านคุ้มวังน้ำเย็นจะปลูกในวันเข้าพรรษา วันพระ และวันอื่น ๆ ในฤดูฝนมาช่วยพระภิกษุปลูกที่วัด

ส่วนกลุ่มมัททายกวัดจะคอยควบคุมดูแลทุกๆ วัน กรณีกิจกรรมการปลูกต้นไม้วัดศีลาตาห์ก็เช่นเดียวกันจะมีชาวบ้านคุ้มใกล้เคียง คือคุ้มนาข้าวและคุ้มภูกระแตมาช่วยปลูก นอกจากกิจกรรมการปลูกต้นไม้แล้ว ชาวบ้านจะหมุนเวียนกันนำภัตตาหารมาถวายพระ ในช่วงที่รอพระภิกษุฉันข้าวก็จะช่วยปัดกวาดลานวัด ฉายชญา และรดน้ำต้นไม้ คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนดระเบียบไว้ดังนี้

คณะกรรมการทุกคนต้องช่วยกันดูแลแนวเขต (ทำเสาปูน)

มิให้เคลื่อนย้ายหรือขำรุตสูญหาย

การใช้ประโยชน์ใด ๆ ชาวบ้านจะต้องบอกกล่าวให้ตัวแทน

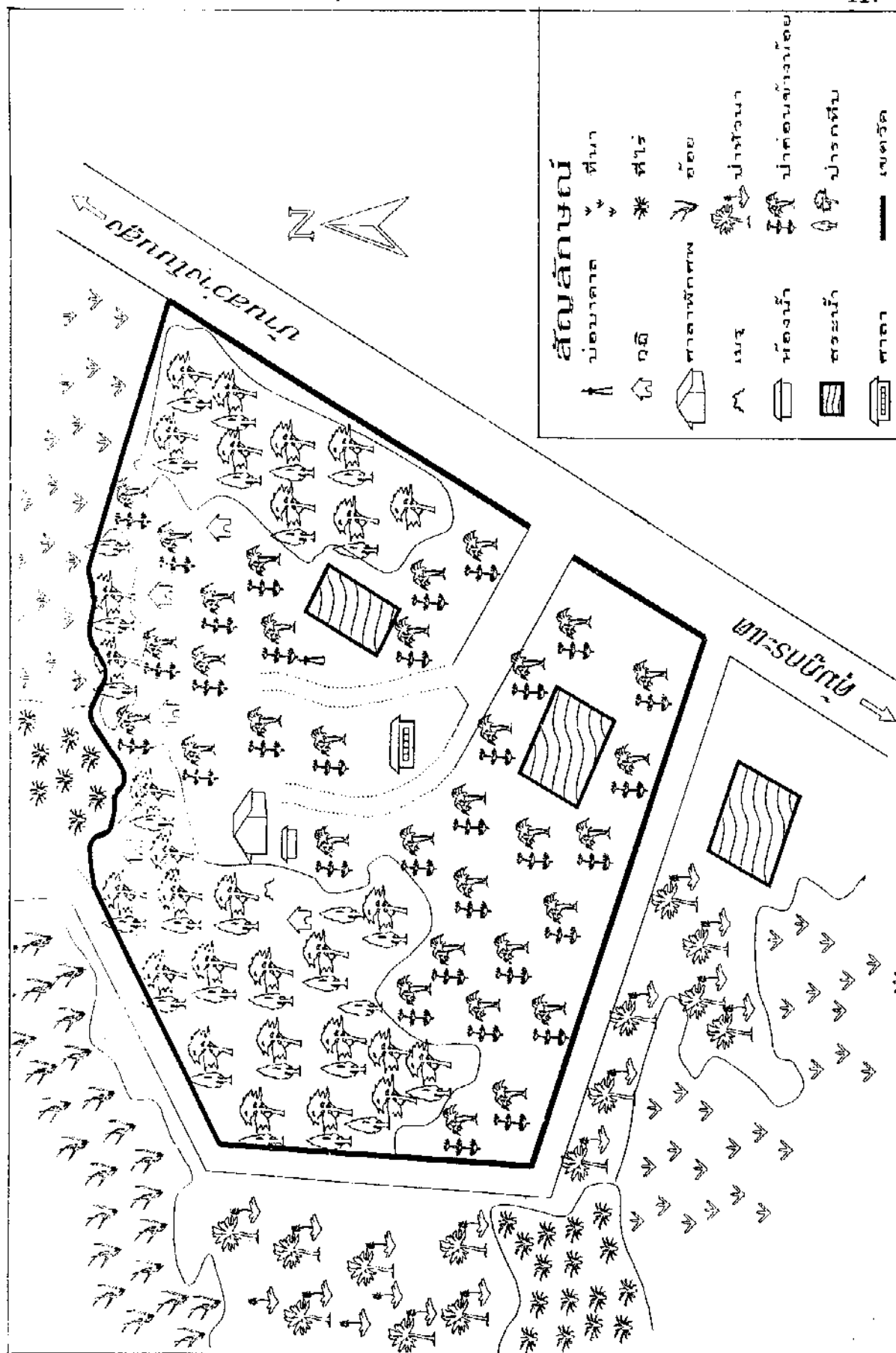
คณะกรรมการหมู่บ้านทราบ

ห้ามตัดไม้ในเขตป่าช้า ถ้าฝ่าฝืนปรับโทษตามสมควร

ชาวบ้านที่ทำกินอยู่รอบเขตป่าช้า ห้ามมีการบุกรุก และต้องช่วยป้องกันไฟป่าบริเวณข้างเคียง

คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านทั่ว ๆ ไปต้องร่วมกันปลูกฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรม (มีเนื้อที่ 4 ไร่) ตามโอกาสและความเหมาะสมทุกปี

4) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่าวัดป่ามะนาวศรี (คุ้มวังน้ำเย็น) มีป่าธรรมชาติเหลืออยู่มากชาวบ้านอาศัยเก็บหาเห็ด ผักหวาน พืชผักที่เป็นอาหารสมุนไพร และไม้เศษมาทำฟืน ชาวบ้านบางครอบครัวชอบบูชา(ซื้อ) ไม้ไผ่เพื่อนำมาทำเครื่องจักสานหรือตอกมัดกล้า ส่วนวัดศีลาตาห์เป็นป่าปลูกเสียส่วนใหญ่จึงมีการใช้ประโยชน์ได้น้อย ใน ปี พ.ศ. 2535 กลุ่มมัททายกวัดคุ้มวังน้ำเย็นได้ร่วมกับกลุ่มกรรมการหมู่บ้านตัญญาลปัดสและต้นไผ่ 6 กองนำไปขายที่โรงงานผลิตเยื่อกระดาษน้ำนองได้เงิน 1,800 บาท แล้วเงินมาสร้างกุฏิและที่พักแม่ชีภายในวัด สำหรับป่าชุมชนบริเวณป่าช้า ประกอบด้วยต้นไม้จำนวนมาก ประดู่ มะค่า เต็ง ตั้ว เทียง พลวง กระบก ตะแบก ไม้เถาวัลย์ และพืชมานประเภทต่าง ๆ มีลักษณะเป็นป่าโคกที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียง คือ คุ้มนาข้าวและคุ้มภูกระแต จะมีการชิงชิงป่าช้าโดยการเก็บหาเห็ด ผักหวาน ไม้ฟืนแห้ง และใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเช่น การเผาศพ ผีสงกรานต์ สามารถเก็บมาทำฟืนได้แต่ชาวบ้านไม่นิยมเก็บหาเพราะมีเกรงว่าจะทำผิด และพื้นที่เนินเตาเผา สามารถเลี้ยงสัตว์และตัดไม้ขนาดเล็กไปใช้สอย จึงขาดการควบคุมดูแล เพราะมีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ภาพที่ 11 แสดงพื้นที่ชุมชนวัดป่ามะนาวศรี บ้านนาข้าว

หลายชุมชนเช่น บ้านปากกล้วย โนนคอม สว่างโนนสูง และน่าน้ำชาที่สำคัญมีกลุ่มพ่อค้าหรือผู้รับเหมามาขุดลูกรังไปสร้างถนน โดยอ้างว่าได้รับอนุญาตจากทางสภาตำบล และจะนำหินไปโรยถนนเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน

5) การประสานงานของกลุ่ม ลักษณะการประสานงานของกลุ่มมัททายกวัดที่มีลักษณะเด่นภายในชุมชน ได้แก่ การประสานงานระหว่างกลุ่มมัททายด้วยกัน ในกิจกรรมงานบุญที่มีความสำคัญ เช่น บุญกฐิน บุญตรุษไทย บุญเวส และบุญน้ำป่าสามัคคี การประสานงานกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น กรณีมีการลักลอบตัดไม้หรือล่าสัตว์ในเขตวัดป่ามัททายจะมาแจ้งความและอาศัยคณะกรรมการหมู่บ้านช่วยติดตามคดี นอกจากนี้กลุ่มยังประสานงานกับพระภิกษุ-สามเณรร่วมกันเก็บเมล็ดพันธุ์กล้าไม้มาเพาะ เช่น ประดู่ มะค่า ฯลฯ ส่วนการประสานงานภายนอกชุมชนคือการประสานงานกับโครงการพัฒนาป่าไม้ในพื้นที่เพื่อขอกกล้าไม้มาปลูกในเขตวัด และการประสานงานกับศึกษาธิการอำเภอเพื่อเสนอโครงการของงบประมาณเงินมาพัฒนาป่าชุมชน และการประสานงานกับสภาตำบลทั้ง 2 แห่งคือ สภาตำบลโนนคอม และสภาตำบลภูผาม่าน นั่นคือ

ก. สภาตำบลโนนคอม ได้กำหนดเขตป่าสาธารณะโคกท่าเล เนินตาทา มาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตครอบครองของบ้านเขินได้ ต่อมาจะมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างบ้านเขินได้ โนนคอม ปากกล้วย น่าน้ำชา และสว่างโนนสูง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2528 สภาตำบลโนนคอมได้แบ่งพื้นที่สาธารณะ ให้เป็นสมบัติของบ้านน่าน้ำชา 25 ไร่ แต่เอกสารสิทธิ์ทางราชการจะเก็บไว้เป็นหลักฐาน

ข. สภาตำบลภูผาม่าน เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าสาธารณะผาวงเดือน และร่วมเจรจาเวนคืนพื้นที่ห้วยช้างกหมื่น ซึ่งพื้นที่ผาวงเดือนเคยเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์มาก่อนต่อมาถูกชาวบ้านบุกรุกเข้าทำกินจนกระทั่งมหาวิทยาลัยขอนแก่นเสนอเรื่องขอใช้ประโยชน์แต่การเจรจาของสภาตำบลจะได้ผลน้อยเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมออกจากพื้นที่ ดังนั้นสภาตำบลจึงมอบหมายให้มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินการต่ออีกทอดหนึ่ง

ค. การติดต่อหน่วยงานป่าไม้ และ โครงการวนศาสตร์ชุมชน โดยผู้นำชุมชนมีการประสานงานเพื่อขอกกล้าไม้มาปลูกในเขตป่าชุมชน โคกท่าเล เนินตาทา และปลูกตามทั่วไร่ปลายนา รวมทั้งการขอกกล้าไม้ยืนต้น เช่น มะม่วง มะขามหวาน ไม้ตองมาปลูกในที่ทำกิน

6) ปัญหาอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชน ของบ้านนาน้ำชำ คือ ขาดการประสานงาน ระหว่างกลุ่มคณะกรรมการ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านและมัคทายกวัดอาศัยอยู่คนละคุ้มและอยู่ห่างกัน ทำให้มีการรวมกลุ่มได้ลำบาก

ปัญหาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างอิสระ โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น การมีการรวมสิทธิ์สน.3ก. ในเขตป่าชุมชนของชาวบ้านบางคน และการขุดบ่อลูกรังในเขตที่ทำเลของกลุ่มนักรุกเทืองท้องถิ่น

พื้นที่ป่าชุมชนบางแห่ง ชาวบ้านบริจาบทินที่ดินไปแล้ว แต่ยังไม่ได้รับโอนกรรมสิทธิ์ (นส.3ก) ให้เป็นสมบัติของส่วนรวม ทำให้ชาวบ้านที่ทำกินอยู่รอบ ๆ เขตป่าชุมชนมีการบุกรุกได้ง่าย

ปัญหาในการจัดการป่าช้า คือ มีชาวบ้านทำกินอยู่รอบ ๆ เขตป่า 4 ราย บางครั้งก็ฝ่าฝืนบุกรุกพื้นที่เพื่อปลูกข้าวเหลือง ทำนา ต้องคอยตรวจสอบและตักเตือนอยู่เรื่อย ๆ และเส้นทางเดินระหว่างชุมชนกับป่าช้าระยะทาง 500 เมตร มีความลำบาก เพราะเจ้าของที่ดินทำนาคั้นระหว่างชุมชนและป่าช้าทำให้มีความลำบากในฤดูฝนใน

5.2.3 การจัดการป่าชุมชนบ้านวังยาว

5.2.3.1 สภาพป่าและการเปลี่ยนแปลงในอดีตก่อนปี พ.ศ.2490 พื้นที่ป่ารอบๆ บ้านวังยาวเป็นป่าดินแล้งผสมกับป่าโคกทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพันธุ์ไม้ตะแบก เต็ง รัง แดง ประดู่ ฯลฯ และมีสัตว์ป่าจำพวก เก้ง กวาง กระซัง เสือ กระรอก กระแต อาศัยอยู่จำนวนมาก สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์จนกระทั่งชาวบ้านเรียกว่า "ดง" ในปี พ.ศ.2498 ทางราชการได้อนุญาตกลุ่มชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านแคน ในเขตป่าสงวนออกจากพื้นที่เพราะมีการประกาศเป็นเขตป่าหวงห้าม ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทิศตะวันออกบ้านวังยาว มีการจับจองพื้นที่ทำกินอย่างอิสระ ต่อมาเมื่อจำนวนครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นทำให้พื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านถูกแปรสภาพเป็นที่ทำกิน ดงเหลือเฉพาะป่าช้าและเขตสำนักสงฆ์ ทางทิศเหนือหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.2508 เริ่มประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้พื้นที่ป่าช้าและที่สำนักสงฆ์ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ป่าโคกทำเลสาธารณะทางทิศตะวันออกหมู่บ้านเดิมมีเนื้อที่มากกว่า 1,000 ไร่ในปี พ.ศ.2500 เริ่มมีโครงการสัมปทานทำไม้สร้างถนนเข้ามาในพื้นที่ทำให้เป็นการเพิ่มความสะดวกในการเดิน

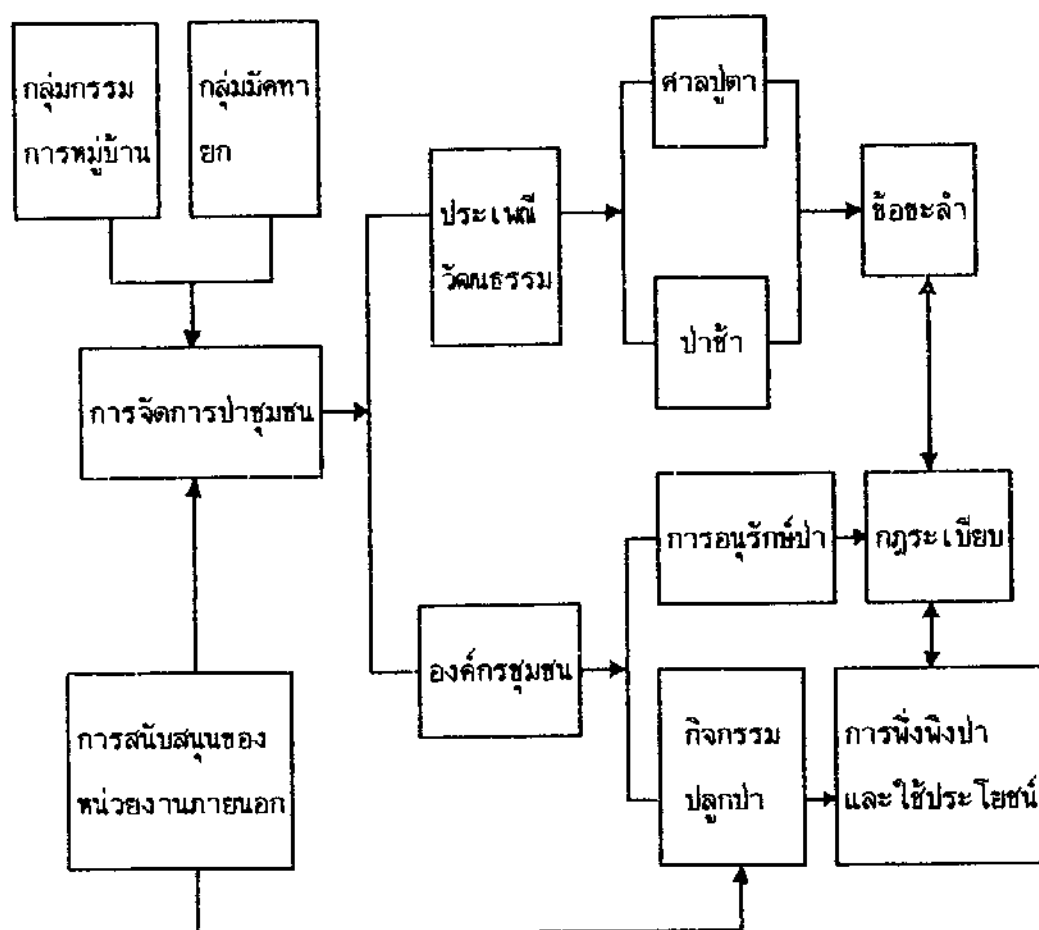
ทางฝั่งป่านและเคลื่อนย้ายชุมชนลึกเข้าไปในเขตป่า ชาวบ้านจำนวน 20 ครอบครัวครอบครองพื้นที่ป่าโคกท่าเลทิศตะวันออกหมู่บ้าน มีการซื้อขายที่ดินเปลี่ยนมือไปหลายคน ในปีพ.ศ. 2511 มีเอกชนเข้ามาก่อตั้งโรงไม้หินจรดเขตภูเขา ทำให้สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรมและแปรสภาพเป็นที่ทำกินในปัจจุบัน

5.2.3.2 การใช้ประโยชน์และการพึ่งพิงป่าไม้ กิจกรรมการพึ่งพิงป่าที่สำคัญได้แก่การเก็บหาหน่อไม้ ของป่า ตัดไม้ เก็บเห็ด ลำสัตรู เลียงสัตรู เห่าถ่าน อาศัยพื้นที่ป่าธรรมชาติมาตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน แม้ว่าในปี พ.ศ. 2534 ทางราชการจะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติก็ตาม ชาวบ้านยังมีการลักลอบตัดไม้ไฟและต้นไม้ขนาดเล็ก เช่น ต้นด้วง เหมือดแอ่ เพื่อนำมาทำค้ำงเตงร้าน ส่วนพื้นที่ป่าชุมชนในหมู่บ้าน ได้แก่ป่าช้าและพื้นที่วัดป่าสามัคคีธรรมมารามจะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม(เผาศพ) เก็บหาอาหารธรรมชาติ เช่น เห็ด ผักหวาน กระเจียว สมุนไพร ซึ่งสมุนไพรเป็นพืชที่มีอยู่มากในเขตป่าชุมชน พันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ ในเขตป่าชุมชน ได้แก่ ไม้ยืนต้น ทองหลาง อีตึก ตะกั่วป่า มะเกลือ ตุมตึง ชื้อ ตุมใหญ่ ค่อม ก่อม ตุมกา ขามป้อม ช่ายเต็น ดังดาบอด นมสาว นางหวาน เหมือดแอ่ แก้ง เปื่อย มะล่อม เอ็นหม่อน ดูก สะคร่าง เอ็นหว้า สะเอ้ม เลี้ยว กนทา ตะโก แก แคราย ประดงไฟ มะค่าต้น ดูกใส ดูกใหญ่ แดงแซง ตะไกรล สะคร่าง ตากวาง ขาเปี้ย ชีเหล็กป่า แอนกวาง หวานน้ำ มุขขาว มุขแดง กอกค่อน ค้อนเลน วานไฟ เตือปอง ขมันเครือ ขมันต้น ตะค้อ ไม้ล้มลุกและไม้พุ่ม สะมัด ส่องฟ้า เลียนสะตอน ตินตึงเครือ ตินตึงต้น ฟ้าทะลายโจร ชิงทราย ชิงแดง กระบือเจ็ดตัว เล็บแมว ยานางแดง กอฮ้อล ยานางเขียว เจตตะภูเนลิง(แดง-ขาว) เลี้ยวส้ม ปักไก่อดำ ชันทองพญาบาท นมราชสีห์ หิง ปีกา ปีกน ฯลฯ นิสัธรรมชาติเหล่านี้จะมีสมุนไพรมากกว่า 50 ชนิด เคยมีหมอยาสมุนไพรไปเก็บหายาแก้มดลูก กระเพาะ โรคไต ปวดตามกระดูก ไซข้อ เช่น ชาวบ้านวังยาว เคยเป็นโรคดีซ่าน มดลูก ผิดกระบวน กระเพาะ โรคไต สามารถนำสมุนไพรในเขตป่าบริเวณวัดป่ามารักษาได้

5.2.3.3 รูปแบบการจัดการป่าชุมชน รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของบ้านวังยาวประกอบด้วย 2 ประการ คือ ประการแรก อาศัยระบบความเชื่อและความเคารพต่อผีปู่ตา ชาวบ้านจะรับรู้ทั่ว ๆ ไป ว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ควรลบหลู่ศุภมัน แต่ละปีจะมีเจ้าหมู่บ้านทำหน้าที่บวงสรวง เช่น การทำบุญเลี้ยงบ้าน ตาแยกหรือพิธีเลี้ยงหลังจากเสร็จ

สันตุกาลผลิต ทำให้ลักษณะการจัดการป่าชุมชนของบ้านวังยาว มีมิติด้านความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประการที่สอง อาศัยความศรัทธาในพุทธศาสนาและการประกอบพิธีกรรมภายในชุมชนร่วมกัน บ้านวังยาวจะมีวัดป่าและป่าช้าเป็นพื้นที่แห่งเดียวกันลักษณะการจัดการป่าชุมชนจะเป็นการประสานงานร่วมกันระหว่างกลุ่มมัคทายกวัดและกรรมการหมู่บ้าน โดยที่ชุมชนได้กำหนดให้เป็นเขตป่าชุมชนมาตั้งแต่ในอดีต แต่ไม่มีการทำแนวเขต แต่อย่างใด จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2517 หลังจากมีการตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ รวมทั้งมีชาวบ้านบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น คณะกรรมการหมู่บ้านได้ทำแนวเขตป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติจึงไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์อะไรได้ ทำให้กลุ่มชาวบ้านบุกรุกสามารถแอบอ้างได้ว่าไม่ใช่พื้นที่ของใคร และใน ปี พ.ศ.2535 มีโครงการ ส.ป.ก. เข้ามาสำรวจรังวัดเตรียมออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก. 4-01 ทำให้พื้นที่ป่าชุมชนถูกบุกรุกไปมากและถูกนำไปออกเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว

จะเห็นว่าทั้งกลุ่มมัคทายกวัดและกลุ่มกรรมการหมู่บ้านจะทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนในเขตวัดร่วมกัน โดยอาศัยการประกอบกิจกรรมทางศาสนาเป็นแนวทางสำคัญในการถือปฏิบัติ เช่น งานบุญเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันพระ งานทอดผ้าป่าสามัคคีบุญจีน ฯลฯ ในวันสำคัญเหล่านี้สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ จะร่วมกันทำบุญที่วัด มีกิจกรรมปลูกต้นไม้กำจัดวัชพืช ปัดกวาดและทำความสะอาดบริเวณวัด ส่วนเวลาที่นอกเหนือจากงานบุญจะมีมัคทายกวัดที่เป็นแกนสำคัญทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าร่วมกับพระภิกษุสามเณร สำหรับในภาพรวมของชุมชนจะมีประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน คือ "ระบบความเชื่อในศาลปู่ตา" โดยมีเจ้าหมู่บ้านเป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมทุก ๆ ปี การปฏิบัติต่อบู่ตาเป็นการร่วมมือกันระหว่าง 3 ชุมชน คือชุมชนบ้านวังยาว หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 7 และบ้านวังเจริญ หมู่ที่ 1 ดังแผนภูมิที่ 8

แผนภูมิที่ 8 แสดงรูปแบบการจัดการประชุมชนของบ้านวังยาว

5.2.3.4 กระบวนการพัฒนาประชุมชน บ้านวังยาวมีวิวัฒนาการมาจากการสร้างวัด และการกำหนดเขตป่าช้า โดยอาศัยสถาบันทางศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ซึ่งมัคทายกวัดเป็นฝ่ายประสานงานร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านทั่วไป การก่อตั้งวัดในครั้งแรกเป็นเพียงสำนักสงฆ์ชั่วคราว ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติดงลาน จึงทำให้พื้นที่ประชุมชนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จนกระทั่งปัจจุบัน ไม่มีกรรมสิทธิ์แต่อย่างใด ชาวบ้านได้ตั้งชื่อวัดแห่งนี้ว่า "วัดป่าสามัคคีธรรมาราม" มีพระภิกษุรูปแรกเข้ามาจำพรรษาอยู่ คือ หลวงพ่อมี อุปสันโต เป็นชาวบ้านวังยาวและเป็นพระสายธรรมยุติ พื้นที่วัดป่าในขณะนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันสำรวจ มีเนื้อที่ 144 ไร่ ต่อมาชาวบ้านมีการแผ้วถางและจับจองที่ทำกินรอบ ๆ เขตป่าชุมชน ทำให้พื้นที่ประชุมชนถูกบุกรุกมาเรื่อย ๆ ลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ประชุมชนจะมีการใช้ร่วมกันระหว่าง 3

ชุมชน คือ ชุมชนวังยาว ชุมชนวังเจริญและชุมชนคัมภีร์น้อยพัฒนา (คัมภีร์น้อยของบ้านวังยาว) ปี พ.ศ. 2511 พระภิกษุได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างวัดแห่งใหม่ในหมู่บ้านวังยาว (ปัจจุบันวัดประจำบ้านวังยาวหมู่ที่ 4) ทำให้วัดป่าไม่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่เป็นเวลา 2 ปี ต่อมาปี พ.ศ. 2516 มีหลวงพ่อโสม (ชาวบ้านวังยาว) มาจำพรรษาแทน ซึ่งหลวงพ่อโสมเป็นพระภิกษุสายมหานิกาย ระยะนั้นมีชาวบ้านบุกรุกพื้นที่วัดและป่าช้าเพิ่มขึ้น จนมีการเจรจาขอซื้อเอาไว้หลายครั้ง ปี พ.ศ. 2518 บ้านวังยาวเริ่มมีผู้ใหญ่บ้านเป็นครั้งแรก ทางราชการให้สำรวจพื้นที่สาธารณะหมู่บ้าน พบว่าพื้นที่วัดและป่าช้ารวมกันมีเนื้อที่ 110 ไร่ คณะกรรมการหมู่บ้านได้ทำแนวเขตโดยใช้ต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นสัญลักษณ์ แต่พอถึงฤดูแล้งแต่ละปีก็จะมีปัญหาไฟไหม้ป่า ผู้บุกรุกถือโอกาสขยายพื้นที่เพิ่มเติมและน้อย มีการนำรถไถมาเกรดเป็นแนวแล้วเข้ามาในที่ดินจนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2525 นายลพ หล้าบ้านโพน ผู้ใหญ่บ้านวังยาวคนแรกได้รับเลือกเป็นกำนันประจำตำบลนาทองที่มีการประสานงานกับทางราชการขอขึ้นทะเบียนที่สาธารณะอย่างเป็นทางการ แต่เนื่องจากพื้นที่วัดและป่าช้าอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จึงไม่สามารถจะมีกรรมสิทธิ์ได้ แต่ก็สามารถทำแนวเขตที่ป่าทำเลขของชุมชนไว้ได้ ในปี พ.ศ. 2528 มีการสำรวจจริงวัด พบว่ามีเนื้อที่ 110 ไร่ พื้นที่ด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกป่าชุมชนจริงที่ทำกินของชาวบ้าน พื้นที่ทิศตะวันออกจรดถนน พื้นที่ทิศใต้จรดคลองส่งน้ำฝ่ายซ้ายทวายมีการประชาสัมพันธ์รับทราบทั้งชุมชน ด้านมีการบุกรุกที่สาธารณะอีก ถ้าหากฝ่าฝืนจะมีการตั้งกรรมการสอบสวน ปี พ.ศ. 2529 นายบุญมา โพน่งบั้ง (เป็นบุตรเขยของหลวงพ่อมือ) บวชจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าสามัคคีธรรมาราม ได้ร่วมกับชาวบ้านปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในเขตป่าธรรมชาติ และประสานงานกับกลุ่มมิตทากนำเสาปูนซีเมนต์มาฝังทำแนวเขต แต่การทำแนวเขตครั้งนี้แล้วเข้ามาในแปลงที่ทำกินของชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ วัด สร้างความไม่พอใจทั้งสองฝ่าย ในช่วงฤดูแล้งผู้ทำกินรอบ ๆ วัดจะเตรียมพื้นที่ก่อนปลูกพืชไร่แล้วเข้าไปในเขตวัดและเขตป่าช้าบางส่วนทำให้เกิดปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างผู้บุกรุกและพระภิกษุอยู่เสมอ ปี พ.ศ. 2532 มีพระประสิทธิ์ โกสะโร เดินทางมาจากอำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดอุดรธานี มาจำพรรษาอยู่และชาวบ้านนิมนต์ให้อาศัยอยู่ถึงปัจจุบัน เป็นพระสายธรรมยุติ ในวันนี้เจ้าคณะอำเภอชุมแพให้ทำการสำรวจพื้นที่วัดและขึ้นทะเบียนในกรมการศาสนา พบว่าวัดป่าสามัคคีธรรมารามมีเนื้อที่ 96 ไร่ (รวมพื้นที่ป่าช้า) และมีข้อตกลงร่วมกันอย่างชัดเจนโดยกลุ่มมิตทากวัดกับคณะกรรมการหมู่บ้านดูแลรักษาพื้นที่วัดและป่าช้า มีพื้นที่ 75 ไร่

สรุปขั้นตอนและวิวัฒนาการพัฒนาป่าชุมชนของบ้านวังยาว มี 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การสร้างวัดและกำหนดเขตป่าช้าหมู่บ้าน ทำให้มีกลุ่ม

มัททายกวัดรับผิดชอบร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน

ขั้นที่ 2 มีชาวบ้านบุกเบิกป่าชุมชน กลุ่มองค์กรที่รับผิดชอบจึงร่วม

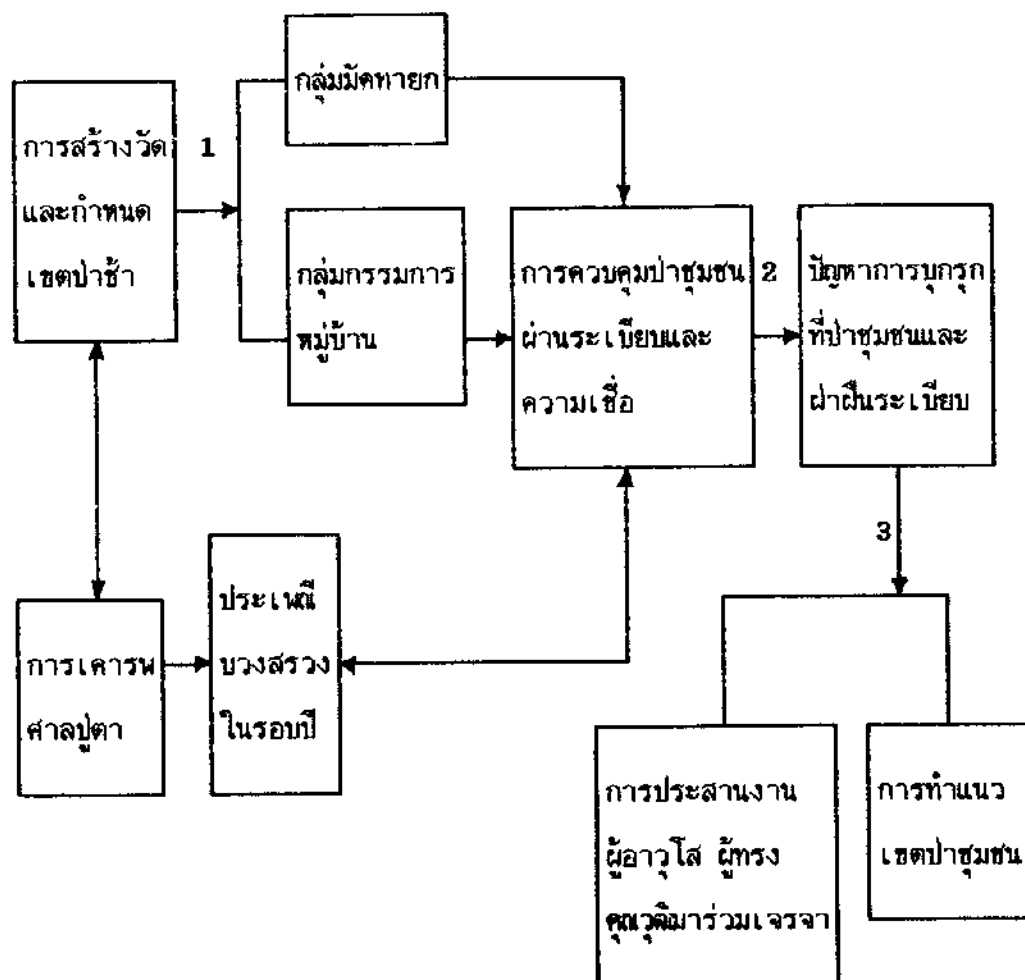
มือกับพระภิกษุนำเสาชี้แจงทำความเข้าใจกับชาวบ้านและสร้าง

ความไว้วางใจให้แก่กลุ่มผู้บุกเบิก

ขั้นที่ 3 กลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ได้ติดต่อ

ประสานงานกับผู้นำผู้ทรงคุณวุฒิทั้งในและนอกชุมชน

มาช่วยเจรจาปัญหา การบุกเบิกพื้นที่ป่าชุมชน

แบบที่ 9 แสดงกระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาป่าชุมชนบ้านวังยาว

ในการจัดการประชุมชนของกลุ่มมัททายกวัดและกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านจึงประกอบด้วย

1) วัตถุประสงค์กลุ่ม เพื่อให้มีวัดป่าและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่ใกล้ชุมชนและเพื่ออนุรักษ์ป่าธรรมชาติให้เป็นสมบัติของส่วนรวม

2) โครงสร้างและการดำเนินงานของกลุ่ม ประกอบด้วยลักษณะการรวมกลุ่ม ภาวะผู้นำและการตัดสินใจการดำเนินงานของกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

ก. ลักษณะการรวมกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ เพราะสมาชิกส่วนใหญ่จะมีความสมัครใจและความศรัทธาในพระภิกษุ จึงได้ร่วมมือกันดูแลรักษาป่าชุมชน สมาชิกเหล่านี้มาจากกลุ่มมัททายกวัด (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ช) ร่วมกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน

ข. ภาวะผู้นำและการตัดสินใจ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และสถานการณ์นั้นคือ ถ้าหากการพัฒนาป่าชุมชนเกี่ยวข้องกับประเด็นความเชื่อ หรือทางศาสนา เช่น การเผาผล การทำบุญต่าง ๆ มัททายจะทำหน้าที่เป็นผู้นำและตัดสินใจ กรณีกิจกรรมการปลูกป่าและทำแนวเขตป่าชุมชน ผู้นำหมู่บ้านในกลุ่มกรรมการหมู่บ้านจะเป็นแกนนำสำคัญ

ค. การดำเนินงานของกลุ่มประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ คือ กลุ่มมัททายมีการนำภัตตาหารไปถวายพระและเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา มีการถวายภัตตาหารต้นไม้ ปัดกวาดบริเวณวัดและดูแลเครื่องใช้ภายในวัด กรณีมีงานบุญสำคัญของหมู่บ้าน เช่น บุญจันต์ ผ้าป่าสามัคคี บุญเวส ฯลฯ จะมีชาวบ้านมาร่วมมือมากขึ้น สำหรับกิจกรรมดูแลรักษาต้นไม้นี้ในเขตวัด จะมีการประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มมัททายก พระภิกษุสามเณร ทำหน้าที่เดินสำรวจพื้นที่รอบ ๆ วัด อย่างน้อยอาทิตย์ละครั้ง แต่ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา (เดือน 8-11) จะมีสมาชิกกลุ่มมัททายมาจำศีลภาวนาเกือบทุกคน ก็จะร่วมกันดูแลรักษาต้นไม้นี้ที่ปลูกเอาไว้และป่าธรรมชาติ มีการประสานงานระหว่างกลุ่มมัททายกและกลุ่มกรรมการหมู่บ้านเพื่อปลูกต้นไม้ในเขตวัด เช่น กรณีคณะกรรมการหมู่บ้านไปติดต่อขอกล้าไม้ที่สวนป่าอัมพวันและโครงการพัฒนาป่าดงลาน เพื่อนำต้นไม้มารปลูกในเขตวัด ในปี พ.ศ. 2536-2537 มีการปลูกต้นไม้ 3,000 กล้า ชนิดไม้ที่ปลูกคือ ชีเหล็ก ชุนน มะค่า สะเดา คณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับกลุ่มมัททายกได้ทำหนังสือเสนอไปที่สำนักงานศึกษาธิการอำเภอชุมแพ เพื่อขอเงินงบประมาณสนับสนุนการฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน โดยที่ทางราชการได้

อนุมัติเงิน 7,000 บาท เพื่อเป็นค่าปลูกป่าและบูรณะวัด ในอดีตการจัดการป่าชุมชนของบ้านวังยาวอาศัยกลุ่มมัททายกวัดร่วมกันพระภิกษุและชาวบ้านช่วยกันดูแลพื้นที่ป่า ในเขตวัด และป่าช้า ไม่ได้กำหนดระเบียบอะไรมากนัก เป็นการสร้างความตระหนักที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นสมบัติของส่วนรวม แต่ก็ยังประสบปัญหาการบุกรุกที่ดินรอบ ๆ เขตป่าชุมชน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2534 คณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับกลุ่มมัททายกวัด ได้ประสานกลุ่มผู้อาวุโสเพื่อเจรจาดกกลเรื่อง "กรณีผู้บุกรุก" รอบเขตป่าชุมชนโดยมีผู้เข้าร่วมดังนี้ คือ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเทพอนุสรณ์ บ้านห้วยม่วง มีภูมิลาเนาอยู่บ้านวังยาว กำนันตำบลห้วยม่วง อำเภอกุฉินารายณ์ กำนันตำบลนาหนองทุ่ม อำเภอชุมแพ ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน 5 คน กลุ่มมัททายาวัดและคณะกรรมการหมู่บ้านวังยาว

3) การควบคุมกลุ่ม คณะกรรมการเหล่านี้ได้ร่วมกันสำรวจจริงวัดรอบเขตป่าชุมชนและมีข้อสัญญากับกลุ่มผู้บุกรุกห้ามมีการฝ่าฝืน พื้นที่ป่าชุมชนครั้งล่าสุดมีเนื้อที่ 75 ไร่ มีการกำหนดระเบียบควบคุมดังนี้

ห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชนถ้าฝ่าฝืนปรับโทษครั้งละ 500 บาท

ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตวัดและป่าช้า ถ้าฝ่าฝืนจะปรับโทษครั้งละ 500 บาท

ถ้าจุดไฟเผาป่าจนเป็นเหตุไฟไหม้ในพื้นที่ป่าชุมชน จะปรับโทษครั้งละ 500 บาท

ห้ามเก็บไม้ในเขตป่าช้า เพราะจะใช้เป็นไม้ฟืนในยามเผาศพ ถ้ามีความจำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน

ในขณะที่มีการเผาศพ ห้ามตัดไม้เนื้อแข็ง จำพวก ประดู่ แดง เต็ง รัง ฯลฯ มาเป็นไม้ข่มพวง (ไม้ที่ใช้มัดกับโลงศพขณะทำการเผา) ควรจะใช้ต้นกล้วยป่าในเขตป่าช้า หรือเตรียมหาไม้จากที่อื่นแทน

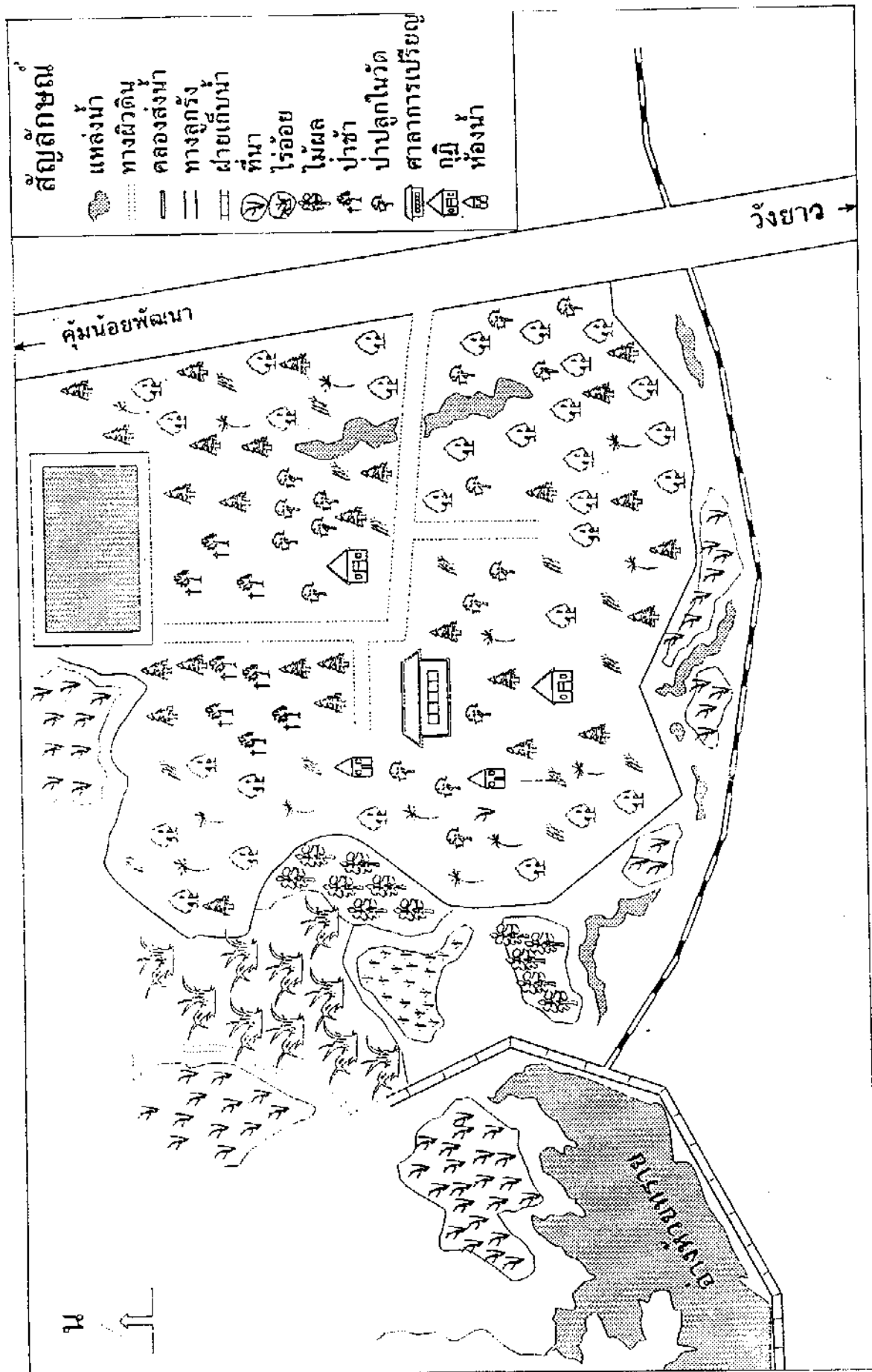
ห้ามมีการบุกรุกเขตป่าชุมชนโดยเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนจะเสนอเรื่องต่อทางราชการรับทราบและทามาตรการลงโทษตามความเป็นจริง

ระเบียบในการควบคุมป่าชุมชนเหล่านี้ เคยมีชาวบ้านกระทำผิด 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก มีชาวบ้านผู้หนึ่งที่เดินทางไปอยู่รอบเขตป่าชุมชน ลักลอบตัดไม้ กลุ่มมัททายกวัดจับได้จึงมีการเจรจา ร่วมกับกลุ่มกรรมการหมู่บ้าน ดกกลปรับโทษโดยให้ข้อ

สังกะสี ขนาด 9 ฟุต จำนวน 8 แผ่น เพื่อนำมาบุหลังคาศาลาการเปรียญในวัด ครั้งที่สอง มีชาวบ้านลักลอบตัดไม้ต้นขนาดเล็กจำนวนมากเพื่อนำมาทำค้ำเตียง (เพราะว่าในฤดูแล้งชาวบ้านวังยาวปลูกเตียงร้านมาก) จำนวน 8 กอง แต่ไม่สามารถจับกุมผู้กระทำผิดได้

สำหรับกลุ่มชาวบ้านผู้บุกรุกป่าชุมชนส่วนใหญ่ เป็นชาวบ้านวังยาว ซึ่งเคยซื้อชายที่ดินและมีการครอบครองพื้นที่รอบ ๆ ป่าชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 ต่อมาก็ขยายพื้นที่ทำกินล้าเข้ามาในเขตป่าชุมชน มีอยู่ 6 ราย รวมพื้นที่ประมาณ 40 ไร่เศษ ปัจจุบันในกลุ่มผู้บุกรุกจะมีที่ดินของผู้ใหญ่บ้านวังยาว หมู่ที่ 7 อยู่ด้วย มีพื้นที่ประมาณ 20 ไร่เศษ พื้นที่บุกรุกส่วนใหญ่จะอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของป่าชุมชน ชาวบ้านมีการปลูกอ้อย ปลูกไม้ผล และปลูกข้าวรอบ ๆ เขตที่สาธารณะ ในปี พ.ศ.2536 สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ได้ทำการสำรวจรังวัดเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ ทำให้มีการประสานงานระหว่างผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่ร่วมกันสำรวจรังวัดเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก.4-01 รอบ ๆ ป่าชุมชน ปัจจุบันได้ดำเนินการไปแล้ว ถึงแม้ว่ากลุ่มมีศตายุคนและคณะกรรมการหมู่บ้านจะรับรู้ว่าการบุกรุกที่สาธารณะบางส่วนก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการอะไรได้มากนัก เพราะเป็นการก้าวท้าวต่ออำนาจหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน ทางออกในการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการขอความร่วมมือจากกลุ่มผู้บุกรุกโดยแนวนัดดินขนาดใหญ่ทอดยาวตามแนวเขตป่าชุมชนและขอรับรองให้รังวัด ส.ป.ก. ล้าเข้ามาในเขตวัดและป่าช้า ซึ่งเป็นป่าชุมชนหมู่บ้าน

4) การใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วม เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนทั้งในเขตวัด และป่าช้ามีสภาพป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยพันธุ์ไม้ธรรมชาติหลายชนิด โดยเฉพาะไม้ไผ่จะมีความหนาแน่นมาก ได้แก่ ไผ่ป่า ไผ่ซาง ไผ่ไร่ ไผ่คายนไผ่โจด ในฤดูฝนชาวบ้านนิยมไปเก็บตามบริเวณริบโคก มีชาวบ้านบางคนนำสัตว์มาเลี้ยงภายในบริเวณป่าชุมชน ส่วนชาวบ้าน บางคนที่เป็นหมอยาก็จะเก็บหาสมุนไพรในเขตวัดมาผสมทำยารักษาโรค ในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่พบว่า ในปี พ.ศ.2537 สภาตำบลมีโครงการขุดลอกสระน้ำในเขตป่าช้า เนื้อที่กว่า 3 ไร่ และสร้างถนนผ่านเขตป่าช้าทำให้พื้นที่ป่าลดลงบางส่วน การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านได้แก่ การเข้าร่วมปลูกป่าในช่วงปี พ.ศ.2534 (มีโครงการ ศก.ให้การสนับสนุน) และการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมในปี พ.ศ.2536-2537 นอกจากนี้จะมีกิจกรรมการช่วยเหลืองานส่วนรวมอื่น ๆ เช่น งานผ้าป่าสามัคคี งานกฐิน ดายทัญญา บัดกวดลานวัด ฯลฯ

ภาพที่ 12 แสดงพื้นที่ชุมชน บ้านวังยาว

5) การประสานงานของกลุ่ม การประสานงานของกลุ่มมัททายก และกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านวังยาวที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

ก. การประสานงานภายในชุมชน ปกติลักษณะการประสานงานระหว่างกลุ่มภายในชุมชนจะเกิดขึ้นระดับบุคคลมากกว่า เพราะว่ามีสมาชิกบางคนที่อยู่ในกลุ่มมัททายกวัด มีการขัดแย้งด้านความคิดกับสมาชิกในกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น กรณีสมาชิกกรรมการหมู่บ้านบางคนบงการพื้นที่ป่าชุมชน ในขณะที่กลุ่มมัททายกวัดทำหน้าที่ดูแลรักษาป่า จึงส่งผลให้การประสานงานกับสมาชิกคนที่บงการป่ากับกลุ่มมัททายกมีความลำบากยิ่งขึ้น ทางออกของการประสานงาน คือ กลุ่มมัททายกต้องประสานงานกับสมาชิกคนใหม่ของกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านแทน นอกจากนี้กลุ่มกรรมการหมู่บ้านยังมีการประสานงานกับชาวบ้านทั่ว ๆ ไปและคณะครู-นักเรียน เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมการปลูกต้นไม้ในเขตป่าชุมชน ส่วนการจัดการป่าของหมู่บ้านจะมีเจ้าหมู่บ้านทำหน้าที่ประสานงานกับกลุ่มมัททายกวัดและคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อชักชวนชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ เช่น บุญเดือน 3 (เลี้ยงตาแขก) บุญเดือน 6 เป็นต้น

ข. การประสานงานนอกชุมชน ลักษณะการประสานงานนอกชุมชนของกลุ่มมัททายกและคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ การประสานงานกับหน่วยงานราชการ เช่น โครงการพัฒนาป่าดงลาน ส่วนป่าช้าแดน เพื่อขอกล้าไม้มาปลูก การเสนอโครงการฟื้นฟูป่าชุมชนต่อสำนักงานศึกษาธิการอำเภอชุมแพ, การประสานงานภายในตำบล เช่น การประสานงานกับผู้อาวุโส กรรมการสภาตำบลห้วยม่วงและผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้านอื่น เพื่อร่วมเจรจากลุ่มผู้บงการพื้นที่ป่าชุมชนและร่วมกันทำแนวเขตให้ชัดเจน

6) ปัญหาอุปสรรค ปัญหาอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนของบ้านวังยาว ประกอบด้วย

การบุกรุกพื้นที่ของชาวบ้านที่ทำกินอยู่รอบ ๆ เขตป่าชุมชนโดยที่ทางราชการ มีโครงการ ส.ป.ก. เข้ามาดำเนินการ ทำให้ชาวบ้านต้องการกรรมสิทธิ์ดังกล่าวมีเนื้อที่เพิ่มมากขึ้น

ในบรรดากลุ่มผู้บงการที่ดินป่าชุมชนนี้ มีสมาชิกกลุ่มกรรมการหมู่บ้านอยู่ด้วยและเป็นผู้นำชุมชนที่สำคัญ ทำให้การประสานงานระหว่างกลุ่มมัททายก และ

กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประชุมชนมีการขัดแย้งด้านความคิด

ประชุมชนมีการใช้ประโยชน์เอกราชประสงค์ เช่น เป็นพื้นที่ วัดป่าช้า แหล่งหาอาหาร สถานที่ขุดลอกสระน้ำสาธารณะรวมทั้งใช้ประโยชน์ร่วมกันหลาย ชุมชน ทำให้การควบคุมลำบากยิ่งขึ้น

5.2.4 ผลการวิเคราะห์การจัดการประชุมชนของหมู่บ้าน 3 กรณีศึกษา

ลักษณะเด่นในการจัดการประชุมชนของ 3 หมู่บ้าน เกิดจากความร่วมมือ ระหว่างกลุ่มมัคทายกวัดและกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านและเป็นกลุ่มองค์กรภายในชุมชน ส่วน กลุ่มองค์กรภายนอกชุมชน ที่มีส่วนช่วยให้การจัดการประชุมชนของแต่ละหมู่บ้านประสบผล สำเร็จ คือ กลุ่มคณะกรรมการสภาตำบลและส่วนราชการที่รับผิดชอบอยู่ในพื้นที่ เช่น โครงการพัฒนาป่าไม้ โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น และหน่วยงานราชการระดับอำเภอ เป็นต้น รายละเอียดการจัดการประชุมชนแต่ละหมู่บ้าน ได้แก่

5.2.4.1 บ้านหัวข่วง ลักษณะการจัดการประชุมชนเกิดจากความลำบาก ในการนั่งฟังปา ทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในปัญหาป่าไม้และมีการรวมกลุ่มธรรมชาติ ในนาม "กลุ่มอนุรักษ์ได้" วัดเขาสามยอดภายใต้ความศรัทธาในศาสนา ต่อมาชาวบ้าน บุกรุกที่ทำเลสาธารณะใกล้เขตวัด คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมมือกับกลุ่มมัคทายกวัดและ โครงการวนศาสตร์ชุมชน เจริญขอพื้นที่ดินเพื่อเสนอโครงการจัดการประชุมชน มีการทำ หนังสือถึงกรมป่าไม้ เพื่อขอพื้นที่ออกจากเขตอุทยานแห่งชาติ พร้อมทั้งปลูกฟื้นฟูสภาพป่า ขึ้นใหม่ ชนิดไม้ที่ปลูก คือ ประดู่ สะเดา กระถินยักษ์ และยูคาลิปตัส แล้วเปิดโอกาสให้ ชาวบ้านร่วมดูแลรักษา โดยการปลูกพืชแซม เช่น ถั่วลิสง ถั่วเหลือง พริก ฝ้าย ข้าวโพด เมื่อต้นไม้โตเต็มที่ก็เลิกปลูก มีการทำหนวดทุกระเบียบควบคุม และตั้งคณะกรรมการทำหน้าที่ ดูแลรักษา ต่อมาโครงการวนศาสตร์ชุมชนได้ถอนตัวออกจากพื้นที่คณะกรรมการดูแลประชุมชน ได้มีการประสานงานกับสภาตำบลและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การสนับสนุนการพัฒนา ป่าชุมชนระยะต่อไป

5.2.4.2 บ้านนาข้าว ลักษณะการจัดการประชุมชนของหมู่บ้านนาข้าวมี ลักษณะเด่น 2 ประการคือ การจัดการประชุมชนโดยอาศัยสถาบันศาสนา และการจัดการปา ชุมชนโดยอาศัยกลุ่มและองค์กรชุมชน ลักษณะการดำเนินงานของแต่ละส่วนคือ

ก. อาศัยสถาบันศาสนา ซึ่งกลุ่มมัคทายกวัดได้ประสานงานกับ

พระภิกษุสามเณร โดยมีกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านให้การสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติในเขตวัด และการปลูกป่าเพิ่มเติม กิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนอาศัยความศรัทธาของชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชน ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ป่าธรรมชาติดังกล่าวมีความหลากหลายของยาสมุนไพรและสามารถเป็นยารักษาโรคได้ดี จึงทำให้ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาป่าในเขตวัดเป็นอย่างดี กิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ในเขตวัด การคายหญ้า รดน้ำ และดูแลรักษาต้นไม้ งานบุญประเพณีต่าง ๆ

ข. กลุ่มและองค์กรชุมชนได้แก่ กลุ่มภายในชุมชน คือ กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มองค์กรระหว่างชุมชน คือ คณะกรรมการสภาตำบล ลักษณะการจัดการป่าชุมชนมีดังนี้ กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านน่าน้ำชำ มีกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน คือ การกำหนดแนวเขตและพื้นที่สาธารณะเช่น ป่าช้า เนินเตาเผา(ที่ทำเลเลี้ยงสัตว์)และกำหนดกฎระเบียบควบคุมการใช้ประโยชน์ มีการปลูกต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะร่วมกับชาวบ้านทั่วไป กลุ่มคณะกรรมการสภาตำบล ได้แก่ สภาตำบลภูผาม่าน และสภาตำบลโนนคอม ลักษณะการจัดการป่าชุมชนได้แก่ การขออนุมัติโครงการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะและการรับรองสิทธิ์ร่วมกันในชุมชนเช่น ที่สาธารณะเนินเตาเผาของสภาตำบลโนนคอมได้กันออกเป็นเขตสาธารณะของบ้านน่าน้ำชำ มีเนื้อที่ 25 ไร่ พร้อมกับทำแนวเขตอย่างชัดเจน นอกจากนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านน่าน้ำชำยังมีการประสานงานกับสภาตำบลภูผาม่าน เพื่อเสนอให้คณะกรรมการมหาวิทยาลัยขอนแก่น เข้าใช้ประโยชน์ที่ดินว่างเปล่า พื้นที่มากกว่า 1,000 ไร่ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อทำแปลงสาธิตด้านการเกษตรแต่ประสบปัญหาเรื่องมีชาวบ้านจับจองพื้นที่และทำกินอยู่แล้ว รวมทั้งระเบียบขั้นตอนในการขอใช้พื้นที่ผ่านกรมป่าไม้ จึงไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง

5.2.4.3 บ้านวังยาว การจัดการป่าชุมชนบ้านวังยาวมีพื้นฐานมาจากระบบความเชื่อในการนับถือผีปู่ตาและอาศัยสถาบันศาสนา โดยมีองค์กรชุมชนให้การสนับสนุน นั่นคือ ชาวบ้านวังยาวได้กำหนดพื้นที่ป่าช้าและวัดป่าเอาไว้นั้แห่งเดียวกัน ต่อมาเมื่อพระภิกษุมหาจักรพรรมาอยู่ ดังนั้นพื้นที่ป่าชุมชนดังกล่าวจึงเรียกชื่อในนาม "วัดป่า" มีเนื้อที่ค่อนข้างมาก (ปัจจุบันมี 75 ไร่) มีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ แต่จะประสบปัญหาชาวบ้านที่ทำกินอยู่รอบ ๆ เขตป่าชุมชนมีการบุกรุกเรื่อย ๆ กลุ่มที่มีบทบาทต่อการจัดการป่าชุมชนในเขตวัด คือ กลุ่มนักศึกษากวัดและกรรมการหมู่บ้าน ร่วมมือกับพระภิกษุ สามเณรและชาวบ้านทั่ว ๆ ไปช่วยกัน

คุณล กิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนเช่น การปลูกต้นไม้ ปักกวาดบริเวณวัด กำจัดวัชพืช รดน้ำต้นไม้ ดูแลรักษาดินไม้และสำรวจแนวเขตป่าชุมชนเรื่อยๆ มีการกำหนดระเบียบร่วมกันเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชน

ส่วนในระบบความเชื่อ จะมีการนับถือผีปู่ตาโดยจะกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนเนื้อที่ประมาณ 1 งาน บริเวณริมท้ายทอยเป็นที่ตั้งศาลตาปู่ มีพิธีกรรมบวงสรวงทุก ๆ ปี ซึ่งมีเจ้าหมู่บ้านเป็นผู้ประกอบพิธี ในระบบความเชื่อจะมีข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้คือ ห้ามตัดต้นไม้ในศาลตาปู่ และไม่กระทำในสิ่งที่เป็นการลบหลู่ ปัจจุบันระบบความเชื่อนี้ชาวบ้านให้ความศรัทธาอันน้อยลง ในภาพรวมของการจัดการป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน 3 กรณีศึกษา

ประเด็นสำคัญ	บ้านห้วยม่วง	บ้านนาน้ำชำ	บ้านวังยาว
กลุ่มที่มีลักษณะเด่นในการจัดการป่าชุมชน	กลุ่มป่าชุมชน เกาสามยอด (มีคทาเยกและกรรมการหมู่บ้าน)	กลุ่มมีคทาเยก กลุ่มกรรมการ กลุ่มสภาตำบล	กลุ่มมีคทาเยก กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน
วัตถุประสงค์	เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ	เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมโดยเน้นเขตป่าอนุรักษ์ และเป็นที่ทำเลสาธารณะ	เพื่อประกอบพิธีกรรมโดยเน้นการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติ
โครงสร้างกลุ่ม	โครงสร้างเป็นทางการมีประธาน, รองประธาน, เลขานุการ, เจริญฤทธิ และประชาสัมพันธ์ มีสมาชิกกลุ่ม 15 คน	โครงสร้างไม่เป็นทางการแต่มีการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มมีคทาเยกวัด 2 วัด และกรรมการหมู่บ้าน	โครงสร้างไม่เป็นทางการแต่เน้นการทำงานของกลุ่มมีคทาเยกวัดและมีการกรรมการหมู่บ้านคอยช่วยเหลือ

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบการจัดการประชุมชนของหมู่บ้าน 3 กรณีศึกษา (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	บ้านห้วยม่วง	บ้านนาข้าว	บ้านวังยาว
การดำเนินงาน	เสนอโครงการขอทุน เขตประชุมชนออกจาก อุทยานฯ และปลูกต้นไม้	กำหนดเขตประชุมชน ปลูกต้นไม้ และผลิต ต้นไม้ให้มีกรรมสิทธิ์	กำหนดเขตประชุมชน ปลูกต้นไม้และทามาตร การป้องกันการบุกรุก
การใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วม	ให้ชาวบ้านปลูกพืชแซม ระยะแรก ต้นไม้โต สามารถเลี้ยงสัตว์ได้	เผาผล เลี้ยงสัตว์ ไม้ใช้สอย สมุนไพร อาหารธรรมชาติ และไม้ฟืน	เผาผล ไม้ใช้สอย อาหารธรรมชาติ ไม้ฟืน
การควบคุม	กำหนดระเบียบเป็น ลายลักษณ์อักษร	มีระเบียบไม่เป็น ทางการและข้อ ห้ามในพิธีกรรม	มีระเบียบไม่เป็นทาง การและข้อชะล่าใน พิธีกรรมและความเชื่อ
การประสานงาน	ติดต่อโครงการวน ศาสตร์ชุมชน โครงการ ป่าไม้และสภาพป่า	ติดต่อกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน สภาพตำบล และทางอำเภอ	ติดต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ สภาพตำบลและทาง อำเภอ
ปัญหาอุปสรรค	การดำเนินงานไม่ต่อเนื่องและขาดการประสานงานในการพัฒนาประชุมชน	ขาดการประสานงานระหว่างกลุ่มกรรมการขาดการควบคุมการใช้ประโยชน์	มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน คณะกรรมการขัดแย้งด้านความคิด

ถ้าวิเคราะห์ลักษณะของการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ในภาพรวม จะมีประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การจัดการองค์กรของกลุ่มกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน มีความแตกต่างกัน คือ บ้านห้วยม่วงมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชน ที่เกิดจากข้อจำกัดทางกฎหมาย เช่น อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ชุมชนต้องประสานงานกับส่วนราชการในพื้นที่พัฒนาป่าชุมชนขึ้น บ้านน่าน้ำจี่มีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่เกิดจากความศรัทธาในสถาบันศาสนาของชาวบ้าน แต่มีข้อแตกต่างเรื่องวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และสถานที่ตั้งชุมชน และบ้านวังยาวมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่เกิดจากมิติเรื่องความเชื่อในผีปู่ตาที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา สำหรับกระบวนการจัดการป่าชุมชนของทั้ง 3 หมู่บ้าน มีความคล้ายคลึงกัน คือ อาศัยกลุ่มผู้อาวุโสหรือกลุ่มมัคทายกที่มีความใกล้ชิดกับพระภิกษุ เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าในเขตวัด ต่อมาก็มีการประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้านและสนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกต้นไม้และดูแลรักษาป่าในอนุรักษ์ กรณีเกิดปัญหาในการจัดการป่าชุมชน จะมีการประสานหน่วยงานและองค์กรภายนอกชุมชนเพื่อให้ความช่วยเหลือ

2. การให้ความสำคัญกับกิจกรรมป่าชุมชน หรือระดับความสำคัญของป่าชุมชน นั่นคือ สภาพป่าชุมชนแต่ละหมู่บ้านจะมีความแตกต่างกัน เช่น ป่าที่ปลูกไม้เนื้อแข็ง ป่าวัด ป่าช้า ป่าโคกทำเล เป็นต้น ป่าชุมชนแต่ละประเภทองค์กรท้องถิ่นจะให้ความสำคัญแตกต่างกัน กรณีบ้านห้วยม่วง มีกิจกรรมการปลูกป่าชุมชนที่เน้นการใช้สอยในเชิงเศรษฐกิจเช่นยูคาลิปตัส สะเดา ประดู่ กระถินยักษ์ มีการบริหารและจัดการค่อนข้างดี, บ้านน่าน้ำจี่มีความผูกพันกับวัดค่อนข้างมาก จะเน้นการรักษาป่าธรรมชาติดูแลรักษาร่วมกันในขณะที่ป่าโคกทำเลเนินเตาหากลับปล่อยให้มีการบุกรุกและใช้ประโยชน์อย่างอิสระ ส่วนบ้านวังยาว พบว่าชาวบ้านมีพื้นฐานความเชื่อในเรื่องพิธีกรรม จึงให้ความสำคัญกับพื้นที่ป่าช้าและอาศัยสถาบันศาสนาเป็นแกนนำในการดูแลรักษาป่าระยะแรกมีการกำหนดพื้นที่ป่าช้าเอาไว้ถึง 100 กว่าไร่ หลังจากถูกบุกรุกจึงได้สร้างวัดป่าขึ้น

3. การประสานงานของกลุ่ม การจัดการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านจะมีการประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชนต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและความสะดวกในพื้นที่ เช่น บ้านห้วยม่วงมีโครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 ตั้งอยู่ในพื้นที่ จึงมีการติดต่อเสนอโครงการขอกันเขตป่าชุมชนออกจากเขตอุทยานแห่งชาติ การ

ประสานงานกับโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน การติดต่อขอกู้ไม้ และการติดต่อกับสภาตำบล, บ้านนาข้าวมีการประสานงานกับสภาตำบลเพื่อขอใช้พื้นที่ป่าชุมชนและการรับรองสิทธิ์ ติดต่อกับสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ เพื่อของบประมาณสนับสนุนการพัฒนาป่าชุมชน และบ้านวังยาวมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้สวนป่าชำแคน เพื่อรวมเงรจากกรณีศึกษาการบุกรุกป่าชุมชน

5.3 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน

การศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วน คือ พัฒนาการของชุมชน ระบบการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคม ผลการศึกษาแต่ละหมู่บ้าน มีดังนี้

5.3.1 บ้านห้วยม่วง

5.3.1.1 พัฒนาการของชุมชน บ้านห้วยม่วงก่อตั้งชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง) โดยชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่เริ่มจะเสื่อมโทรม สามารถแบ่งช่วงพัฒนาการของชุมชนได้ 3 ช่วง คือ

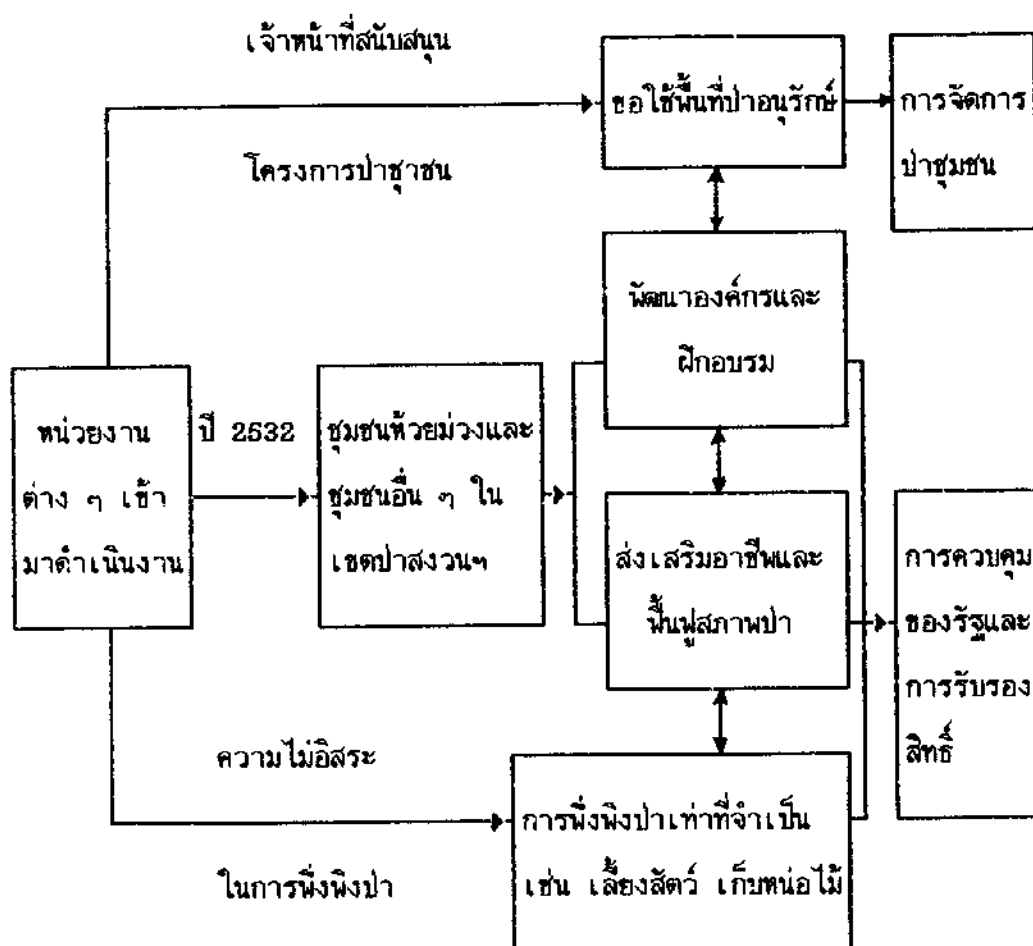
ช่วงที่ 1 การดำเนินงานขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ปี พ.ศ. 2511-2520 ช่วงนี้ อ.อ.ป. มีการตัดไม้ในเขตป่าดงลานอยู่ก่อนแล้ว หลังจากชุมชนห้วยม่วง ก่อตั้งขึ้นเริ่มมีถนนผ่านใกล้หมู่บ้านเป็นเส้นทางลากไม้ของ อ.อ.ป. ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านยังกระจัดกระจายอยู่ตามที่ไร่ของตน ปี พ.ศ. 2521-2526 ได้มีครอบครัวจากท้องถิ่นต่าง ๆ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น มีการสร้างวัด สร้างโรงเรียน ขุดสระน้ำ ฝายห้วยม่วง และสร้างถนนพื้นที่ป่าไม้รอบ ๆ หมู่บ้านแปรสภาพเป็นที่ทำกิน

ช่วงที่ 2 การก่อตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ ปี พ.ศ. 2527-2531 ช่วงนี้หมู่บ้านห้วยม่วงแยกการปกครองออกจากบ้านวังยาว อำเภอชุมแพ และอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอภูผาม่าน มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เริ่มมีกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้านร่วมกันออกเงินสมทบทุนสร้างสถานีนอนามัย และมีกิจกรรมบริหารกองทุนร่วมกัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินคือ เริ่มมีการซื้อขายที่ดิน ระยะนี้นิยมปลูกพืชไร่ จำพวกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมันสำปะหลัง โดยขยายพื้นที่ลึกเข้าไปในเขตป่า

ช่วงที่ 3 หน่วยงานของรัฐเข้ามาควบคุม ปี พ.ศ. 2532-

ปัจจุบัน ช่วงนี้เริ่มจากการเข้ามาควบคุมพื้นที่ของทหาร และตชด. เพื่อเตรียมดำเนินโครงการอีสานเขียวภายใต้ชื่อโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ส่วนกรมชลประทานได้ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยม่วงและโครงการ คจก. เข้ามาจัดสรรที่ดินทำกิน และอพยพชาวบ้านออกจากเขตป่าอนุรักษ์ ทำให้ช่วงนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐ เพราะต้องสูญเสียที่ดินและขัดแย้งด้านความคิดกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2536 มีโครงการ ส.ป.ก. เข้ามาสำรวจรังวัดพื้นที่เพื่อเตรียมออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก. 4-01

ผลการวิเคราะห์พัฒนาการของชุมชนห้วยม่วง ที่เกี่ยวข้องกับจัดการป่าชุมชน มีดังนี้ ระยะแรกชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันอย่างอิสระ การควบคุมจากเจ้าหน้าที่ และหน่วยงานของรัฐมีน้อยหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน เช่น การเก็บหาหน่อไม้ ไม้ฟืน ด้ดไม้ เก็บหาอาหารธรรมชาติ ล่าสัตว์และนำสัตว์ไปเลี้ยง ทำให้ชาวบ้านมีการบุกรุกทำกินบริเวณเขาสามยอดการนั่งป่าเริ่มขยายพื้นที่ลึกเข้าไปในเขตภูเขา การเปลี่ยนแปลงลักษณะของการจัดการป่าชุมชนเริ่มปรากฏเด่นชัด ในปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา เพราะมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ ดังนั้นลักษณะของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ จึงมีการจำกัดขอบเขตจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น การก่อตั้งโครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 และการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้มีการเพิ่มอำนาจการตรวจสอบ และจับกุมผู้กระทำผิดกฎหมาย มีการจำกัดขอบเขตของชุมชนในการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน ที่สาธารณะ และที่ทำเลเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นสมบัติของหมู่บ้าน พร้อมทั้งตั้งกลุ่มและองค์กรทำหน้าที่ดูแลรักษา มีการปลูกฟื้นฟูสภาพป่า ส่วนหน่วยงานของรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนและฝึกอบรม การพัฒนาอาชีพต่าง ๆ กิจกรรมการนั่งป่าร่วมกันของชุมชนต่าง ๆ มีการผ่อนปรนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นบางกรณี เช่น การอนุญาตให้เก็บหาหน่อไม้ ไม้ฟืน เลี้ยงสัตว์ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะนี้มี ลักษณะสำคัญ 4 ประการคือ 1) ระดับหมู่บ้านมีการขอให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นเขตป่าชุมชน เช่น ป่าชุมชนเขาสามยอดบ้านห้วยม่วง 2) การพัฒนาองค์กร และการฝึกอบรม 3) การส่งเสริมอาชีพและฟื้นฟูสภาพป่า 4) การนั่งป่าที่จำเป็น โดยได้รับการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ นั่นคือ ชาวบ้านขาดความอิสระในการนั่งป่า ดังแผนภูมิที่ 10

แผนภูมิที่ 10 แสดงพัฒนาการชุมชนห้วยม่วงและหมู่บ้านใกล้เคียงและ
การจัดการป่าชุมชน ตั้งแต่ปี 2532-ปัจจุบัน

5.3.1.2 ระบบการผลิตของชุมชน ระบบการผลิตของบ้านห้วยม่วง แยกออกเป็น 3 ประเภท คือ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์และอาชีพนอกภาคการเกษตร รายละเอียดแต่ละประเภทได้แก่

การปลูกพืช เนื่องจากสภาพที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ดอน และพื้นที่ทำกินรอบ ๆ ชุมชนมีลักษณะลอนคลื่น กิจกรรมการปลูกพืชส่วนใหญ่จึงนิยมปลูกพืชไร่ สำหรับพื้นที่ทำกินจะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มใกล้ลำห้วยทางทิศใต้และทิศตะวันออกหมู่บ้าน ลักษณะการปลูกพืชของบ้านห้วยม่วงประกอบด้วย การปลูกข้าวโคกเลี้ยงสัตว์ (พันธุ์หูก้าง) ข้าวไร่ มันสำปะหลัง พริกและพืชสวนครัว ส่วนการทำงานจะมีพื้นที่บริเวณลำห้วยม่วง พันธุ์ข้าวที่ปลูกมีพันธุ์พื้นเมือง เช่น พันธุ์อีกอด พันธุ์อีทอน ข้าวขี้ตม ในปี พ.ศ.2520 มีการนำเอาพืชพันธุ์

ส่วนใหญ่ที่ไม่ขายที่ดิน และครอบครองพื้นที่มานานก็มีความมั่นใจในกรรมสิทธิ์ เพราะโครงการ ส.ป.ก. ได้ทำการสำรวจรังวัดที่จะออกเอกสารสิทธิ์ให้เป็นที่ยอมรับ ทำให้สนใจปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นเพิ่มมากขึ้น ในด้านแรงงานพบว่าชาวบ้านมีแรงงานระหว่าง 2-3 คน/ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอภูผาม่าน : 2536) แรงงานเหล่านี้จะมีการย้ายถิ่นออกฤดูกาลเป็นส่วนใหญ่ ทำให้แรงงานภาคการเกษตรไม่เพียงพอ จึงต้องมีการจ้างแรงงานเพิ่มเติม หรือขอความช่วยเหลือจากญาติมิตร สำหรับทุนในการผลิตชาวบ้านยังมีการะทิ้นสินค่อนข้างมาก เช่น เป็นหนี้ ธกส. สหกรณ์การเกษตรอำเภอ น่อค้า และกู้ยืมในชุมชน ซึ่งผลผลิตในแต่ละปีก็จะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศบางฤดูกาลพืชก็ตายแห้งเกือบหมด ทำให้เพิ่มภาระหนี้มากยิ่งขึ้น ทำให้ไม่มีความมั่นคงด้านการผลิต

ผลการวิเคราะห์ระบบการผลิตของชุมชนห้วยม่วง จะมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต การเลี้ยงสัตว์ และอาชีพนอกภาคการเกษตร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน มีดังนี้

1) การปลูกพืชของหมู่บ้านห้วยม่วงในช่วงที่ 1 (ปี พ.ศ. 2511-2520) จะอาศัยพื้นที่ป่าที่มีการสัมปทานมาก่อน และ เป็นป่าเสื่อมโทรมบุกเบิกเป็นที่ทำกิน ทำให้พื้นที่ป่าธรรมชาติ บริเวณเชิงเขา และบนภูเขาซึ่งเหลืออยู่มาก และเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารได้ดี ต่อมาในช่วงที่ 2 (ปี พ.ศ. 2527-2530) มีครอบครัวอพยพมาอาศัยอยู่มาก พื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านถูกทำลายหมด ทำให้มีการขยายพื้นที่ลึกเข้าไปในเขตป่าลึก และบริเวณเชิงเขาและลึกลงไปทำกินบนภูเขา และบริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้าน ส่วนช่วงที่ 3 (ปี พ.ศ. 2532-ปัจจุบัน) ชุมชนเริ่มทวงแทนทรัพยากรสาธารณะ เช่น การรับรองสิทธิป่าชุมชน กิจกรรมการปลูกพืชเริ่มให้ความสนใจต่อไม้ผล ไม้ยืนต้นที่ช่วยรักษาสภาพแวดล้อมเอาไว้ทางอ้อม มีส่วนราชการ เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมปลูกต้นไม้ในชุมชน เช่น โครงการวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น โครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 สำนักงานเกษตรอำเภอภูผาม่าน รวมทั้งการปลูกสักทองของพ่อค้าเอกชนที่ติดครอบครองอยู่ในเขตบ้านห้วยม่วง ระบบการปลูกพืชในภาพรวมของหมู่บ้านพบว่า ชาวบ้านเริ่มประสบปัญหาด้านการผลิต เช่น ผลผลิตตกต่ำ สภาพอากาศแห้งแล้ง ภาวะหนี้สินและขาดแคลนแรงงาน การแก้ปัญหาด้านการผลิตดังกล่าว ชาวบ้านบางคนมีการย้ายถิ่น ทำให้ขาดแรงงานที่สำคัญในการจัดการป่าชุมชน บางคนมีการลักลอบตัดไม้ และแสวงหาผลประโยชน์จากป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ของรัฐ มีการกระทำที่ผิด

กฎหมายป่าไม้อยู่เนื่อง ๆ

2) การเลี้ยงสัตว์ของบ้านห้วยม่วงในสภาพปัจจุบัน พบว่ากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้โดยตรงคือ การเลี้ยงโค เพราะในฤดูฝนชาวบ้านไม่มีสถานที่เลี้ยงหรือสถานที่เลี้ยงคั้นนม เช่นพื้นที่ป่าชุมชนเขาสามยอต ทำให้เหยียบย่ำต้นไม้ที่ปลูกใหม่ และพืชผลการเกษตรของชาวบ้านเสียหาย ดังนั้นชาวบ้านที่มีจำนวนโค 8-10 ตัวขึ้นไป จะต้อนฝูงโคไปเลี้ยงบนภูเขา บางคนนำฝูงโคไปเลี้ยงในเขตป่าชุมชนของหมู่บ้านและเหยียบย่ำต้นไม้ตาย

3) อาชีพนอกภาคการเกษตร จะเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ในทางอ้อมคือ เนื่องจากชุมชนห้วยม่วงอยู่ติดเขตอุทยานแห่งชาติ จะมีชาวบ้าน โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวหรือวัยแรงงานบางส่วนลักลอบตัดไม้บนภูเขา ถ้ากลุ่มเหล่านี้ได้มีการพัฒนาอาชีพเสริมก็จะช่วยลดอัตราการตัดไม้ทำลายป่าได้บ้าง สำหรับกิจกรรมเก็บหาหน่อไม้ ผู้นำชุมชนจะมีการประสานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กำหนดให้เก็บหาเป็นช่วง ๆ หลังจากพ้นฤดูกาลก็จะประกาศปิดป่าไม่ให้ชาวบ้านเก็บหาหน่อไม้ สำหรับอาชีพรับจ้าง จะมีผลกระทบทางอ้อมต่อการจัดการป่าไม้ เพราะในกลุ่มวัยแรงงานที่อพยพออกนอกชุมชน จะขาดการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าหรือไม่มีกิจกรรมการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าในชุมชน

5.3.1.3 ความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ, โครงสร้างผู้นำ ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง มีรายละเอียด คือ

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ บรรพบุรุษของบ้านห้วยม่วง อพยพมาจากหมู่บ้านบริเวณโขงใต้ของลุ่มน้ำห้วยทราย คือ บ้านปากกล้วย เป็นไทคอนสาร และมีชาวบ้านนอกพื้นที่เป็นไทลาวอพยพมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ชาวบ้านทั้ง 2 กลุ่มนี้เลือกที่ตั้งชุมชนอยู่ที่ดอน เพราะต้องการประกอบอาชีพทำไร่ ต่อมาเมื่อชุมชนขยายมากขึ้น ทำให้มีลักษณะเป็นกลุ่ม (cluster) ขนาดใหญ่ และประกอบด้วยชุมชนจากหลายท้องถิ่น เช่น ไทคอนสาร ไทลาว ไทเลย ไทบุรีรัมย์ (อีสานใต้) และชาวบ้านจากภาคกลาง (เหนือไทย) ลักษณะทางชาติพันธุ์จะไม่รวมอยู่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่กลับเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมร่วมกัน ในภาพรวมหมู่บ้านจะยึดถือแบบแผนการดำเนินชีวิตตามกลุ่มไทลาวพื้นเมืองเป็นสำคัญลักษณะทางเครือญาติจึงมีความหลากหลาย พบว่ากลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มพวกนอที่อพยพมาจากภูมิลำเนาเดิมเดียวกันก็จะก่อตั้งครัวเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน กระจายอยู่คั่นต่าง ๆ กลุ่มเครือ

ญาติ ที่มีลักษณะเด่นในหมู่บ้านห้วยม่วง คือ ตระกูล "ศรีคำมูล" "โสมคำ" "เพ็ญมูล" "แสงภักดิ์" "อุตทาท" และ "แก้วเหลา" ตระกูลเหล่านี้จะมีเครือญาติ 3-4 ครอบครัวเท่านั้น แต่จะเป็นตระกูลผู้นำหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเช่น มัคทายกวัด ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน

โครงสร้างผู้นำ ในปี พ.ศ. 2518 มีการเลือกตั้งผู้นำชั่วคราวเพื่อทำหน้าที่ปกครองหมู่บ้าน โดยมี นายเปลิ้น เจียมภูเขียว ได้รับเลือกตั้ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 นายจันทร์ แก้วเหลา ได้รับเลือกตั้งจนกระทั่งปี พ.ศ. 2527 มีการตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ โดยมีรายชื่อผู้ใหญ่นบ้านดังนี้

1. นายพรม ศรีคำมูล ดำรงตำแหน่ง ปี 2527-2532

2. นายจันทร์ แก้วเหลา ดำรงตำแหน่งปี 2533-ปัจจุบัน
ส่วนผู้นำไม่เป็นทางการและเป็นผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน ได้แก่

1. นายเสาร์ อุตทาท เป็นทายกวัด

2. นายประมวล เศษลิวิ เป็นหมอยาประจำหมู่บ้าน

3. นายสุวรรณ แสงภักดิ์ มัคทายก, มอน้ำมด และผู้ช่วย

ผู้นำไม่เป็นทางการเหล่านี้ มีบทบาทส่วนใหญ๋ในด้านประเพณี

และวัฒนธรรม เช่น การเป็นผู้นำในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่วัด งานบุญ งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ และการเจรจาไกล่เกลี่ยในปัญหาความขัดแย้งในบางกรณี เช่น การทะเลาะวิวาทกันในหมู่บ้าน

ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง ในอดีตบ้านห้วยม่วงอยู่ในการปกครองของบ้านวังยาว อ.ชุมแพ ปี พ.ศ. 2521 เริ่มมีการเลือกตั้งผู้นำชั่วคราวเพื่อทำหน้าที่เป็นหัวหน้าปกครองหมู่บ้านห้วยม่วง มีการฝึกอบรมหลักสูตรไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) ร่วมกับหมู่บ้านชำภูทองเพือ รูปแบบการปกครองหมู่บ้านห้วยม่วงจะใช้ "คณะกรรมการหมู่บ้านชั่วคราว" โดยมีหัวหน้าและผู้ช่วย 2 คน เป็นแกนนำสำคัญ ต่อมาปี พ.ศ. 2527 จึงเริ่มเลือกตั้งผู้ใหญ่นบ้านเป็นครั้งแรก โดยนายพรม ศรีคำมูล ได้รับเลือกเป็นผู้นำหมู่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่นบ้าน 2 คน และกรรมการฝ่ายต่าง ๆ อีก 8 ฝ่าย (ภาคผนวก ง) คณะกรรมการหมู่บ้านเหล่านี้ร่วมกับชาวบ้านกำหนดกฎระเบียบเพื่อควบคุมภายในชุมชน ดังนี้

1. ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ถ้าฝ่าฝืนจะปรับแต่ละ 500 บาท
2. ห้ามนำโค-กระบือมาฆ่าในหมู่บ้าน
3. ห้ามนำไม้และไม้ฟันเข้ามาในหมู่บ้านในวันพระ (ขึ้น-แรม 15 ค่ำ)
4. ห้ามใช้แรงงานสัตว์ในวันพระ
5. ห้ามสืข้าวในวันที่มีผู้เสียชีวิตในหมู่บ้าน
6. ห้ามจับปลาในที่สาธารณะหมู่บ้านได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยม่วง และหนองสระห้วยม่วงถ้าฝ่าฝืนจะมีการปรับดังนี้ ชาวบ้านทั่วไปปรับครั้งละ 2,000 บาท ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปรับครั้งละ 3,000 บาท ผู้ใหญ่บ้านปรับครั้งละ 4,000 บาท

นอกจากนี้ระบบการปกครองหมู่บ้าน ยังอาศัยการแต่งตั้งหัวหน้าคุ้ม ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น กิจกรรมซ่อมแซมถนน ทำไร่บ้าน เก็บเงินทำบุญ ปลุกต้นไม้ ฯลฯ มีการติดต่อกันระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านและการประสานกับหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ เช่น โครงการพัฒนาป่าดงลาน 5 โครงการชลประทานขอนแก่น โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม บ้านห้วยม่วงไม่ได้ยอมรับหมู่บ้าน อพป. แต่รูปแบบการปกครองหมู่บ้านจะปฏิบัติตามรูปแบบหมู่บ้าน อพป. และ เน้นการกระจายอำนาจให้หัวหน้าคุ้ม การปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันของกลุ่มกรรมการหมู่บ้านยังขาดความเชื่อถือ หรือไม่ไว้วางใจเป็นบางครั้ง เช่น กรรมการฝ่ายการคลัง มีการเปลี่ยนแปลงมาแล้วถึง 3 คน เพราะปัญหาเรื่องความหละหลวมในการควบคุมเงินและบัญชีไม่ตรงกัน กรณีเกิดความขัดแย้งรุนแรงภายในชุมชน เช่น การบุกรุกป่าชุมชน การละเมิดกฎระเบียบการใช้น้ำ การลักลอบตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ฯลฯ ผู้นำจะพยายามติดต่อหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง มาช่วยแก้ปัญหา กฎระเบียบชุมชนที่กำหนดเอาไว้จะสามารถปฏิบัติได้เป็นบางประเด็น เช่น การจับกุมผู้ลักลอบจับปลาในอ่างเก็บน้ำห้วยม่วงสามารถปรับโทษเงินได้ 6,000 บาท แล้วนำเงินมาพัฒนาหมู่บ้าน รองลงมาคือตามทำงานในวันที่มีคนตายและห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ส่วนระเบียบข้ออื่น ๆ พบว่าบางครั้งรอบครัวก็มีการฝ่าฝืนอยู่บ้าง

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยม่วง มีดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เนื่องจากมีกลุ่มเครือญาติหลาย

กลุ่ม ทำให้มีระบบการตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรท้องถิ่นอยู่เรื่อย ๆ เช่นกิจกรรม กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน พบว่าถ้าหากสมาชิกกลุ่มใดไม่ซื่อสัตย์ หรือเป็นที่สงสัยของชาวบ้านส่วนใหญ่ ก็จะถูกวิพากษ์วิจารณ์หรือเสนอให้ลาออกจากตำแหน่ง เช่น คณะกรรมการฝ่ายการคลัง มีการเปลี่ยนแปลงมาแล้ว 3 ครั้ง ผลกระทบต่อการจัดการป่าไม้ คือ เนื่องจากมีกลุ่มเครือข่ายหลากหลาย ทำให้ความคิดกระจัดกระจาย โดยเฉพาะในกลุ่มที่เคยมีเรื่องบาดหมางกับผู้นำหมู่บ้าน จะไม่ให้ความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน

2. โครงสร้างผู้นำ พื้นฐานผู้นำหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการพบว่าส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์การเก็บคณะกรรมการหมู่บ้านมาจากภูมิลำเนาเดิม บางคนเคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน บางคนเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้าน เมื่ออพยพมาอาศัยอยู่บ้านห้วยม่วง จะมีการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล กล่าวหา กล่าวทำงาน กระทั่งได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านที่หมู่บ้านห้วยม่วงอีกครั้งจะนั้นถึงแม้ว่าผู้ใหญ่บ้านจะดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการ แต่กรณีผู้ใหญ่บ้านปฏิบัติงานพละหลวมหรือไม่รับผิดชอบการทำงานจะเกิดการโต้แย้งจากสมาชิกได้รวดเร็ว บางคนก็ขาดความศรัทธาในตัวผู้นำ ผลกระทบต่อการจัดการป่าไม้คือถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงสมาชิกกลุ่มอยู่เรื่อย ๆ ในองค์กรจะทำให้สมาชิกที่ถูกปลดชื่อมีความรู้สึกว่าเขาเองไม่มีส่วนร่วมเช่นการคัดชื่อสมาชิกป่าชุมชนเขาสามยอดออก ผู้นำอ้างเหตุผลว่าไม่ให้ความร่วมมือ และดึงบุคคลอื่นแทน ดังนั้นการขอความร่วมมือในการปลูกซ่อมแซมป่าชุมชนแต่ละครั้งจึงมีบางกลุ่ม ไม่ให้ความสนใจต่อการพัฒนาป่าชุมชน

3. ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง บ้านห้วยม่วงแบ่งการปกครองเป็นคุ้ม 9 คุ้ม อาศัยแนวถนนตามลี้ดต่าง ๆ เป็นเกณฑ์แบ่ง แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าปกครอง ส่วนรูปแบบการปกครองหมู่บ้านจะยึดถือปฏิบัติตามหมู่บ้าน อพป. มีการกำหนดระเบียบต่าง ๆ พบว่าระเบียบบางข้อไม่ได้ถือปฏิบัติอย่างจริงจัง เช่น การห้ามนำไม้ฟืนเข้ามาในหมู่บ้านในวันพระ หรือห้ามใช้แรงงานสัตว์ในวันพระ เป็นต้น เพราะชาวบ้านห้วยม่วงมีกิจกรรมการนั่งชิงช้าตลอดปี การเก็บหาไม้ฟืน การตัดไม้ หรือการเผาถ่าน จึงเป็นพฤติกรรมที่ชาวบ้านบางกลุ่มกระทำอยู่เป็นประจำ หรือกรณีการใช้แรงงานสัตว์เพื่อเตรียมที่ดินทำไร่ ไถนรวนเป็นบางครั้ง ผลกระทบต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชนมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

ก. ชาวบ้านมีกิจกรรมการผลิตตลอดปี ไม่ได้คำนึงถึงกฎ

ระเบียบบางประการที่คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดเอาไว้ในภาพรวมด้านวัฒนธรรมจะพบว่า หมู่บ้านเป็นชุมชนใหม่ไม่มีศาลปู่ตาหรือประเพณีความเชื่อที่ลึกซึ้งกับผีบรรพบุรุษที่ก่อตั้งหมู่บ้าน ประกอบกับชาวบ้านที่อพยพมา มีจุดประสงค์ส่วนใหญ่ เพื่อแสวงหาที่ทำกินและมาจากหลายท้องถิ่น จึงไม่ค่อยเชื่อฟังกฎระเบียบในการฝังฝังป่า

ข. การปกครองหมู่บ้าน ในช่วงที่ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ จะพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านให้ความร่วมมือกับทางราชการเป็นอย่างดี เช่น โครงการ หมู่บ้านป่าไม้ โครงการ คจก. ทำให้ชาวบ้านกลุ่มที่คาดว่าจะสูญเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงานของรัฐ(ในขณะนั้น) ไม่ให้ความมือต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน และส่งผลกระทบต่อ การขาดความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน หรือไม่ปฏิบัติตามข้อห้ามกิจกรรมการตัดไม้ ทำลายป่า

5.3.2 บ้านนาข้าว

5.3.2.1 พัฒนาการของชุมชน บ้านนาข้าว เริ่มก่อตั้งชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2462 โดยแบ่งออกเป็น 2 ยุค ตามวิวัฒนาการก่อตั้งชุมชนในระดับลุ่มน้ำ คือ

ยุคก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 ยุคการใช้ทรัพยากรอย่างอิสระ (ปี พ.ศ. 2462-2485) ในยุคนี้นี้ครอบครัวชาวบ้านอพยพมาเลี้ยงสัตว์ และจับจองที่ทำกินในเขตป่า มีการสร้างครัวเรือนเป็นกระท่อมชั่วคราวอยู่ตามที่ไร่ ในระยะนี้ มีกลุ่มชาวบ้านอพยพมา 2 กลุ่ม คือ กลุ่มโนนคอมจะริเริ่มก่อตั้งคุ่มน่าน้ำข้าว และกลุ่มท่ากระบือจะเริ่มก่อตั้งคุ่มภูกระแต อยู่ทางทิศตะวันออกคุ่มน่าน้ำข้าว ลักษณะการปกครอง ในขณะนั้นบ้านนาข้าวยังเป็นหมู่บ้านฝัก ของบ้านโนนคอม ชาวบ้านสามารถจับจองที่ดินทำกินอย่างอิสระ

ช่วงที่ 2 ยุคการใช้ทรัพยากรร่วมกัน (ปี พ.ศ. 2486-2507) เป็นระยะเวลาที่ครัวเรือนต่าง ๆ อพยพมาอาศัยรวมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีการก่อตั้ง หมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ต่อมาหลังจากชุมชนมีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้น ทางราชการได้ แยกหมู่บ้านออกจากการปกครองของบ้านโนนคอม ปี พ.ศ. 2500 มีการเลือกผู้นำหมู่บ้าน เป็นครั้งแรก เริ่มสร้างวัดและกำหนดที่สาธารณะของชุมชน เช่นป่าช้า โคกท่าเลเลี้ยงสัตว์ เนินตาทา (เต็นใหญ่) ฝายวงเตียน แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ใด ๆ ครอบครอง

ยุคหลังการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ แบ่งออกเป็น 2 ช่วง

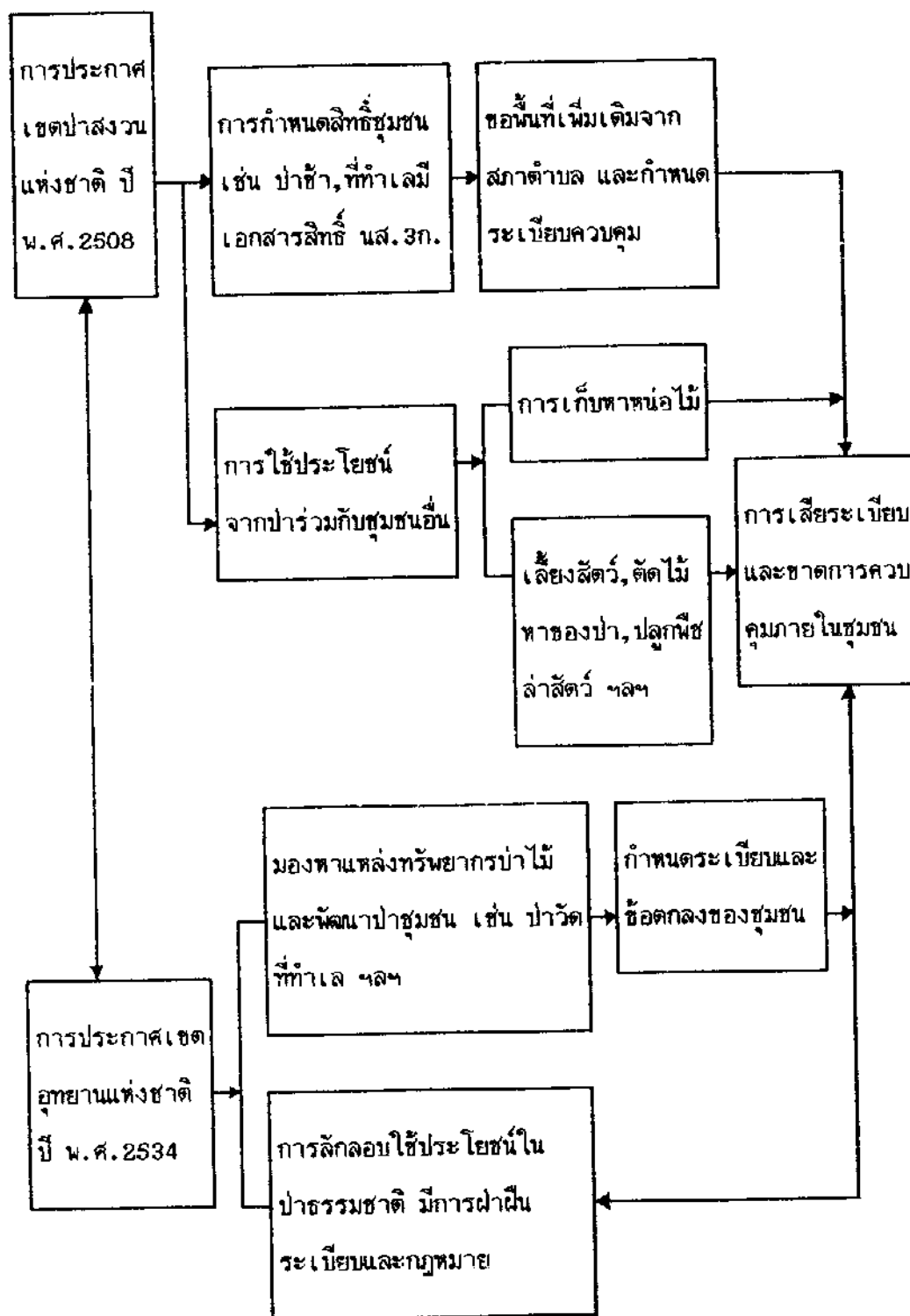
ได้แก่

ช่วงที่ 3 เป็นยุคการกำหนดสิทธิการใช้ทรัพยากร หลังจากทางราชการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2508 พบว่าชาวบ้านขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าใกล้เขตชุมชนอยู่เรื่อย ๆ หรือมีการลักลอบปลูกพืชไร่จำพวกมันสำปะหลัง และข้าวโพด ในปี พ.ศ. 2526-2527 กรมพัฒนาที่ดินได้ทำการสำรวจรังวัดและใช้ภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อออกเอกสารสิทธิ์ นส. 3ก. ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้น พื้นที่สาธารณะหลายแห่งมีการจดทะเบียนเป็นสมบัติของชุมชน เช่น พื้นที่เนินตาหา เคยเป็นที่สาธารณะของบ้านเขินใต้ ต่อมาสภาตำบลได้แบ่งพื้นที่ให้เป็นสมบัติของบ้านนาข้าว ใน ปี พ.ศ. 2528 ทางราชการได้เข้ามาฝึกอบรมหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อพบ.) และอนุมัติงบประมาณพัฒนาหมู่บ้านให้ทุกปี ทำให้ชาวบ้านมีโครงการธนาคารข้าว กองทุนร้านค้า สาธิตโครงการสร้างส้วม-โถ่ง หมุนเวียนและกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ หน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุนการปลูกพืช กิจกรรมฟื้นฟูสภาพป่า และการส่งเสริมด้านปศุสัตว์

ช่วงที่ 4 ยุคการเสียระเบียบดั้งเดิมของชุมชน ยุคนี้เริ่มปรากฏชัดเมื่อ ปี พ.ศ. 2534 รัฐบาลมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้มีผลกระทบต่อชาวบ้านผู้ที่มีทำกินอยู่ในเขตหรือใกล้เขตป่าอนุรักษ์ รวมทั้งการพืงพืงป่าในรูปแบบต่าง ๆ ล้าบามากขึ้น ดังนั้นลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าจึงเป็นการลักลอบทำผิดกฎหมาย เช่น ตัดไม้เผาถ่าน เก็บของป่า เลี้ยงสัตว์ แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐก็สามารถละลุ่มละล้วยได้บางกรณี ในระยะนี้ได้เกิดการพัฒนาป่าชุมชนขึ้นในชุมชน มีกฎระเบียบควบคุมการใช้พื้นที่สาธารณะ แต่ก็มีกรณีละเมิดฝ่าฝืน กลุ่มองค์กรต่างๆ เริ่มทวงแพนทรัพยากรของตน จนทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับผู้นุกรุก

ผลการวิเคราะห์พัฒนาการชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของบ้านนาข้าว คือ ในด้านการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรป่าไม้ พบว่าชาวบ้านมีกิจกรรมใช้ประโยชน์จากป่าค่อนข้างมาก เช่น ล่าสัตว์ หาอาหาร หาของป่า เลี้ยงสัตว์ เก็บเห็ด เผาถ่าน สมุนไพร การใช้ทรัพยากรป่าไม้มีความอิสระ มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าแห่งใหม่เพื่อปลูกพืชไร่ เลือกทำเลที่เหมาะสมโดยที่ลุ่มจะใช้เป็นที่นา ที่ดอนใช้ปลูกพืชไร่ เช่น การปลูกปอ บางครัวเรือนมีกิจกรรมเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม ชาวบ้านผู้มีที่ทำกินอยู่ห่างจากชุมชน จะอพยพ

ครอบครัวไปอาศัยอยู่ใกล้ที่ทำกินและก่อตั้งชุมชนขึ้นใหม่ เช่นการก่อตั้งบ้านชำภูทองใต้ และบ้านชำภูทองเหนือ ผลการตั้งชุมชนแห่งใหม่ทำให้สภาพป่าธรรมชาติถูกเบียดเบียนที่ทำกินในเวลาต่อมา ปีพ.ศ.2508 ชุมชนมีการกำหนดพื้นที่สาธารณะและแนวเขตป่าชุมชนเพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ของหมู่บ้านเพราะการพึ่งพิงป่าธรรมชาติในเขตป่าสงวนแห่งชาติมีความลำบากขึ้น แต่ก็มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันกับชุมชนอื่น ที่อยู่ใกล้เคียงคือ บ้านปากกล้วย เช่นได้ โอนคอม เช่น การเลี้ยงสัตว์จำพวกโค นิยมเลี้ยงเป็นฝูง ๆ และเก็บหาหน่อไม้ในช่วงฤดูฝนทุก ๆ ปี ต่อมาหลังจากที่รัฐประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ใน ปีพ.ศ.2534 ทำให้มีการลักลอบใช้ประโยชน์จากป่าในเขตอุทยานแห่งชาติ เช่น ตัดไม้ เผลอถ่าน ล่าสัตว์ หาของป่า และได้รับการผ่อนปรนเป็นบางกรณี คือ การหาหน่อไม้ และเลี้ยงสัตว์ (แต่ต้องไม่นำสัตว์ไปเหยียบย่ำกล่าไม้ที่เจ้าหน้าที่ปลูกเอาไว้) ส่วนภายในชุมชนมีการลักลอบหรือฝ่าฝืนกฎระเบียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน และป่าสาธารณะหมู่บ้านจนทำให้เสียระเบียบ ที่ชุมชนร่วมกันกำหนดไว้ ดังแผนภูมิที่ 11

แบบฉบับที่ 11 แสดงพัฒนาการชุมชนน่าน้ำชาและลักษณะการจัดการป่าชุมชน
ในช่วง ปีพ.ศ. 2508-ปัจจุบัน

5.3.2.2 ระบบการผลิตของชุมชน ระบบการผลิตของบ้านนาข้าว แยกออกเป็น 3 ประเภท คือ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และอาชีพนอกภาคการเกษตร รายละเอียดแต่ละประเภทได้แก่

การปลูกพืช ในระยะแรกของการก่อตั้งชุมชน ปี พ.ศ.2462 ชาวบ้านมีการปลูกข้าวไร่ ปลูกพืชสวนครัวจำพวก งาม พริก ฝ้าย ต่อมา มีการพัฒนาเป็นการทำนาดำ ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เช่นข้าวปองแก้ว (ข้าวตอ) ข้าวอีหล่ม ข้าวพม่า ข้าวขี้ตม พื้นที่ปลูกข้าวกระจายอยู่ใกล้ที่ราบลุ่มห้วยน้ำชำ ห้วยถ้ำเต่า ห้วยข้าวกหมัน และข้ากกหาด (ทิศเหนือหมู่บ้าน) เมื่อสภาพป่าเริ่มโล่งเตียนชาวบ้านได้นำพืชไร่จำพวก ปอ มันสำปะหลัง และข้าวโพด เข้ามาปลูก ปีพ.ศ.2462-2516 ยุคนี้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าแห่งใหม่และปลูกพืชไร่คือ ปอแก้ว ปอกระเจา โดยชาวบ้านอพยพมาจากอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เริ่มนำปอมาทดลองปลูกเมื่อเห็นว่าได้ผลผลิตดีจึงขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้น ต่อมาพ่อค้าตลาดอำเภอชุมแพได้นำพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มาทดลองปลูก และมีการขยายพื้นที่ปลูกลึกเข้าไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ.2517-2533 ยุคนี้เริ่มมีการคัดเลือกชนิดพืชที่เหมาะสมต่อสภาพพื้นที่เพราะสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่โคก มีหินลูกรังปนอยู่ด้วย ปี พ.ศ.2518 มีหน่วยส่งเสริมการปลูกมันสำปะหลังจากจังหวัดขอนแก่น เข้ามาทดลองปลูกมันสำปะหลัง ในพื้นที่และสามารถปลูกตามไร่ในที่ดอนได้ ต่อมามีปัญหาเรื่องราคาและการเอาเปรียบของกลุ่มพ่อค้าชาวบ้านจึงเลิกปลูก และหันมาปลูกถั่วแดงแทน แต่ประสบปัญหาดัชนีชามาก ปี พ.ศ.2523 ทดลองปลูกถั่วเขียว ก็ประสบโรคแมลงเช่นเดียวกัน ปี พ.ศ.2530-2532 เกษตรอำเภอภูพานได้นำถั่วเหลืองมาทดลองปลูกในฤดูแล้งแต่ประสบปัญหาแหล่งน้ำ จึงนิยมปลูกเป็นบางครั้งคราว ปี พ.ศ.2534-ปัจจุบัน ยุคนี้มีโครงการสนับสนุนการปลูกไผ่ตงของเกษตรอำเภอยุวมานเข้ามาส่งเสริม โดยทางราชการนำพันธุ์ไผ่ตงมาแจกจ่ายให้ชาวบ้านผู้สนใจนำไปปลูก รวมทั้งการส่งเสริมปลูกมะขามหวาน ปี 2537 มีโครงการปรับปรุงโครงสร้างการผลิตจากสำนักงานเกษตรอำเภอเช่นเดิมโดยส่งเสริมให้ชาวบ้านปรับปรุงที่นาไม่เหมาะสม นาดอน และนำพื้นที่มาปลูกไผ่ตงไผ่ยืนต้น ขุดบ่อปลา เจาะบ่อบาดาล และ เลี้ยงสัตว์ตามลักษณะความสนใจของชาวบ้าน มีการกู้ยืมเงินมาลงทุนด้านการเกษตรผ่าน ธกส. ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ร้อยละ 5-8 บาท/ปี มีชาวบ้านเข้าร่วมค่อนข้างน้อย พืชที่ชาวบ้านนิยมปลูกอีกชนิดหนึ่ง คือ พริก เริ่มปลูกมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเป็นทางการแต่จะมีการเปลี่ยน

แปลงพันธุ์เป็นพันธุ์จินดา มีผู้สนใจปลูก 20 ครัวเรือน และปลูกขายเป็นอาชีพ 4 ครัวเรือน จะขายนริกสดให้พ่อค้าในตลาดท้องถิ่น ส่วนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีชาวบ้านสนใจเลี้ยงไหมพื้นบ้านเพียง 10 ครอบครัวจะทอเส้นไหมไว้ขายและนำมาทอผ้า ไว้ใช้ในครัวเรือน

การเลี้ยงสัตว์ กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ของบ้านน่าน้ำชำ มีชาวบ้านสนใจเลี้ยงโค-กระบือ จำนวน 58 ครอบครัว แยกเป็นครัวเรือนที่เลี้ยงโค 50 ครัวเรือน มีโคจำนวน 280 ตัว ครัวเรือนที่เลี้ยงกระบือ 5 ครัวเรือนมี กระบือ 30 ตัว และครัวเรือนที่เลี้ยงสุกร 3 ครัวเรือน มีสุกร 30 ตัว สาเหตุที่หมู่บ้านน่าน้ำชำมีการเลี้ยงโคมากเพราะมีการเลี้ยงโคมาตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนและขยายพันธุ์มาเรื่อย ๆ และมีชาวบ้านอื่นมาว่าจ้างให้เลี้ยง เช่น บ้านโนนคอม บ้านปากกล้วย และ บ้านภูผาม่าน (อำเภอ) ชาวบ้านนิยมเลี้ยงโคเป็นฝูง เพราะดูแลง่ายไม่แตกหนีจากกลุ่ม ลักษณะการเลี้ยงที่สำคัญในฤดูฝนจะตัดฝูงโคไปไว้ในเขตอุทยานแห่งชาติ นอกคังคืออยู่เป็นเดือน ๆ ผลัดเปลี่ยนเวรยามกับญาติมิตรเพื่อนำข้าวปลาอาหารไปกินบนภูเขา จนเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จในฤดูแล้งจึงตัดฝูงโคลงมาทุ่งนา

อาชีพนอกภาคการเกษตร อาชีพนอกภาคการเกษตรของบ้านน่าน้ำชำ ที่สำคัญ คือ 1) การรับจ้าง เช่น รับจ้างตัดอ้อย ที่กาญจนบุรี ออกไปทำงานในเดือนธันวาคม และจะกลับบ้านในเดือนเมษายน หลังสงกรานต์ก็จะกลับไปปลูกอ้อยอีก ได้เริ่มรับจ้างประเภทนี้มาตั้งแต่ช่วง ปี พ.ศ. 2533 เพราะพื้นที่ทำกินของชาวบ้านบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติและถูกยึดที่ดินคืน การจ้างงานเหล่านี้จะมาติดต่อกับบ้าน 2) การทำงานในกรุงเทพฯ เช่น ทำงานปูน โรงงานย้อมผ้า โรงงานทำตุ๊กตา งานก่อสร้างได้ค่าจ้าง 70-80 บาท/วัน ช่างไม้ได้ค่าจ้าง 110 บาท/วัน ในปีพ.ศ. 2537 เนื่องจากสภาพภูมิอากาศแห้งแล้ง และฝนทิ้งช่วงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เพาะปลูกข้าว มีคณะกรรมการหมู่บ้านบางคนลาออกจากตำแหน่งและอพยพไปทำงานรับจ้างที่ต่างจังหวัด โดยมีนายหน้าติดต่อชาวบ้านไปทำงานรับจ้าง ที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นงานก่อสร้างนายหน้าเหล่านี้ได้ซื้อรถสองแถวขับรับส่งของเบ็ดเตล็ดและรับส่งผู้โดยสาร และรู้จักกับเจ้าแก้วเทียม ก่อสร้างที่กรุงเทพฯ จึงติดต่อหาคนงานให้และนำไปส่งที่กรุงเทพฯ ชาวบ้านจะเสียค่ารถโดยสาร 150 บาท/คน บางคนเป็นหนี้ค่ารถเอาไว้รอจนกว่าจะทำงานได้เงินจึงจะจ่ายค่ารถ สำหรับค่าแรงงานของผู้ชายประมาณ 100-120 บาท/วัน แต่ช่างไม้ ช่างปูน

ประมาณ 130-150 บาท/คน ส่วนผู้หญิงวันละ 70-90 บาท/วัน บางคนก็ทำงานอยู่ประมาณ 5-7 วัน ก็เดินทางกลับ (สรุปผลการปฏิบัติงานโครงการวนศาสตร์ชุมชน พื้นที่ จ.ขอนแก่น : 2536) 3) ทำงานในต่างประเทศ มีประเทศบรูไน ประเทศฮ่องกง ส่งเงินกลับบ้านปีละ 100,000-200,000 บาท มีอยู่ 3 ครอบครัว 4) การสานกระดังมีการสานกระดังอยู่ในปัจจุบัน 4 ครัวเรือน เพราะขาดแคลนไม้ไผ่ 5) รับจ้างท่อน้อยไม่ทำงานในช่วงที่มีท่อน้อยชาวบ้านจะขึ้นไปทากันตั้งแต่ตี 4 นำอาหารเข้าขึ้นไปทาน แล้วจะนำลงมาขายให้พ่อค้าที่เชิงภูเขาระมาณเวลาบ่าย 2 โมง ท่อน้อยเหล่านี้ต้องเผาและแกะให้เรียบร้อย ชาวบ้านขายได้กิโลกรัมละ 2 บาท ทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างดี

ถ้าวิเคราะห์ปัจจัยการผลิต 3 ประการคือ ที่ดิน แรงงาน และทุน จะพบว่าสภาพการถือครองที่ดินของชาวบ้านน้ำซำ มีพื้นที่ทำนาเป็นส่วนใหญ่ทั้งหมด 1,600 ไร่ เป็นที่ดินที่มี นส.3ก. จำนวน 1,400 ไร่ พื้นที่ที่เหลือจะไม่มีเอกสารสิทธิ์ ได้แก่ บริเวณข้ากกหมื่นจรตเขตภูเขาทิศตะวันตกเฉียงเหนือหมู่บ้านเพราะอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีอยู่จำนวน 20 ครัวเรือน และพื้นที่ผาหวงเดือนทิศตะวันตกหมู่บ้านบางส่วน สำหรับผู้ไม่มีที่ทำกินมีอยู่ 17 ครัวเรือนลักษณะของการถือครองที่ดินของบ้านน้ำซำจึงประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นชาวบ้านผู้มีที่ทำกินและกรรมสิทธิ์มั่นคง(นส.3ก.) กลุ่มที่สอง เป็นชาวบ้านที่ทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (นอกเขตอุทยานแห่งชาติ) ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน พื้นที่บางส่วนที่ทางราชการได้มาสืบสวนเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก.4-01 และกลุ่มที่สาม เป็นชาวบ้านผู้ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง ต้องประกอบอาชีพรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ ในด้านแรงงานจะพบว่าชาวบ้านน้ำซำ มีแรงงานในครัวเรือนโดยเฉลี่ยเพียง 2 คน (บันทึกสนาม เล่ม 2 : มิถุนายน 2537) และแรงงานเหล่านี้มีการอพยพย้ายถิ่น ไปทำงานนอกชุมชนอยู่ประจำซึ่งแรงงานรับจ้างในหมู่บ้านจะหาได้ลำบากมาก สำหรับแหล่งทุนในการผลิตพบว่า ชาวบ้านยังมีเงินทุนค่อนข้างน้อยเพื่อนำมาลงทุนด้านการเกษตร มีการกู้ยืมจาก ธกส. สหกรณ์การเกษตรอำเภอ น้อยคำ และวงศ์ญาติมิตร

ผลการวิเคราะห์ระบบการผลิตของชุมชนน้ำซำ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

1. การปลูกพืช กิจกรรมการปลูกพืชบ้านน้ำซำมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกพืชไว้อยู่เรื่อย ๆ เช่น ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด ถั่วแดง ถั่วเหลือง และพบว่า

พืชเหล่านี้มีความเหมาะสมค่อนข้างน้อย สำหรับปลูกในพื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้าน เพราะสภาพอากาศแห้งแล้งจะได้รับผลผลิตน้อยมาก ส่วนกิจกรรมปลูกพืชไร่มีการลักลอบปลูกข้าวโพดในเขตป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่ใกล้เชิงเขา (บางส่วน) ก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อยู่เสมอ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2534 ทางราชการได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณเขาเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ชาวบ้านต้องเลิกปลูกพืชไร่ แต่กลับมีการลักลอบบุกรุกเขตป่าชุมชนของหมู่บ้าน และขาดการควบคุมที่ดีของกลุ่มคณะกรรมการ

2. การเลี้ยงสัตว์ กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์เป็นที่ยึดของชาวบ้าน ซึ่งกลุ่มผู้เลี้ยง โค-กระบือ มีทั้งชาวบ้านรายย่อย เลี้ยง 2-3 ตัว ขนาดกลาง 10-20 ตัว และขนาดใหญ่มีโค 30-50 ตัว ปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมเลี้ยงโคจำนวนมาก คือ ต้องต้อนฝูงโคไปเลี้ยงร่วมกับหมู่บ้านอื่นในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้เหยียบย่ำต้นไม้มาก ทางราชการปลูกเอาไว้ และการแสวงหาประโยชน์จากป่าของกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ เช่น ตัดไม้ เถาถ่าน พืชสมุนไพร พืชอาหาร ฯลฯ โดยไม่มีมาตรการปลูกต้นไม้ทดแทน หรือไม่ส่งเสริมให้รวมกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ในลุ่มน้ำ พร้อมทั้งมีการร่วมกันชุมชนใกล้เคียง

3. อาชีวนอกภาคการเกษตร กิจกรรมที่มีลักษณะเด่นดำเนินมาถึงปัจจุบัน เช่น รับจ้าง หัตถกรรม และเก็บหาหน่อไม้ จะพบว่าอาชีพรับจ้างบางประเภทมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่า เช่น กลุ่มผู้ลักลอบตัดไม้ หรือเลื่อยไม้เพื่อแปรรูปขาย ซึ่งบุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาติดต่อว่าจ้างตัวแทนชาวบ้าน แล้วตัวแทนดังกล่าว จะเสาะหาสมาชิกเพื่อขึ้นไปตัดไม้บนภูเขาเขตอุทยานแห่งชาติ การล่าเลี้ยงไม้ลงจากภูเขา จะใช้เวลากลางคืน นอกจากนั้นยังมีกลุ่มชาวบ้านผู้ลักลอบเผาถ่านในเขตอุทยานแห่งชาติแล้วนำถ่านมาขายในหมู่บ้าน อาชีวนอกภาคการเกษตรที่เคยพึ่งพิงป่ามาตลอด คือ การสานกระด้ง และเก็บหาหน่อไม้ การสานกระด้งได้รับอิทธิพลมาจากหมู่บ้านปากด้วย มีชาวบ้านนำน้ำซำสนใจ 4 ครีวเรือน ต่อมาไม้ไผ่ขาดแคลนและทางราชการห้ามปรามจึงเลิกกิจกรรมคงเหลือเฉพาะกิจกรรมเก็บหาหน่อไม้ เพื่อนำมาจำหน่ายให้พ่อค้า และนำมาบริโภคบางส่วน ในภาพรวมระดับลุ่มน้ำ ในฤดูกาลเก็บหาหน่อไม้จะมีการแข่งขันค่อนข้างมาก เช่น การที่หมู่บ้านอื่นเหมารถยนต์มาจอดที่ท่าขึ้นลงภูเขาเพื่อเก็บหาหน่อไม้ เช่น หมู่บ้าน ในเขตตำบลหนองเขียด ตำบลโนนทัน อำเภอชุมแพ และหมู่บ้านอื่น ๆ

5.3.2.3 ความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านได้แก่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โครงสร้างผู้นำและความสัมพันธ์ด้านการปกครอง มีรายละเอียด คือ

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ บรรพบุรุษของชาวบ้านน่าน้ำชำส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไทคอนสาร อพยพมาจากบ้านโนนคอม และจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งจะตั้งชุมชนอยู่ในคุ่มน่าน้ำชำและคุ่มภูกระแต ส่วนคุ่มวังน้ำเย็นจะเป็นกลุ่มไทลาว ลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ พบว่า ตระกูลที่สำคัญในหมู่บ้าน ประกอบด้วย 5 ตระกูล คือ "ตระกูลลิ้คะ" เป็นตระกูลใหญ่ มีสมาชิกประมาณ 15 ครอบครัวอยู่คุ่มน่าน้ำชำ "ตระกูลอาจจทอง" มีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 10 ครอบครัวอยู่คุ่มน่าน้ำชำ "ตระกูลนวลมา" มีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 8 ครอบครัวอยู่คุ่มน่าน้ำชำจรดกับคุ่มภูกระแต "ตระกูลบิดา" มีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 6 ครอบครัวอยู่คุ่มน่าน้ำชำ และตระกูลอื่น ๆ เช่น ทูมเที่ยง และ ปลื้มวงศ์ อยู่คุ่มภูกระแต ในบรรดากลุ่มเครือญาติเหล่านี้ตระกูลที่เป็นสายญาติใกล้ชิดเคียงกัน ได้แก่ ตระกูลลิ้คะ อาจจทอง และนวลมา(กลุ่มไทคอนสาร) เมื่อมีการผสมผสานระหว่างเครือญาติแล้วพบว่าต่อมาบรรดาบุตรชาย และลูกชายของตระกูลเหล่านี้ได้มีตำแหน่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน และการรวมกันที่สำคัญในหมู่บ้าน ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ของบ้านน่าน้ำชำอพยพมาจากกลุ่ม"ไทคอนสาร" ทั้งหมู่บ้านจะมีมากกว่า 80% หมู่บ้านน่าน้ำชำจึงมีชื่อพื้นบ้านเรียกว่า "บ้านไทคอนสาร" ในขณะที่กลุ่มไทลาวอพยพมาอาศัยอยู่ภายหลังและตั้งชุมชนกระจุกอยู่เป็นกลุ่มต่างหากได้แก่ คุ่มวังน้ำเย็น และกระจายอยู่ตามคุ่มน่าน้ำชำและคุ่มภูกระแต ทำให้คุณลักษณะทางวัฒนธรรมปรากฏกิจกรรมของกลุ่มไทคอนสารที่ค่อนข้างเด่นชัด

โครงสร้างผู้นำ พบว่าบ้านน่าน้ำชำตั้งหมู่บ้านเป็นทางการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2500 มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 3 ครั้ง ผู้นำที่เป็นทางการตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้แก่

1. นายตา อาจจทอง เป็นผู้ใหญ่บ้าน ปี 2500-2504
2. นายหนูคำ คำเป้า เป็นผู้ใหญ่บ้าน ปี 2505-2526
3. นายผาด รัตนโรจน์ เป็นผู้ใหญ่บ้านปี 2527-ปัจจุบัน

จากพัฒนาการของผู้นำหมู่บ้าน พบว่า นายตา อาจจทอง เป็นเครือญาติกับ นายหนูคำ คำเป้า (บุตรชายของตระกูล ลิ้คะ ตระกูลนี้เป็นญาติกับตระกูล

อาจจทอง) มีเชื้อสายมาจากกลุ่มไทคอนสารด้วยกัน มีภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบล โนนคอม ส่วน นายผาด รัตนโรจน์ อพยพมาจากจังหวัดมหาสารคาม มาอาศัยอยู่บ้านปากกล้วย เชื้อสาย กลุ่มไทลาวเป็นผู้มีความเสียสละและกล้าตัดสินใจ จึงได้รับเลือกเป็นผู้นำหมู่บ้าน สำหรับ ผู้นำไม่เป็นทางการเช่น ผู้ทรงคุณวุฒิศีกษายกวัด กรรมการศึกษา ไวยาวัจกรและตำแหน่งอื่น ๆ คือ นายอภิชัย นามแสงผา (ผู้ทรงคุณวุฒิ) นายละมัย กุลด้วง (ประธานกรรมการ) นายหนูเพียร ประสิทธิ์สาร (มัคทายกและผู้อาวุโส) นายเลิศ บุญมาก (มัคทายก) นายมา โททัน (ไวยาวัจกร) นายประเสริฐ โยธธรรม (อสม.) นายพลอ ปลื้มวงศ์ (ไวยาวัจกร) เป็นต้น

ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง บ้านนาข้าวเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 มีผู้ใหญ่บ้านเป็นครั้งแรก ถือรูปแบบการปกครอง ตามระเบียบหมู่บ้านทั่วไป คือ มีผู้ใหญ่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน และกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2528 เริ่มอบรมหมู่บ้าน อพป. บ้านนาข้าวแบ่ง การปกครองเป็น 3 คุ่ม แต่ละคุ่มจะมีคุ่มย่อยและมีหัวหน้ากลุ่มเป็นผู้ประสานงาน และติดต่อกับผู้นำหมู่บ้าน (ดูรายชื่อภาคผนวก จ) การปฏิบัติต่อการภายในกลุ่มมิได้กำหนดระเบียบอะไร ไว้ชัดเจน แต่ผู้ใหญ่บ้านเป็นบุคคลหลักที่ทำหน้าที่ประสานงาน และมอบหมายงานให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านดำเนินการแทน กฎระเบียบที่ใช้ยังคงเป็นกฎระเบียบของหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ร่วมกันกำหนดระเบียบหมู่บ้านที่สำคัญ คือ

ห้ามยิงปืนในยามวิกาลในหมู่บ้าน ถ้าฝ่าฝืนปรับ 100 บาท/นัด

ห้ามเมาส์ราอาละวาดภายในหมู่บ้าน ถ้าจับได้จะนำตัวส่ง

เจ้าหน้าที่ตำรวจ

ในการประชุมประจำเดือน หรือ เรื่องด่วน ให้ผู้ใหญ่บ้านทำ หนังสือเวียนหรือบอกกล่าวด้วยตนเองก่อนทุกครั้ง เพราะหมู่บ้านทั้ง 3 คุ่มอยู่ห่างไกลกันและ ในการประชุมประจำเดือนต้องทำการประชุม 2 ครั้ง

ข้อจำกัดของการควบคุมกลุ่มคือ สภาพหมู่บ้านอยู่ห่างไกลกันเช่น คุ่มวังน้ำเย็นเป็นที่อาศัยของผู้ใหญ่บ้าน อยู่ห่างจากคุ่มนาข้าวประมาณ 1 กิโลเมตร ทำให้ การติดต่อหรือแลกเปลี่ยนข่าวสารเป็นไปอย่างลำบาก และพื้นฐานของประชาชนที่มีจารีต วัฒนธรรมบางส่วนไม่สอดคล้องกัน เช่น กลุ่มไทย-ลาว ไทคอนสาร นอกจากนั้นคณะกรรมการ

การที่ได้รับการเลือกตั้งก็ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านมีความทะเลาะ
ทลวม ด้านวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการปกครองหมู่บ้าน จะมีกิจกรรมที่แตกต่าง
กันระหว่างกลุ่มไทคอนสารและไทลาว คือ การประกอบ กิจกรรมงานบุญ นั่นคือ คุ่ม
น่าน้ำชาและภูกระแตส่วนใหญ่เป็นไทคอนสาร มีไทลาวประกอบอยู่เล็กน้อย มีระบบเครือ
ญาติแน่นแฟ้นภายในกลุ่ม ในปีหนึ่ง ๆ มีกิจกรรมงานบุญที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบกิจกรรมงานบุญ ของบ้านน่าน้ำชา
ที่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มไทคอนสารและกลุ่มไทลาว

กลุ่ม	งานบุญ	กิจกรรม
ไทคอนสาร	บุญเวส (เดือน 3) ตรุษไทย (เดือน 4 หรือ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5) บุญสารไทย (เดือน 10 วันแรม 15 ค่ำ)	มีกิจกรรมการทำบุญตักบาตรและเทศมหาชาติ มีกิจกรรมแข่งขันกีฬา ตักบาตรและงานละเล่นสนุกสนาน มีกิจกรรมทอดข้าวต้ม ทำบุญตักบาตร ยิงปืนฉลอง แจกข้าวหาญตาย
ไทลาว	บุญเวส (เดือน 4) ตรุษสงกรานต์ (เดือน 5) บุญข้าวสาก (เดือน 10 ขึ้น 15 ค่ำ)	มีกิจกรรมทอดข้าวต้ม ทำบุญตักบาตร เทศมหาชาติเชยเวสเข้าวัด มีกิจกรรมการละเล่น สรงน้ำพระ และทำบุญตักบาตร มีกิจกรรมทอดข้าวต้ม ทำบุญตักบาตร ทำทอดข้าวน้อย-ทอดข้าวใหญ่ เพื่อแจกให้ญาติ และญาติผู้ตาย

การปฏิบัติกิจกรรมในงานบุญของบ้านน่าน้ำชา แม้ว่าแต่ละคุ่มจะมีความ
แตกต่างกันบ้างแต่กลุ่มมีคากทั้ง 3 คุ่มก็มีการร่วมกันทำงานโดยเฉพาะงานที่เป็นกิจกรรม

ส่วนรวมเช่น บุญเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญจัน บุญปีใหม่ งานกีฬาของโรงเรียน เป็นต้น สำหรับงาน บุญเวส-บุญสงกรานต์ หรือตรุษไทย และ บุญข้าวสากหรือสาทรไทย จะมีติดความแตกต่างในเรื่องเวลา และเนื้อหากิจกรรมบางส่วนโดยเฉพาะบุญ ตรุษสงกรานต์ หรือตรุษไทย ชาวบ้านในเขตอำเภอภูพานาเกือเป็นพิธีปฏิบัติถึงกับมีการจัดงานระดับอำเภอ ทุกปี โดยใช้ชื่อเรียกว่าตรุษไทย แต่กลับเรียกตรุษสงกรานต์ว่า ตรุษลาว ลักษณะเช่นนี้มีผลกระทบต่อกระแสดวงความคิดไม่ลงรอยกันของกลุ่มผู้อาวุโส ในหมู่บ้านกลุ่มไทคอนสาร และกลุ่มไทลาว รวมทั้งงานบุญข้าวสาก หรือสาทรไทย เพราะกลุ่มไทลาวมีความเคารพต่อผีบรรพบุรุษค่อนข้างมาก มีการทำข้าวตอกแตก (ข้าวเปลือกที่ควั่นสุกและเมล็ดข้าวแตกออกจากเปลือก) ห่อข้าวน้อยเพื่อให้ผีลูกหลานและญาติ ห่อข้าวใหญ่เพื่อให้ผีพ่อแม่และปู่ย่า ส่วนข้าวสากหรือข้าวตอกแตกจะอุทิศให้ผีไร้ญาติคนอื่น ๆ แต่ ไทคอนสาร กลับมีการยิงปืนเฉลิมฉลองและว่าเรื่องอึกทึกครึกโครมก่อน จึงจะมีการแจกข้าวทานผู้ตายที่วัด ดังนั้นการถือปฏิบัติตามงานบุญของกลุ่มไทลาวและ ไทคอนสารจึงมีความแตกต่างกันในบางกรณีและส่งผลกระทบต่อความร่วมมือโดยส่วนรวมภายในชุมชน

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประชุมชนของชุมชนน้ำชำมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติพบว่าบ้านน้ำชำมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญ 2 กลุ่ม คือ ไทยคอนสาร และไทยลาว แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็น ไทคอนสารและมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น ดังนั้นการประกอบกิจกรรมพัฒนาประชุมชนในลักษณะต่าง ๆ เช่น การปลูกต้นไม้ การดูแลรักษาป่า การป้องกันไฟป่า ฯลฯ ถ้าหากกลุ่มไทยคอนสารเห็นพ้องต้องกันก็จะช่วยให้การดำเนินงานพัฒนาประชุมชนเป็นไปด้วยดี แต่สภาพปัจจุบัน มีมิติด้านวัฒนธรรมและงานบุญประเพณีบางอย่างที่ก่อให้เกิดการขัดแย้งด้านความคิดกับกลุ่มไทลาวจึงมีการแบ่งกลุ่มหรือเลือกปฏิบัติภาระกิจด้านศาสนา (มีวัด 2 แห่งและกลุ่มมัททายก 2 กลุ่ม)

2. โครงสร้างผู้นำชุมชนพบว่า ในอดีตผู้นำหมู่บ้านล้วนมาจาก กลุ่มไทคอนสาร แต่ในช่วงที่มีกลุ่มไทลาวอพยพมาอาศัยอยู่มากขึ้น ประกอบกับกลุ่มไทคอนสารขาดบุคลากรที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งจึงทำให้ผู้นำกลุ่มไทลาว ได้รับการเลือกตั้งในปัจจุบันและผู้นำหมู่บ้านดังกล่าวได้รับการเลือกตั้งในปัจจุบัน และผู้นำหมู่บ้านดังกล่าวอาศัยอยู่ค้ำวังน้ำเย็น อยู่ห่างจากค้ำน่าน้ำชำ (ค้ำใหญ่) ประมาณ 1 กิโลเมตร ทำให้การติดต่อระหว่าง

กลุ่มกรรมการหมู่บ้านมีความลำบาก รวมทั้งกลุ่มไทคอนสาร (บางส่วน) ขาดความศรัทธาในผู้นำไทลาว ในขณะที่กลุ่มไทคอนสารตั้งชุมชนอยู่ติดเขตอุทยานแห่งชาติ มีการพึ่งพิงป่า เช่น การล่าสัตว์ ตัดไม้ขาย เผาถ่าน เก็บหน่อไม้ ฯลฯ อยู่เรื่อย ๆ ถ้าหากผู้นำหมู่บ้านมีการประกาศห้าม เพื่อสนับสนุนนโยบายทางราชการ แต่กลุ่มไทคอนสารส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือค่อนข้างน้อย

3. ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง พบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบการปกครองที่สำคัญ 2 ประการคือ 1) ทำเลที่ตั้ง สภาพที่ตั้งบ้านน้ำชา แบ่งชุมชนออกเป็น 3 คุ่ม แต่ละคุ่มอยู่ห่างกันทำให้การปกครองเป็นไปอย่างลำบาก กรณีมีการลักลอบตัดไม้ หรือนุกรุกป่าชุมชนในคุ่มใดคุ่มหนึ่ง จะได้รับข้อมูลข่าวสารล่าช้า หรือผู้นำหมู่บ้านไม่ได้รับรู้ รวมทั้งความต้องการแยกหมู่บ้านของกลุ่มไทคอนสาร จึงขาดการประสานงานอย่างต่อเนื่อง 2) การบริหารกลุ่มหรือองค์กร กิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน เริ่มมีโครงการหรือกองทุนพัฒนาหมู่บ้านมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2528 (มีการอบรม อพป.) พบว่าการบริหารกิจกรรมของกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น กองทุนร้านค้าสวัสดิการกองทุนส้วม/โถ่ง กองทุนเบี้ย จะล้มเหลวมาตลอด ไม่สามารถเรียกเก็บเงินคืนได้ และกรรมการในกลุ่มขาดความรับผิดชอบ ต่อมาทางราชการหรือผู้นำหมู่บ้านมีโครงการพัฒนาป่าชุมชน เช่น การปลูกยูคาลิปตัสในเขตป่าทำเลเนินตาทา โดยริเริ่มกิจกรรมเพียงพื้นที่ 5 ไร่ ปัจจุบันพบว่ายูคาลิปตัสแห้งตายไปมาก เหลือพื้นที่ไม่ถึง 1 ไร่ เพราะสมาชิกกลุ่มกรรมการหมู่บ้าน ขาดการติดตามและดูแลรักษา

5.3.3 บ้านวังยาว

5.3.3.1 พัฒนาการของชุมชน บ้านวังยาว มีวิวัฒนาการก่อตั้งชุมชนตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2420 ถือเป็นหมู่บ้านเก่าที่ตั้งชุมชนมาช้านาน โดยแบ่งยุคการก่อตั้งชุมชนออกเป็น 2 ยุค เช่นเดียวกับการแบ่งยุคในระดับลุ่มน้ำ คือ

ยุคก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ หรือเรียกว่า ยุคชุมชนเก่า (ปี พ.ศ. 2420-2507) มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้ในยุคนี้เริ่มที่ชุมชนอีโก่งก่อตั้งชุมชนอยู่ทางทิศเหนือหมู่บ้านวังยาวในปัจจุบันพื้นที่ก่อตั้งชุมชนอยู่ที่เนินพื้นที่รอบ ๆ ชุมชนอีโก่งเป็นพื้นที่ทำนา ต่อมาในฤดูแล้งได้เกิดไฟไหม้หมู่บ้านจึงอพยพมาตั้งชุมชนอยู่บริเวณห้วยหมากม่วง ทิศใต้หมู่บ้านวังยาวปัจจุบัน และเกิดน้ำท่วมชุมชน จึงย้ายมาอยู่บริเวณบ้านวังยาวปัจจุบันการ

ก่อตั้งชุมชนยังกระจายอยู่ตามที่ทำกินของตน มีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ค่อนข้างมาก เช่น ตัดไม้ หาของป่า ล่าสัตว์ สมุนไพร เก็บเห็ด หน่อไม้ ฯลฯ พื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ ภูผาขวาง ถ้ำดอกบัว ภูซำคูณ ผาดอกจิก ภูซำผักหนาม อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยมากขึ้นมีการขยายครัวเรือนเข้าไปก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีกำหนดระเบียบการสัมปทานตัดไม้ (เสกสรรค์ ชงวิชัย และทองจันทร์ หอมเนตร, 2534 : 23) ทำให้มีบริษัทเอกชนเข้ามาดำเนินการสัมปทานตัดไม้ในเขตป่าดงลาน ต่อมา อ.อ.ป. ได้เข้ารับสัมปทานมีการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ขยายพื้นที่ลึกเข้าไปในเขตป่าธรรมชาติ ในฤดูแล้งจะเกิดปัญหาไฟไหม้ป่า ขณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่ทางราชการไม่กล้าเข้ามาควบคุมพื้นที่ทำให้ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกตัดไม้ค่อนข้างมากส่งผลให้สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรม

ยุคหลังการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ยุคแสวงหาทรัพยากร (ปี พ.ศ. 2508-2523) เริ่มจากชาวบ้านร่วมกันก่อสร้างวัดและกำหนดเขตป่าช้าบริเวณทิศเหนือหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มเพื่อก่อตั้งชุมชนขนาดใหญ่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มมากขึ้น มีครัวเรือนมากถึง 150 ครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2508 ทางราชการได้ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2511 มีกลุ่มบริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานระเบิดภูเขาเพื่อขุดหินโกล้หมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2517 เริ่มเลือกตั้งผู้นำหมู่บ้านเป็นครั้งแรกสภาพพื้นที่ทำกินรอบหมู่บ้าน มีการจับจองเป็นที่ทำกินกระจายอยู่เต็มพื้นที่ ทรัพยากรป่าไม้ถูกนำมาใช้ประโยชน์มากขึ้น โดยเฉพาะมีการก่อสร้างบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น บางคนมีการเลี้ยงไม้จำหน่ายให้ชุมชนภายนอก ในด้านการพัฒนาหมู่บ้านคณะกรรมการหมู่บ้านมีการสร้างถนนลูกรังที่เอื้ออำนวยต่อการอพยพเข้าไปบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า

ช่วงที่ 2 ยุคฟื้นฟูชุมชน (ปี พ.ศ. 2524-ปัจจุบัน) ในยุคนี้จะมีการพัฒนาหมู่บ้านที่เน้นสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ถนน แหล่งน้ำ และสิ่งสาธารณูปโภคอื่น ๆ ในปี พ.ศ. 2524 ได้รับเงินงบประมาณจากทางราชการ เรียกว่า "เงินผัน" (สมัยรัฐบาล คึกฤทธิ์ ปราโมช) คณะกรรมการหมู่บ้านนำเงินมาสร้างถนนลูกรัง ซ่อมแซมฝายห้วยทราย มีกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกัน ชาวบ้านหันมาปลูกพืชฤดูแล้งเพิ่มขึ้น เช่น แดงร้าน นิชังกต่าง ๆ ปี พ.ศ. 2528 มีการอบรมหมู่บ้าน อพ. เริ่มมีเงินทุนพัฒนาหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มสังคมต่าง ๆ เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มปศุสัตว์ กลุ่ม

พัฒนาการเกษตร ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้มีเหตุการณ์สำคัญอยู่ 2 ประการคือ

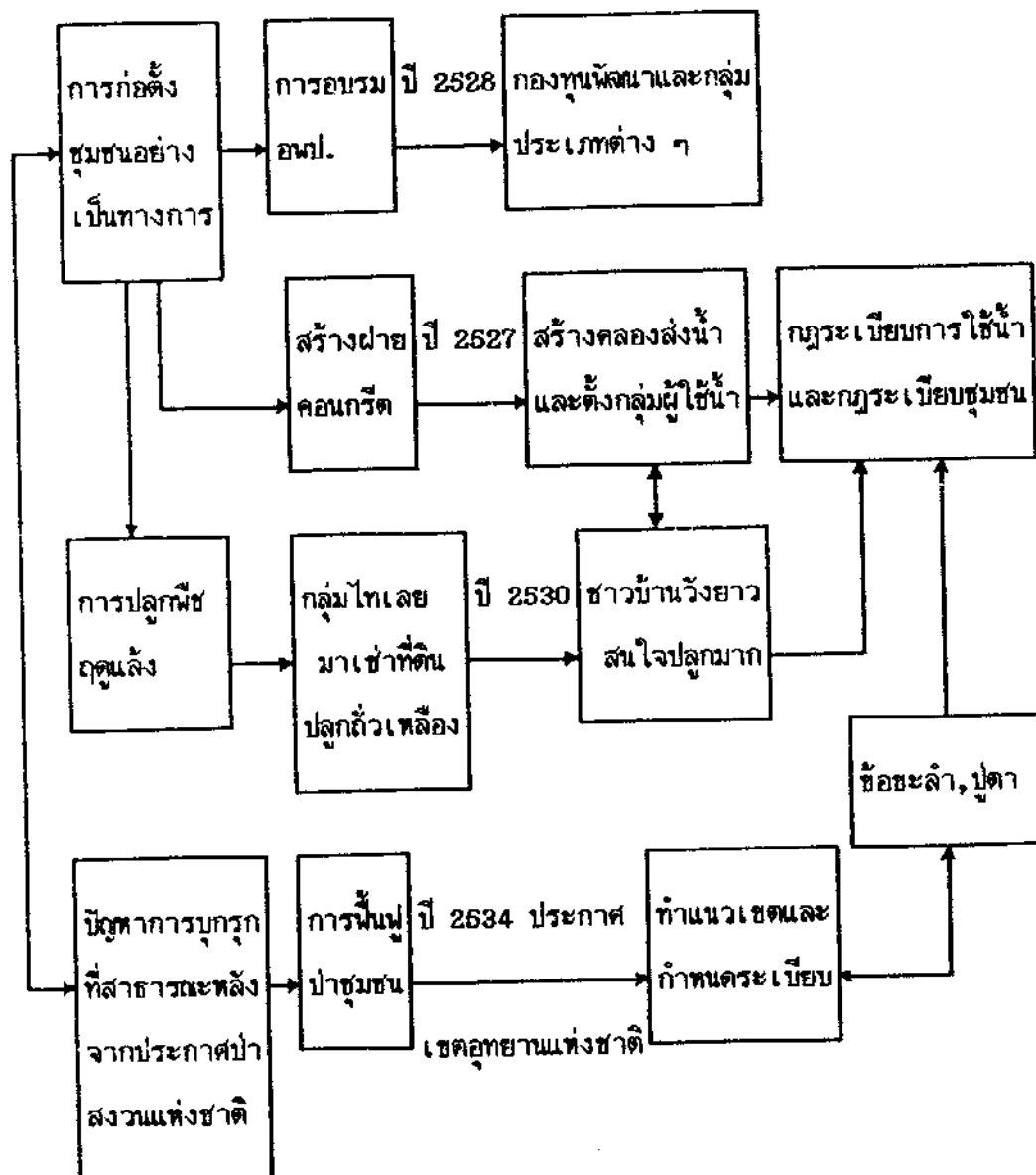
1. ระยะเวลาที่มีการเลือกตั้งกำนันและฝึกองบรมหมู่บ้าน อพ.ปี พ.ศ. 2522-2530 นั่นคือผลของการเลือกตั้งกำนันประจำตำบลทำให้ผู้ใหญ่บ้านวังยาวได้รับเลือกเป็นกำนัน มีการติดต่อประสานงานภายในชุมชนได้สะดวกและสามารถนำเสนอโครงการไปยังอำเภอได้มากขึ้น ในปี พ.ศ. 2528 เริ่มมอบบรมหมู่บ้าน อพ. ทางราชการได้อนุมัติเงินงบประมาณช่วยเหลือทุกปี มีการพัฒนากองทุนข้าว กองทุนสร้างส้วม-โถงหมุนเวียน กลุ่มออมทรัพย์ มีไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ในด้านการผลิต มีการเปลี่ยนแปลงคือ ชาวบ้านมีการปลูกแตงร้าน และพืชผักต่าง ๆ ในฤดูแล้งเพิ่มขึ้น กลุ่มไทเลยมาเช่าที่ดินปลูกถั่วเหลือง ในปี พ.ศ. 2530 ทำให้เป็นที่นิยมทั่วไป

2. ระยะเวลาที่มีโครงการและหน่วยงานของรัฐเข้ามาควบคุม ปีพ.ศ. 2534-ปัจจุบัน มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทำให้การนั่งชิงปาล์นามากขึ้นและมีโครงการ คจก. เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่ มีการประกวดหมู่บ้าน ทางราชการได้สนับสนุนให้ มีกลุ่มพัฒนาอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มปลูกถั่วเหลือง กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ ฯลฯ จนได้รับรางวัลดีเด่น

ผลการวิเคราะห์พัฒนาการชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของบ้านวังยาว มีดังนี้ ในระยะแรกของการก่อตั้งชุมชน ชาวบ้านมีอิสระในการใช้ทรัพยากรหลายรูปแบบเช่น การตัดไม้ การแสวงหาที่ทำกิน การสัมปทานป่าของเอกชน การระเบิดภูเขาเพื่อย่อยหิน เป็นต้น ต่อมา มีชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดเลย มากกว่า 10 ครอบครัว มีการขยายพื้นที่ทำกินลึกเข้าไปจรดเขตภูเขา พื้นที่สาธารณะที่เคยเป็นโคกทำเลเลี้ยงสัตว์ทางทิศตะวันออกหมู่บ้าน ถูกจับจองเป็นที่ทำกิน มีการซื้อขายที่ดินเปลี่ยนมือมากขึ้นถึงแม้ว่าทางราชการจะประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติก็ตาม ชาวบ้านยังบุกเบิกพื้นที่เพื่อปลูกพืชไร่อยู่เช่นเคย การจัดการป่าชุมชนริเริ่มจากการกำหนดเขตป่าช้า ทิศเหนือหมู่บ้านมีได้วังวัดอย่างถูกต้อง แต่ประมาณได้ว่ามีพื้นที่มากกว่า 150 ไร่ (รวมพื้นที่ป่าช้าจรดเขตวัด) พื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ทั้งการเก็บหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชผักต่าง ๆ เก็บไม้ฟืน ยาสมุนไพร ส่วนพื้นที่ป่าช้าก็เป็นสถานที่เผาศพ

รูปแบบการจัดการป่าไม้และการนั่งชิงปาลในช่วงปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา พบว่าในช่วงนี้ได้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนของกลุ่มชาวบ้านที่ทำกินอยู่รอบ ๆ เขตป่า

อยู่ก่อนแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 พระภิกษุได้ร่วมมือกับชาวบ้านนำเสาปูนซีเมนต์ ปักทำแนวเขตรอบป่าชุมชน แต่การทำแนวเขตดังกล่าวได้เข้ามาในเขตที่ทำกินของชาวบ้านมากเกินไป ทำให้เกิดการขัดแย้งด้านความคิดเรื่อยมา สภาพป่าธรรมชาติรอบ ๆ หมู่บ้านได้เสื่อมโทรมไปหมดแล้ว คงเหลือเฉพาะป่าชุมชนในเขตวัดและป่าช้าของหมู่บ้าน เท่านั้น ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ร่วมกับกลุ่มมัคทายกวัดเห็นแก่สำคัญในการอนุรักษ์รักษา

แผนภูมิที่ 12 แสดงพัฒนาการชุมชนวังยาวและลักษณะการจัดการป่าชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2517-ปัจจุบัน

5.3.3.2 ระบบการผลิต ระบบการผลิตของบ้านวังยาวแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และอาชีพนอกภาคเกษตร รายละเอียดแต่ละประเภท ได้แก่

การปลูกพืช บ้านวังยาวตั้งชุมชนอยู่ที่ราบลุ่มจึงมีการปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก พันธุ์ข้าวที่ปลูกในอดีตคือพันธุ์พื้นเมืองเช่น ข้าวป่องแก้ว ข้าวอีหล่ม ข้าวขี้ตม ข้าวเม่า ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว ปี พ.ศ.2420 กลุ่มไทคอนสารเข้ามาทาล่าสัตว์ ปลูกข้าวไร่ และเก็บหาของป่าบริเวณใกล้ภูเขาที่เป็นพื้นที่ต้นน้ำของลำห้วยทรายขณะนั้นยังเป็นป่าดงดิบ นอกจากการปลูกพืชไร่แล้ว ก็มีการปลูกพืชผักสวนครัวต่าง ๆ เช่น ฝ้าย ยาสูบ ฟักทอง มะเขือ ฯลฯ การพืงพืงป่า เช่น ฝักหวาน กระเจี๊ยบ เห็ด หน่อไม้ รวงผึ้ง สัตว์ป่า เป็นต้น ต่อมาเกิดปัญหาไฟไหม้หมู่บ้านและมีโรคระบาด ก็ย้ายชุมชนมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณห้วยทรายมาทางทิศใต้หมู่บ้านเดิม ลักษณะการปลูกพืชคล้ายกับชุมชนเก่าห้วยอีไถ่ แต่จะแปรสภาพที่ดินเป็นนาดำเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ.2498 อพยพชุมชนมาก่อตั้งบริเวณวังยาว เพราะน้ำท่วมหมู่บ้านบริเวณห้วยทรายมาทาง การปลูกพืชไร่เริ่มมีชาวบ้านทดลองปลูกปอพื้นบ้านแต่ยังไม่เป็นที่นิยม หลังปี พ.ศ.2500 เริ่มนำพืชไร่มาปลูกในพื้นที่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปอ ถั่วแดง ต่อมาก็นำมันสำปะหลังและพืชผักจำพวกแตงร้าน ถั่วฝักยาว กะหล่ำปลี หอม กระเทียม เข้ามาปลูกเพิ่มขึ้น ปี พ.ศ.2517 ระยะนี้มีชาวบ้านนำเอามันสำปะหลัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เข้ามาปลูกบางส่วน ชุมชนวังยาวมีขนาดใหญ่ขึ้น มีครัวเรือนมากกว่า 160 ครัวเรือน พื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้านแปรสภาพเป็นที่นา (นาดำ) และชาวบ้านได้อพยพพื้นที่ปลูกพืชไร่ลึกเข้าไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชนิดพืชไร่ที่นำเข้ามาปลูก มีพัฒนาการจากอดีต-ปัจจุบัน ดังนี้ มันสำปะหลัง-->ถั่วแดง-->ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์-->อ้อย โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2524 หลังจกมีการสร้างฝายห้วยทรายแล้ว ชาวบ้านจะนิยมปลูกพืชฤดูแล้งมาก คือ แตงร้าน และพืชผักต่าง ๆ -->ถั่วเขียว-->พืชโรงงาน เช่น ข้าวโพดฝักอ่อน-->ถั่วเหลือง การเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกพืชในยุคนี้มีลักษณะเด่น 2 ประการ คือ 1) การส่งเสริมจากพ่อค้าและหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น พ่อค้าในตลาดอำเภอชุมแพส่งเสริมปลูกข้าวโพดและถั่วแดง บริษัทเอกชนส่งเสริมปลูก ข้าวโพดฝักอ่อน ตอกทานตะวัน และมะเขือเทศและการส่งเสริมการปลูกอ้อยจากโรงงานน้ำตาล อำเภอภูเขียว 2) มีกลุ่มไทเลยมาทดลองปลูกถั่วเหลืองฤดูแล้ง ในเขตลำห้วยทรายเพราะหมู่บ้านวังยาวมีฝายเก็บกักน้ำตลอดปี ทำให้การปลูกถั่วเหลืองได้ผลผลิตสูงมาก ชาวบ้านหันมาปลูกถั่วเหลืองเพิ่มมากขึ้นทำให้ชาวบ้าน

ในใจปลูกพืชฤดูแล้ง โดยเฉพาะ "การปลูกแตงร้าน" หมู่บ้านวังยาวมีการปลูกแตงร้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เมื่อพัฒนาการปลูกแตงร้านมาถึงปี พ.ศ. 2533 พบว่ามีครอบครัวที่สนใจปลูกมากกว่า 100 ครอบครัวและใช้ ไม้ไผ่ เหมือกแต่ ตัว จากป้าธรรมชาตินำทำค้างแตงปีละ 30,000-40,000 ต้นทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าทุก ๆ ปี พ.ศ. 2534-ปัจจุบันทางราชการได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติภูผาม่านส่งผลกระทบต่อระบบการพึ่งพิงป่าของชาวบ้านค่อนข้างมาก มาตรการเข้มงวดดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชของชาวบ้าน เช่น กิจกรรมการเก็บหาอาหาร พืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ จากป่ามีความลำบาก ชาวบ้านหันมาปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง มะขามหวาน ฝรั่ง ลำไย มีการปลูกยูคาลิปตัส และไม้ป่าอื่น ๆ เป็นไม้ใช้สอย ลักษณะการปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น มีทั้งหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมและชุมชนริเริ่มปลูกเอง ชาวบ้านบางคนลงทุนขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลในที่ไร่เพื่อป้องกันการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และให้ไม้มาใช้ตลอดปี ปัจจุบันมีชาวบ้านหันมาปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นมากกว่า 50 ครอบครัว (บันทึกสนาม เล่ม 2 : 30 ตุลาคม 2537) การเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกพืชในยุคนี้พบว่าชาวบ้านหันมาเพิ่มต้นไม้ใช้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้น ได้แก่ การใช้ปุ๋ยเคมี (ปัจจุบันคณะกรรมการหมู่บ้านมีโครงการกองทุนปุ๋ยเคมีเพื่อให้สมาชิกกู้ยืม ในราคาผ่อนส่ง) ใช้สารเคมีฆ่าแมลง เช่น การปลูกแตงร้านและพืชผักต่าง ๆ และการใช้เครื่องสีถั่วเหลือง

การเลี้ยงสัตว์ บ้านวังยาวมีการเลี้ยงสัตว์พวกโค-กระบือ จำนวนมากมาตั้งแต่ในอดีตลักษณะการเลี้ยงจะนิยมเลี้ยงเป็นฝูง ๆ เพราะ มีบุคคลภายนอกนำวัวมาให้เลี้ยงรับจ้าง พื้นที่เลี้ยงในฤดูแล้งจะปล่อยตามทุ่งนาและใกล้ชุมชน ส่วนในฤดูฝนจะต้อนไปเลี้ยงในเขตป่าธรรมชาติ ถึงแม้ว่าทางราชการจะประกาศให้พื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์ก็ตามแต่ชาวบ้านยังคงยึดถือขนบปฏิบัติมาแต่อดีตเลี้ยงวัวในเขตป่าเช่นเคย ปัจจุบันบ้านวังยาว หมู่ที่ 7 (รวมคุ่มน้อยพัฒนา) มีจำนวนสัตว์เลี้ยงดังนี้ โค จำนวน 400 ตัว กระบือ จำนวน 100 ตัว สุกร จำนวน 120 ตัว บ้านวังยาวมีการเลี้ยงโคค่อนข้างมาก เพราะว่าทางราชการมีโครงการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสโดยอนุมัติเงิน 2.7 แสนบาทมาสนับสนุน ปรากฏว่ามีชาวบ้านได้รับคัดเลือก 37 คน ชาวบ้านเหล่านี้ได้นำเงินไปซื้อวัวมาเลี้ยง และมีกำหนดส่งเงินคืนภายในเวลา 5 ปี นอกจากนี้ยังมีวัวจำนวนหนึ่งที่อยู่นอกโครงการ เช่น ส่วนตัวและมีบุคคลภายนอกนำโคมาให้เลี้ยงเป็นฝูงจำนวน 20-30 ตัว ซึ่งระบบการเลี้ยงโคของบ้านวังยาว จะมีลักษณะพิเศษคือ ชาวบ้านนอกชุมชนจะมาร่วมว่าจ้างให้เลี้ยงโคเป็นฝูง เช่น

บ้านหนองเขียด บ้านปากกล้วย บ้านนาหนองท่ม เพราะหมู่บ้านเหล่านี้อยู่ไกลจากเขตป่าอุทยานแห่งชาติ ไม่มีสถานที่เลี้ยง หรือขาดแรงงานเลี้ยงโค ส่วนการเลี้ยงกระบือ จะกระจายอยู่ตามครัวเรือนต่าง ๆ ครัวเรือนละ 2-3 ตัว นิยมใช้แรงงานด้านการเกษตรเช่น ใช้ไถนา ไถพรวนดินในแปลงอ้อยและข้าวโพด และการเลี้ยงสุกรจะนิยมเลี้ยงในครัวเรือนที่มีโรงสีย้าว หรือมีฐานะค่อนข้างดีในหมู่บ้าน

อาชีพนอกภาคการเกษตร บ้านวังยาวส่วนใหญ่ชาวบ้าน นิยมอพยพไปทำงานนอกชุมชน เช่น รับจ้างในตัวเมือง เช่น กรุงเทพฯ โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวจะอพยพไปหาจ้าง มากกว่า 200 คน รวมทั้งการรับจ้างในต่างจังหวัด อาชีพเสริมในชุมชนเช่น ช่างตัดผม 2 คน เสริมสวย 2 แห่ง ร้านซ่อมรถและค้าขาย ส่วนในฤดูแล้งชาวบ้านจะนิยมไปรับจ้างตัดอ้อยในช่วงเดือนธันวาคม-เมษายน ประมาณ 50 ครอบครัวและมีอาชีพรับราชการ 6 คน นอกจากนั้นชาวบ้านวังยาวบางคนจะทำงานรับจ้างที่โรงโม่หินศิลาศรีบุรีซึ่งตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากหมู่บ้านเพียง 1 กิโลเมตรเท่านั้น มีจำนวน 4-5 คน

ถ้าวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิต คือ ที่ดิน ทุน และ แรงงาน บ้านวังยาว พบว่าในระบบการถือครองที่ดินและกรรมสิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต ของบ้านวังยาว มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ กลุ่มแรกเป็นชาวบ้านที่มีที่ทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และอยู่ห่างจากชุมชน พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ทางทิศเหนือของลุ่มน้ำจรดเขตภูเขา ปัจจุบัน ส.ป.ก. กำลังดำเนินการสำรวจจริงวัดเพื่อเตรียมออกเอกสารสิทธิ์ กลุ่มที่สอง เป็นชาวบ้านที่มีที่ทำกินอยู่ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกหมู่บ้าน เป็นชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านมีเอกสารสิทธิ์ นส.3ก. และ กลุ่มที่สาม เป็นชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง รวมทั้งต้องเช่าคนอื่นเพื่อผลิตพืชผลทางการเกษตร ชาวบ้านกลุ่มนี้มีอยู่จำนวน 15 ครอบครัว ส่วนมากจะประกอบอาชีพหาจ้าง ในชุมชนและต่างจังหวัด สำหรับชาวบ้านที่มีกรรมสิทธิ์มั่นคง คือ นส.3ก. จะมีที่ดินโดยเฉลี่ย 5-10 ไร่ ซึ่งพบว่าประมาณ 20% ของหมู่บ้าน ด้านเงิน ทุน ชาวบ้านนิยมใช้บริการแหล่งเงินทุนจาก ธกส. ในหมู่บ้านมีเงินกองทุนเปี่ยมเพื่อให้นำมา ให้ชาวบ้านกู้ยืมหมุนเวียน ในปี พ.ศ.2535 กรมพัฒนาชุมชน ได้อนุมัติเงินกองทุน สำหรับพัฒนากลุ่มเยาวชนจำนวน 50,000 บาท ส่วนกลุ่มกรรมการหมู่บ้านจะได้รับเงินงบประมาณจากกรมปลัดจำนวน 2.7 แสนบาท เพื่อนำไปให้ชาวบ้านผู้ด้อยโอกาส ลงทุนซื้อโค บางครอบครัวมีการกู้ยืมเงินจากสหกรณ์การเกษตรอำเภอ และกู้ยืมเงินภายในหมู่บ้าน ใน

ด้านแรงงานพบว่า หมู่บ้านวังยาวมีอัตราการย้ายถิ่นชั่วคราวค่อนข้างสูง ประเภทของการย้ายถิ่น เช่น การเดินทางไปตัดอ้อยที่จังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม มีการรับจ้างก่อสร้างที่กรุงเทพฯ รับจ้างลงเรือหาปลาที่ทะเลปักษ์หนึ่ง ๆ ชาวบ้านวังยาวมีการอพยพจำนวน 50-80 ครอบครัว ทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตในชุมชน ส่วนกิจกรรมการปลูกพืชฤดูแล้ง พบว่า ชาวบ้านวังยาวมีการปลูกพืชฤดูแล้งลดลง เช่น การปลูกแตงร้าน ในช่วงปี พ.ศ.2533-2535 มากกว่า 100 ครอบครัว ปัจจุบันมีเพียง 50-60 ครอบครัว ผลการวิเคราะห์ระบบการผลิตของชุมชนวังยาว ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนมีดังนี้

1. การปลูกพืช พบว่าในปี พ.ศ.2420-2516 ยังพึ่งพาอาศัยธรรมชาติค่อนข้างมาก มีการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าใกล้ที่ราบลุ่มเพื่อแปรสภาพเป็นที่ทำกิน (ปลูกข้าว) ส่วนพื้นที่ไร่มีการหักร้างถางพงใกล้เขตชุมชน ต่อมาปี พ.ศ.2517-2533 สภาพป่าได้เสื่อมโทรมลงมาก พื้นที่ตอนแปรสภาพเป็นที่ไร่กระจายเต็มพื้นที่ลุ่มน้ำโขงบน แม้แต่พื้นที่ในเขตภูเขา ยังมีการลักลอบเข้าไปทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พืชไร่ที่มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพป่า เช่น อ้อยโรงงาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และมันสำปะหลัง แต่ปัจจุบันชาวบ้านหันมาปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นเพิ่มขึ้น จะช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียวเพื่อรักษาพื้นที่ต้นน้ำ เช่น การปลูกมะขามหวาน มะม่วง ขางพาราสำหรับพืชที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดไม้ในป่าธรรมชาติ คือ การปลูกแตงร้าน เพราะชาวบ้านต้องนำต้นไม้ ต้นไม้ต่าง ๆ มาทำค้ำแดงจึงมีการลักลอบตัดต้นไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติเรื่อย ๆ กิจกรรมปลูกพืชอีกประเภทหนึ่ง ทำให้การขยายพื้นที่ในลุ่มน้ำได้อย่างรวดเร็ว คือ "ถั่วเหลือง" และจะนิยมปลูกในฤดูแล้งมากกว่าฤดูฝน

2. ระบบการเลี้ยงสัตว์ พบว่าบ้านวังยาว มีกิจกรรมการเลี้ยงโคมาก เพราะมีสาเหตุสำคัญ 3 ประการคือ ประการแรก ชาวบ้านมีโคของตัวเองอยู่แล้ว ครอบครัวละ 2-3 ตัว ประการที่สอง มีบุคคลภายนอกมาจ้างเลี้ยง ประการที่สาม ได้รับการส่งเสริมจากโครงการและหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น กรมปศุสัตว์ ธกส.โครงการสนับสนุนแผนการผลิตเพื่อเกษตรกร (ผกก.) แต่จะประสบปัญหาเรื่องราคาต่ำและไม่มีสถานที่เลี้ยงที่แน่นอน ในฤดูฝนต้องคั่นขึ้นไปเลี้ยงในเขตภูเขาโดยเตรียมสำภาระ เช่น อาหารของใช้ต่าง ๆ ขึ้นไปหัดค้ำคั่นเป็นเวลานานร่วมกับหมู่บ้านอื่น ทำให้มีความลำบาก เช่น ปัญหาโรคสัตว์ ปัญหาโคเหยียบย่ำกล้าไม้ของทางราชการ

3. อาชีพนอกภาคการเกษตร อาชีพนอกภาคการเกษตรที่เด่นชัด คือ "การรับจ้าง" ชาวบ้านวังยาว นิยมเดินทางไปหาจ้างที่ต่างจังหวัด และ ในกรุงเทพฯ เช่น ตัดอ้อย ก่อสร้าง งานโรงงาน ฯลฯ ลักษณะเด่นของการอพยพไปหาทำงานนอกชุมชน คือ กลุ่มชาวบ้านที่อพยพไปอยู่กรุงเทพฯ ในฤดูแล้งช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือปีใหม่จะจัดขบวนผ้าป่าสามัคคีเพื่อนำเงินมาพัฒนาหมู่บ้านอยู่เรื่อย ๆ สำหรับกลุ่มที่เดินทางไป ตัดอ้อย เมื่อถึงฤดูกาลทำนาเดือนพฤษภาคม-พฤศจิกายน ของทุกปีจะกลับมาเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ บางชนิด ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่อพยพกลับมาเพราะเห็นว่ามีรายได้ดีกว่า

5.3.3.3 ความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โครงสร้างผู้นำ และความสัมพันธ์ด้านการปกครอง มีรายละเอียดดังนี้

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ บรรพบุรุษของชาวบ้านวังยาวเป็น ไทคอนสาร อพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณชุมชนห้วยอีโก้ง ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันชาวบ้านกลุ่มนี้คือชุมชนบ้านวังเจริญ อำเภอกุฉินารายณ์ ตั้งครัวเรือนอยู่ทิศตะวันตก ติดกับบ้านวังยาว กลุ่มไทเลยจะตั้งครัวเรือนอยู่กลางหมู่บ้าน ได้แก่ ตระกูลของผู้ใหญ่บ้าน และญาติ ๆ คือตระกูล "คอนสิงห์" ส่วนกลุ่มไทลาวพื้นเมืองคือ ตระกูล "ไท่งบั้ง" และกลุ่มไทลาวที่อพยพมาจากจังหวัดอุดรธานี คือ ตระกูล "โคตรทองทิพย์" ตระกูลเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำชุมชน ส่วนตระกูลอื่น ๆ จะเป็นไทลาว ตั้งครัวเรือนกระจัดกระจายอยู่ทั่วชุมชน หมู่บ้านวังยาวจึงมีระบบเครือญาติที่เป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มไทคอนสาร ไทลาวพื้นเมือง และไทเลยบางส่วน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มไทลาว ทำให้มีระบบประเพณีวัฒนธรรมตามกลุ่มไทลาว ยกเว้นกลุ่มไทคอนสารจะมีงานบุญ "สาทรไทย" ซึ่งเป็นบุญเดือน 10 แต่ขณะเดียวกันประเพณีเดียวกันนี้กลุ่มไทลาวจะทำบุญข้าวสากในเดือน 10 นั่นเอง

โครงสร้างผู้นำ สำหรับโครงสร้างผู้นำชุมชนพบว่าหมู่บ้านวังยาวมีผู้นำมาตั้งแต่ปี 2517 มีผู้นำหมู่บ้านจำนวน 2 คน คือ

1. นายลพ หล้าบ้านโพน ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ปี พ.ศ.2517-2525
2. นายลพ หล้าบ้านโพน ดำรงตำแหน่งกำนัน ปี พ.ศ.2526-2532

3. นางศรีนวล ศรีตรัย ดำรงตำแหน่งกำนัน ปี พ.ศ.2533-2534
(ในปี พ.ศ.2335 ได้ลาออกจากกำนันลงสมัคร สส.)

4. นายตัน คอนสิงห์ ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ปี พ.ศ.2535-ปัจจุบัน
กลุ่มผู้นำเหล่านี้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกันเลย แต่ชาวบ้านส่วน
ใหญ่ศรัทธาในความสามารถและประสบการณ์ จึงได้รับเลือกส่วนผู้นำไม่เนทางการ ได้แก่
มหาดายกวัด จ้า ผู้อาวุโสอื่นๆ ได้แก่ นายหม่อม ธรรมเอก (เป็นมหาดายกวัดและผู้ทรงคุณวุฒิ)
นายบุญมา โท่งบั้ง (ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำ) นายจันทร์ โคตรทองทิพย์ (ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน)
นายบุญ ประสียงวงศ์ (ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน) เป็นต้น

ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง ในปี พ.ศ.2528 บ้านวังยาวเริ่มฝึกอบรมหมู่บ้าน
บ้าน อพป.และถือปฏิบัติระเบียบการปกครองหมู่บ้านตามรูปแบบหมู่บ้าน อพป. มีการตั้งระเบียบ
ควบคุมภายในชุมชน ดังนี้

1. ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ถ้าฝ่าฝืนปรับนัดละ 100 บาท
2. ห้ามใช้แรงงานสัตว์ในวันพระ
3. ถ้ามีผู้เสียชีวิต ห้ามเลี้ยงและทำงานด้านการเกษตร
4. ถ้าเมาสุราอาละวาดในหมู่บ้านจะนำตัวมาตีกตเคียน ถ้าก่อเหตุรุนแรงจะ

ปรับไหม หรือนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ ข้อห้ามเหล่านี้เคยมีชาวบ้านกระทำผิดบ้างข้อ แต่
ก็มีการระงับข้อพิพาทภายในชุมชน เช่น ห้ามใช้แรงงานสัตว์ และกรณีเมาสุรา ต่อมาการ
ถือปฏิบัติตามระเบียบก็เริ่มพลละหลวม แต่ในการประนีประนอมยังคงใช้ระบบอาวุโสและการ
เจรจาของคณะกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้ในระบบการปกครองหมู่บ้านวังยาวยังมีการแบ่ง
เป็นคุ้ม ๆ จำนวน 7 คุ้ม แต่ละคุ้มมีจำนวนครัวเรือน 15-20 ครัวเรือน ถือเอาแนวถนน
แบ่งตามความเหมาะสม แต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าปกครองอีกทอดหนึ่ง ด้านวัฒนธรรมประเพณีที่
เกี่ยวข้องกับการปกครองในชุมชน ได้แก่ การนับถือ ญี่ปู้ตา ซึ่งมีศาลตั้งอยู่ที่ศาลเอนหมู่บ้าน
ในการเลี้ยงปู้ตาจะมีจำบ้าน คือ นายคำเค้นา (ไทคอนสาร) ตั้งครัวเรือนอยู่บ้านวังเจริญ
ในรอบปีหนึ่งๆ มีพิธีเลี้ยงปู้ตา 4 ครั้งคือ เดือน 3 เดือนนาทวน เดือน 5 นิธิสงกรานต์
เดือน 6 เดือนตานอังก์ยลงทำนา เดือน 12 เดือนข้าวเฒ่า ข้อชะล่าที่เป็นกฎระเบียบ
ควบคุมในชุมชน คือ ในวันพระใหญ่ (ขึ้น-แรม 15 ค่ำ) จะไม่ใช้แรงงานสัตว์และทำงาน
ด้านการเกษตร ถ้าหากยังไม่ทำบุญเดือน 6 เดือนตานอังก์จะลงทำนาไม่ได้และห้ามตัดไม้และ

บุกรุกพื้นที่บริเวณศาลปู่ตา

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของบ้านวังยาวมีลักษณะเด่นดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เนื่องจากบ้านวังยาวประกอบด้วยกลุ่มเครือญาติหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มไทคอนสาร (บรรพบุรุษตั้งหมู่บ้าน) กลุ่มไทลาวพื้นเมือง กลุ่มไทลาวอีสานใต้ และกลุ่มไทเลย จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีลักษณะความร่วมมือเฉพาะในกลุ่มพวกพ้องของตน ผลกระทบต่อระบบทรัพยากรป่าไม้ เช่น กรณีการบุกรุกที่ป่าชุมชน (วัดป่าและป่าช้า) มีกลุ่มไทเลยบุกรุกพื้นที่อยู่ก่อน ต่อมาญาติมิตรของกลุ่มดังกล่าวมาทำกินอยู่พื้นที่ใกล้เคียง เมื่อเกิดกรณีการเรียกร้องการรังวัดแนวเขตป่าชุมชนอย่างชัดเจน กลุ่มผู้บุกรุกจะมีการปกป้องและโต้แย้งข้อกล่าวหาว่ามิได้กระทำผิดต่อส่วนรวม โดยให้เหตุผลว่าพื้นที่ทำกินต้องลงทุนซื้อมาและใช้ที่ดินมาหลายปีแล้ว

2. โครงสร้างผู้นำชุมชน ในอดีตผู้นำที่เป็นทางการของหมู่บ้านวังยาวจะไม่มีสายพันธ์ทางเครือญาติแต่อย่างใด ชาวบ้านจะเลือกเพราะความสามารถ ผลงานและความศรัทธาในผู้นำ แต่ผู้นำหมู่บ้านในปัจจุบันมีภูมิลาเนาเดิมมาจากจังหวัดเลย ซึ่งผู้นำคนนี้เป็นแกนนำสำคัญของกลุ่มไทเลย และมีที่ทำกินอยู่รอบ ๆ เขตป่าชุมชน กรณีชาวบ้านโต้แย้งว่าผู้นำหมู่บ้านบุกรุกที่ป่าชุมชน ผู้นำก็จะติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่และกลุ่มคณะกรรมการสภาตำบลมาร่วมคลี่คลายปัญหา และกำหนดข้อตกลงของชุมชนร่วมกัน ส่วนผู้นำไม่เป็นทางการ เช่น เจ้าหมู่บ้านพบว่าบทบาทในการถือปฏิบัติต่อปฏาน้อยลง สภาปัจจุบันมีการัดไม้และทิ้งขยะเกลื่อนกลาดบริเวณศาลปู่ตา

3. ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง กิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านวังยาวจะขาดการประสานงานระหว่างกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านและขาดความต่อเนื่อง เช่น กิจกรรมล้างข้าว กองทุนปุ๋ย ประปาหมู่บ้าน จะพบว่ากิจกรรมเหล่านี้มีข้อครหาจากชาวบ้านว่ากลุ่มกรรมการหมู่บ้านไม่ชี้แจงรายละเอียดรายรับ-รายจ่าย ทำให้ชาวบ้านเกิดความระแวงไม่อยากจะให้ความร่วมมือ ถึงแม้ว่าในระบบการปกครองหมู่บ้านจะมีกฎระเบียบหมู่บ้าน ยพป. กำหนดไว้อย่างชัดเจน แต่การถือปฏิบัติมิได้เคร่งครัดแต่อย่างใด ส่วนการกระจายอำนาจจะแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้ม จำนวน 9 คุ้ม ซึ่งพบว่าหัวหน้าคุ้มมิได้ทำหน้าที่อย่างจริงจัง ผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ คือ ปัญหาการจัดการป่าชุมชนไม่ได้รับการแก้ไข เพราะ

สาเหตุสำคัญ คือ ผู้นำหมู่บ้านมีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนเอง รวมทั้งผู้นำขาดการประสานงานกับกลุ่มกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มมัคทายกวัด ที่สำคัญพื้นที่ป่าชุมชนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและเกี่ยวข้องกับการขออนุญาตเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาร่วมแก้ไขปัญหา

5.3.4 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม

ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน

ในการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน 3 แห่ง โดยการวิเคราะห์ชุมชนจากเนื้อหา คือ พัฒนาการของชุมชน ระบบการผลิตของชุมชน และความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ทราบปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน ดังนี้

พัฒนาการของชุมชน มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น 2 ประการ คือ

1. สถานที่ตั้งชุมชน หมู่บ้านบางแห่งตั้งอยู่ที่เนิน อยู่ใกล้แหล่งน้ำ หรืออยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน เช่น หมู่บ้านห้วยม่วงตั้งอยู่ที่เนินพื้นที่รอบๆ หมู่บ้านเป็นที่ทำไร่ ไม่มีที่สาธารณะเป็นของชุมชน รวมทั้งตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนจึงอาศัยการประสานงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐ และมีเงื่อนไขทางกฎหมายมาเกี่ยวข้อง

2. โครงการอบรมและนโยบายการพัฒนาชุมชน หลังจากหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ก่อตั้งอย่างเป็นทางการ จะมีโครงการ และหน่วยงานของรัฐเข้ามาส่งเสริมและร่วมพัฒนาหมู่บ้าน เช่น โครงการอบรมหมู่บ้าน อณพ. ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจะผลักดันให้ชุมชนมีการจัดการระเบียบของตนเอง มีการรวมกลุ่มสังคม การจัดการทรัพยากร การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก ฯลฯ ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักในสภาพปัญหาภายในชุมชน เช่น บ้านนาข้าวมีการกำหนดเขตพื้นที่สาธารณะและรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ในเวลาต่อมา

ระบบการผลิตของชุมชน มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น 3 ประการคือ

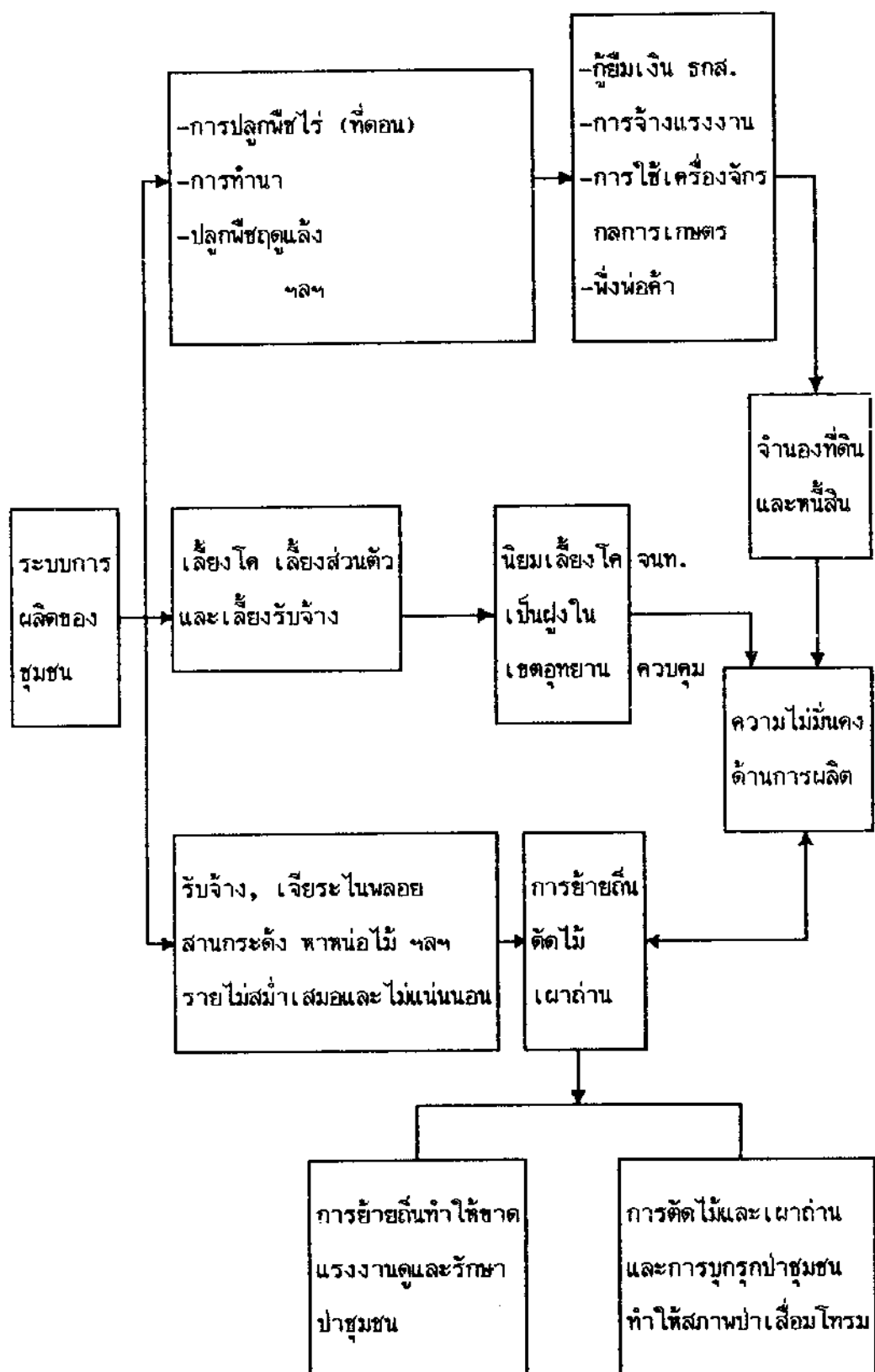
1. ระบบการปลูกพืช ในระยะแรกของการก่อตั้งชุมชน ชาวบ้านมีการปลูกพืชพันธุ์พื้นเมือง และไม่มุ่งเน้นการผลิตเชิงการค้ามากนัก เช่น การปลูกข้าว ปลูกปอ และพืชสวนต่าง ๆ ต่อมาในช่วงหลังการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านอพยพเข้ามา

อาศัยอยู่มาก มีการแข่งขันเรื่องการผลิตและมั่งเพื่อการค้า เช่น การปลูกข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย ฯลฯ ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกที่ป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ของรัฐ นอกจากนั้นผลของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจากโครงการของรัฐ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ เขื่อนฝาย และคลองส่งน้ำ ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการปลูกพืช เช่น การปลูกพืชฤดูแล้งจำพวก ถั่วเหลือง แดงร้าน และพืชผักต่าง ๆ ก่อให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน 2 ประการคือ ประการแรก เกิดปัญหาเรื่องการใช้น้ำและการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำ เช่น กรณีบ้านห้วยม่วงมีการลักลอบเปิดน้ำจากอ่างเก็บน้ำจนเกินแห่งจากอ่าง เพื่อใช้ในการกิจกรรมการปลูกถั่วเหลือง และเกิดข้อพิพาทระหว่างกลุ่มผู้ปลูกถั่วเหลืองกับอ่างและคณะกรรมการผู้ควบคุมการใช้น้ำ สภาพปัญหาดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับสมาชิกผู้ใช้น้ำบางคนที่เป็นการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านบางส่วนที่ปลูกถั่วเหลือง ผู้ปลูกผัก กลุ่มผู้ใช้น้ำ สมาชิกกรรมการหมู่บ้าน ขาดความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ประการที่สอง การปลูกพืชบางชนิดจากการพัฒนาระบบชลประทาน เช่น การปลูกแตงร้านของบ้านวังยาว ทำให้ชาวบ้านมีกิจกรรมการตัดไม้ในป่าธรรมชาติค่อนข้างมาก เพื่อนำไม้มาทำค้ำแฉ่ง ไม้ที่ตัดไม่ได้แก่ ป่าชุมชนใกล้หมู่บ้าน และลักลอบตัดในเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐ

2. ระบบการเลี้ยงสัตว์ ลักษณะการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านทั้ง 3 แห่งมีความคล้ายคลึงกัน คือ ในฤดูฝนจะต้อนฝูงโคไปเลี้ยงในเขตอุทยานแห่งชาติและอนันต์ค้ำคั้นอยู่เป็นเวลา 3-4 เดือน หมู่บ้านที่เลี้ยงโคมาก ได้แก่ บ้านวังยาวและบ้านน้ำซำ มีทั้งเลี้ยงส่วนตัวและเลี้ยงรับจ้างให้หมู่บ้านอื่น การต้อนฝูงโคเข้าไปเลี้ยงในเขตป่าอนุรักษ์ เช่นนี้ บางครั้งชาวบ้านก็ถูกทะเลาะกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะฝูงโคเหยียบย่ำต้นไม้เก็บของป่า เผาถ่าน เพื่อนำมาจำหน่ายหรือการทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรม เป็นต้น ส่วนในฤดูแล้งจะเลี้ยงสัตว์บริเวณที่ราบลุ่มและใกล้เชิงเขา หรือเขตสงวนป่าของทางราชการ บางหมู่บ้านมีการเลี้ยงในเขตป่าชุมชน เช่น บ้านห้วยม่วง ทำให้ไม้ยืนต้นในเขตป่าชุมชนไม่เจริญเติบโตเต็มที่

3. อาชีพนอกภาคเกษตรกรรม อาชีพนอกภาคการเกษตรของหมู่บ้านทั้ง 3 กรณี ประกอบด้วย การเก็บหาของป่า การทำกระดัง การทำกรอบพระ การเจียรไนพลอย การทำหอยกาบประดับ และรับจ้างทั่วไป พบว่าอาชีพเหล่านี้ไม่มีความสม่ำเสมอและไม่

แน่นอน เช่น การเก็บหาหน่อไม้จะมีเฉพาะช่วงฤดูฝนเดือนสิงหาคม-ตุลาคมและมีการแข่งขันของกลุ่มพ่อค้าท้องถิ่น การทำกระดังง์ต้องอาศัยไม้ไผ่จากป่าธรรมชาติและลักลอบในเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้มีความลำบากในการหึ่งนึ่งป้างขึ้น ส่วนการเจียรระโนผลอย การทำกรอบพระ ทอยกาบประดับ ช่างฝีมือต่างๆ จะมีรายได้ไม่แน่นอนและขาดวัสดุอุปกรณ์ ทำให้ชาวบ้านสนใจน้อยลง จึงทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นไปรับจ้างนอกชุมชนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวัยวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) ทำให้ขาดบุคลากรในหมู่บ้านที่จะร่วมกันวางแผน และการจัดการป่าชุมชน ดังแผนภูมิที่ 13

แผนภูมิที่ 13 แสดงระบบการผลิตของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน

ความสัมพันธ์ทางสังคม ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประชุมครั้งนี้ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โครงสร้างผู้นำและความสัมพันธ์ด้านการปกครอง ผลการศึกษาทั้ง 3 หมู่บ้านพบว่า

1. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ในหมู่บ้านเก่าก่อตั้งชุมชนมานานจะมีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้นและมีการเกื้อกูลภายในกลุ่มพวกพ้องของตน เช่น กลุ่มไทคอนสาร บ้านนาข้าว ลักษณะดังกล่าวถ้ากลุ่มเครือญาติเหล่านี้มีสถานภาพและบทบาทในกลุ่มสังคมที่สำคัญภายในหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ก็จะผลักดันให้เครือญาติของตนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรต่อมาเมื่อมีกลุ่มไทลาวได้รับเลือกเป็นผู้นำและเป็นกรรมการบริหารทรัพยากร กลุ่มเครือญาติส่วนใหญ่ คือไทคอนสารจะให้ความร่วมมือน้อยลง หรือกรณีบ้านวังยาวพบว่า กลุ่มไทเลยและเพื่อนบ้านบางคนมีการบุกรุกที่สาธารณะ และมีข้อขัดแย้งกับกลุ่มมัททายกส่วนใหญ่เป็นไทลาว ทำให้การประสานงานด้านการจัดการประชุมมีความลำบากยิ่งขึ้น

2. โครงสร้างผู้นำชุมชน พบว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างผู้นำชุมชนที่เป็นทางการของทั้ง 3 หมู่บ้าน มีระบบเครือญาติมาเกี่ยวข้องค่อนข้างน้อยและผู้นำเหล่านี้จะทำหน้าที่สนองตอบต่อนโยบายของรัฐ ในด้านการจัดการประชุมส่วนใหญ่ทำหน้าที่ประสานงานและอำนวยความสะดวก แต่จะมีผู้นำไม่เป็นทางการ เช่น มัททายกวัด ผู้อาวุโส ในชุมชน ทำหน้าที่แทนและเป็นที่เคารพของชาวบ้าน

3. ความสัมพันธ์ด้านการปกครอง แต่ละหมู่บ้านจะมีกฎระเบียบ เพื่อควบคุมการจัดระเบียบภายในชุมชน ระเบียบเหล่านี้กำหนดขึ้นในช่วงที่มีโครงการพัฒนาหมู่บ้านจากการดำเนินงานของรัฐ เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามยิงปืน ห้ามตัดไม้ ฯลฯ พบว่าระเบียบบางข้อที่เกี่ยวข้องกับการให้ทรัพยากรยังมีการฝ่าฝืนอยู่เรื่อย ๆ ส่วนระเบียบหรือข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับประเพณีความเชื่อที่สัมพันธ์กับระบบวัฒนธรรมชุมชน จะขึ้นอยู่กับการพัฒนาการของชุมชน นั่นคือ ในชุมชนเก่ายังคงถือปฏิบัติได้ดี เช่น บ้านวังยาวมีการเคารพต่อศาลปู่ตา บ้านนาข้าวมีการถือปฏิบัติตามประเพณีงานบุญได้เป็นอย่างดี เช่น สัปดาห์ไทย ตระกูลไทย เป็นต้น แต่ชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นใหม่เช่น บ้านห้วยม่วงมักจะขาดความเป็นระเบียบในการปกครองหมู่บ้าน

กรรมสิทธิ์ในพื้นป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นแต่ละหมู่บ้านพบว่า พื้นป่าชุมชนหลายแห่งไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เช่น กรณีบ้านห้วยม่วง และบ้านวังยาว อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ในอดีตชุมชนเคยรับรู้ว่าพื้นป่าธรรมชาติที่ร่วมกันกำหนดเป็นเขตวัด ป่าช้า โคกท่าเล อยู่ตรงไหน มีสภาพป่าอย่างไร ต่อมาเมื่อชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้นในชุมชน และมีการหักร้างทางงล้าเข้าไปในเขตป่าชุมชนทำให้เกิดปัญหาเรื้อรังมาถึงปัจจุบัน ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านเชื่อว่า ถ้าหากป่าชุมชนมีกรรมสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย จะทำให้ปัญหาการบุกรุกลดลง และสามารถวางแผนการจัดการป่าชุมชนได้ดีขึ้น กรณีบ้านนาข้าวถึงแม้ว่าพื้นป่าชุมชนจะอยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่หลังจากที่คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้เสนอโครงการขอใช้ประโยชน์จากสภาพป่าในคอมแล้ว ก็ยังมีได้โอนกรรมสิทธิ์ให้เป็นสมบัติของหมู่บ้าน เช่น เนินตาหา รวมทั้งพื้นที่บริเวณวัดป่ามะนาวศรี มีชาวบ้านผู้ศรัทธาบริจาคที่ดินให้วัดแต่ยังมีได้โอนกรรมสิทธิ์เช่นเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนขาดความมั่นใจในการจัดการป่าชุมชน

5.4 ทักษะของชาวบ้านต่อการจัดการป่าชุมชน

การศึกษาในส่วนนี้เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นหรือทัศนคติของชาวบ้านทั่วไปต่อการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น และการรับรู้เกี่ยวกับกิจกรรมป่าชุมชนของหมู่บ้าน การเก็บข้อมูลจะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (accidental sampling) โดยกระจายตามหมู่บ้านที่คณะกรรมการหมู่บ้านได้แบ่งเอาไว้ แต่ละหมู่บ้านจะมีการเลือกประชากรจำนวนเท่ากันหรือใกล้เคียงกันมากที่สุด กลุ่มประชากรตัวอย่างจะเป็นชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือนที่สามารถให้ข้อมูลได้ และมีใช้กลุ่มคณะกรรมการดูแลรักษาป่าชุมชน (กลุ่มกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มนักทนายทวด) ดังนั้นประชากรแต่ละหมู่บ้านจะสุ่มตัวอย่าง 30 เปอร์เซนต์ของครัวเรือนทั้งหมด เมื่อรวมประชากรทั้ง 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง 181 ครัวเรือน และหน่วยในการวิเคราะห์ด้านความคิดเห็นของชาวบ้านในส่วนนี้คือ "ระดับครัวเรือน" เนื้อหาในการวิเคราะห์ประกอบด้วย 5 ประการ คือ

5.4.1 ความคิดเห็นต่อการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน ประกอบด้วย ความคิดเห็นต่อการทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนของคณะกรรมการ การจัดสรรผลประโยชน์จากป่าชุมชน และความคิดเห็นด้านสภาพพื้นที่ป่าชุมชน เช่น ทำเลที่ตั้ง ความต้องการมีป่าชุมชนและการรับรองสิทธิ์ ผลการศึกษาปรากฏดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ร้อยละและค่าเฉลี่ยของชาวบ้านที่แสดงความคิดเห็น

ต่อการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน (n = 181)

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง	$\bar{X}$	S.D
1. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ ดูแลรักษาป่าชุมชนปฏิบัติ งานได้อย่างดีเยี่ยม	24.9	38.1	30.9	6.1	1.8	0.88
2. คณะกรรมการดูแลป่าชุมชน จัดสรรการใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนได้อย่าง ยุติธรรม	15.5	33.7	36.5	14.4	1.5	0.92
3. ทำเลที่ตั้งป่าชุมชนอยู่ห่าง จากหมู่บ้านเกินไป	7.7	6.1	13.8	72.4	0.5	0.92
4. พื้นที่ป่าชุมชนที่มีอยู่ใน ปัจจุบันเพียงพอกับความ ต้องการของหมู่บ้าน	14.9	37.6	23.2	24.3	1.4	1.02
5. พื้นที่ป่าชุมชนควรมีกรรม สิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น นส.3ก. หรือใบ อนุญาตใช้ประโยชน์	58.6	24.3	11.0	6.1	2.4	0.91

ค่าเฉลี่ยรวม = 1.5

ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.51

จากตารางที่ 7 พบว่า ความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน มีค่าเฉลี่ยรวม 1.5 อยู่ในระดับความคิดเห็น ปากกลาง

เมื่อพิจารณารายละเอียดข้อความ โดยใช้ค่าร้อยละอธิบาย พบว่า ในการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับทำเลที่ตั้งป่าชุมชนอยู่ห่างจากหมู่บ้านเกินไป คิดเป็นร้อยละ 72.4 รองลงมาคือ เห็นด้วยอย่างยิ่งกับพื้นที่ป่าชุมชนควรมีกรรมสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น นส.3ก. หรือใบอนุญาตใช้ประโยชน์ ร้อยละ 58.6 และเห็นด้วยกับคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน ปฏิบัติงานได้อย่างดีเยี่ยม ร้อยละ 38.1

5.4.2 กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนประกอบด้วย 3 ระดับ คือ ระดับครัวเรือน ระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล กิจกรรมเหล่านี้ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ หรือมีการพึ่งพิงแตกต่างกัน รวมทั้งความคิดเห็นต่อลักษณะการใช้ประโยชน์ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังตารางที่ 8,9 และ 10

ตารางที่ 8 ร้อยละและค่าเฉลี่ยของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในปัจจุบัน ระดับครัวเรือน (n=181)

กิจกรรม	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่ได้ใช้ประโยชน์	$\bar{X}$	S.D
1. ปลูกพืชแซม เช่น พริก ข้าวโพด ถั่วเหลือง ในพื้นที่ป่าชุมชน	13.3	5.5	11.0	70.2	0.6	1.07
2. เก็บกิ่งไม้แห้งมาทำฟืน	14.9	12.2	16.6	56.4	0.9	1.13
3. เก็บเกี่ยวหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์	9.4	6.6	12.7	71.3	0.5	0.96
4. เก็บหาอาหารธรรมชาติ เช่น หน่อไม้ ผักหวาน	37.0	17.7	17.1	28.2	1.6	1.24
5. เก็บหาสมุนไพร เช่น ว่าน ฟ้าทะลายโจร	4.4	0.6	5.0	90.1	0.2	0.66
6. เก็บแหล่งไม้ใช้สอยสำหรับครัวเรือน	8.3	8.3	15.3	68.0	0.6	0.96

ค่าเฉลี่ยรวม = 0.7

ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.59

จากตารางที่ 8 พบว่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนระดับครัวเรือน มีค่าเฉลี่ยรวม

0.7 อยู่ในระดับ ต่ำ

เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละกิจกรรม โดยใช้ค่าร้อยละอธิบาย พบว่า ในระดับครัวเรือน ชาวบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์จากการเก็บหาสมุนไพร เช่น ว่าน ฟักทะลายโจร คิดเป็นร้อยละ 90.1 รองลงมาคือ ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากการเก็บเกี่ยวหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 71.3 และไม่ได้ใช้ประโยชน์โดยการปลูกพืชแซม เช่น พริก ข้าวโพด ถั่วเหลือง ในพื้นที่ป่าชุมชน ร้อยละ 70.2

ตารางที่ 9 ร้อยละและค่าเฉลี่ยของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จาก
ป่าชุมชนในปัจจุบัน ระดับหมู่บ้าน (n=181)

กิจกรรม	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่ได้ใช้ประโยชน์	$\bar{X}$	S.D
1. เป็นแหล่งไม้ใช้สอยเพื่อ กิจกรรมของส่วนรวม เช่น สร้างกุฏิ ศาลา การเปรียญ	37.6	17.1	11.0	34.3	1.6	1.30
2. เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้เกิด ความสามัคคีในหมู่บ้าน	37.6	17.1	11.0	8.3	2.2	0.97
3. เป็นแหล่งรายได้ของ หมู่บ้าน เช่น ตัดไม้ขาย	5.0	1.1	9.4	84.5	0.3	0.72
4. เป็นสถานที่ประกอบพิธี กรรม เช่น การเผาศพ	68.0	7.7	7.7	16.6	2.3	1.16
5. เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ ร่วมกัน ของหมู่บ้าน	29.8	16.0	16.0	38.1	1.4	1.27

ค่าเฉลี่ยรวม = 1.5 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.64

จากตารางที่ 9 พบว่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน มีค่าเฉลี่ยรวม
1.5 อยู่ในระดับ ปานกลาง

เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละกิจกรรม โดยใช้ค่าร้อยละอธิบาย พบว่า ในระดับ
หมู่บ้านชาวบ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนเพื่อเป็นแหล่งรายได้ของหมู่บ้าน เช่นตัดไม้
ขาย คิดเป็นร้อยละ 84.5 รองลงมาคือ มีการใช้ประโยชน์มากจากป่าชุมชนเพื่อเป็นสถานที่
ประกอบพิธีกรรม เช่น การเผาศพ ร้อยละ 68.0 และ ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
เพื่อเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ร่วมกันของหมู่บ้าน ร้อยละ 38.1

ตารางที่ 10 ร้อยละและค่าเฉลี่ยของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จาก
ป่าชุมชนในปัจจุบัน ระดับตำบล (ใช้ร่วมกันหลายหมู่บ้าน) (n=181)

กิจกรรม	มาก	ปาน กลาง	น้อย	ไม่ได้ใช้ ประโยชน์	$\bar{x}$	S.D
1. ทำให้หมู่บ้านอื่นเกิดความ ตระหนัก ต้องการพัฒนา ป่าชุมชน	14.9	19.9	40.3	24.9	1.2	0.99
2. มีการกำหนดข้อตกลงใน การใช้ประโยชน์ร่วมกัน ระหว่างชุมชน	12.2	20.4	30.4	37.0	1.1	1.03
3. ช่วยกระตุ้นให้เกิดเครือ ข่ายองค์กรท้องถิ่น เพื่อ การจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น	18.8	16.0	40.3	24.9	1.3	1.04

ค่าเฉลี่ยรวม = 1.2 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.86

จากตารางที่ 10 พบว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนระดับตำบล (หลายหมู่บ้าน)
มีค่าเฉลี่ยรวม 1.2 อยู่ในระดับ ปานกลาง

เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละกิจกรรม โดยใช้ค่าร้อยละอธิบาย พบว่า ในระดับ
ตำบล ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์น้อยจากป่าชุมชน เพื่อทำให้หมู่บ้านอื่นเกิดความตระหนัก
ต้องการพัฒนาป่าชุมชน นอก ๆ กับการช่วยกระตุ้นให้เกิดเครือข่ายองค์กรท้องถิ่นเพื่อการ
จัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 40.3 รองลงมาคือ ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
โดยมีการกำหนดข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างชุมชน ร้อยละ 37.0

5.4.3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต

การจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นในอนาคต ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความคาดหวังที่จะพัฒนาป่าชุมชนเป็นกองทุนหมู่บ้าน การเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่น การประสานงานสภาตำบลให้กำหนดแผนการปรับปรุงป่าชุมชนอย่างชัดเจน กิจกรรมการดูแลรักษาป่าและการขอความช่วยเหลือจากส่วนราชการ ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นพบได้ดังนี้

ตารางที่ 11 ร้อยละค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต(n=181).

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง	$\bar{X}$	S.D
1. อนาคตป่าชุมชนจะเป็นแหล่งรายได้สำหรับกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน	34.3	24.9	26.5	14.4	1.8	1.07
2. หมู่บ้านของเราจะเป็นตัวอย่างแก่หมู่บ้านอื่นในการจัดการป่าชุมชน	25.4	26.4	42.5	6.6	1.7	0.93
3. สภาตำบลควรกำหนดแผนการปลูกไม้เพื่อฟื้นฟูป่าชุมชนทุกปี	45.3	39.2	14.4	1.1	2.3	0.75
4. การพัฒนาป่าชุมชนควรเน้นการปลูกป่าในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน	35.9	29.3	22.1	12.7	1.9	1.04

ตารางที่ 11 ร้อยละค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับ
ป่าชุมชนในอนาคต($n=181$) (ต่อ)

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย อย่างยิ่ง	$\bar{X}$	S.D
5.การพัฒนาป่าชุมชนควร เน้นการอนุรักษ์ป่าธรรม ชาติที่มีอยู่แล้ว	27.1	35.9	22.1	14.9	1.8	1.02
6.ส่วนราชการควรจัดงบ พัฒนาป่าชุมชน ในหมู่บ้าน อย่างต่อเนื่อง	75.1	27.7	2.2	-	2.7	0.49

ค่าเฉลี่ยรวม = 2.0

ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.44

จากตารางที่ 11 พบว่าความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต ของหมู่บ้าน มีค่าเฉลี่ย 2.0 อยู่ในระดับค่อนข้างบวก

เมื่อนิพนธ์วิเคราะห์แยกแต่ละข้อความ โดยใช้ค่าร้อยละอธิบาย พบว่า ความคิดเห็นของชาวบ้านเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต ชาวบ้านเห็นด้วยอย่างยิ่งที่ส่วนราชการควรจัดงบประมาณป่าชุมชนในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง คิดเป็นร้อยละ 75.1 รองลงมาคือ เห็นด้วยอย่างยิ่งกับสภาตำบลควรกำหนดแผนการปลูกไม้เพื่อฟื้นฟูป่าชุมชนทุกปี ร้อยละ 45.3 และเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการพัฒนาป่าชุมชน ควรเน้นการปลูกป่าเชิงเศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน ร้อยละ 35.9

5.4.4 ปัญหาและข้อเสนอแนะของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ก. ปัญหาในการจัดการป่าชุมชน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากตัวอย่างประชากร 181 ครัวเรือน ในพื้นที่ 3 หมู่บ้านคือ บ้านห้วยม่วง บ้านนาข้าว อำเภอมะนังและ บ้านวังยาวหมู่ที่ 7 อำเภอชุมแพ พบว่าปัญหาในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน คือ

5.4.4.1 การบุกรุกเขตป่าชุมชนของชาวบ้าน เช่น กลุ่มชาวบ้านที่ทำกินอยู่รอบเขตป่าชุมชนขยายพื้นที่ทำกินทุก ๆ ปี หรือการมีเอกสารสิทธิ์ นส.3ก. ในเขตป่าสาธารณะของหมู่บ้าน

5.4.4.2 การเกิดไฟป่าไหม้เขตป่าชุมชน ทำให้สภาพป่าธรรมชาติได้รับความเสียหาย

5.4.4.3 การลักลอบตัดไม้ ลำสัตว์ หรือใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือขาดการควบคุม

5.4.4.4 การรวมการผู้เกี่ยวข้องขาดการดูแลเอาใจใส่ และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อย

5.4.4.5 ไม่มีเงินทุนหรืองบประมาณพัฒนาป่าชุมชน เช่น การปลูกฟื้นฟูสภาพป่า การทำแนวเขตหรือแนวกันไฟ

5.4.4.6 การแบ่งพรรคแบ่งพวก หรือความขัดแย้งของกลุ่มกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน

5.4.4.7 พื้นที่ป่าชุมชนไม่มีกรรมสิทธิ์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย เช่น ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ หรือมีผู้ศรัทธาบริจาคที่ดินให้แต่ไม่ได้โอนกรรมสิทธิ์ให้ส่วนรวม

5.4.4.8 การเดินทางติดต่อกับป่าชุมชน มีความลำบากเช่น บางหมู่บ้านที่ตั้งป่าชุมชน (ป่าช้า) ต้องผ่านทุ่งนาของชาวบ้าน ในฤดูฝนทำให้มีความลำบากในการใช้ประโยชน์ เช่น การเผาสวน

5.4.4.9 มีชาวบ้านบางกลุ่มเท่านั้น ที่มีส่วนในการใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชน เช่น เลี้ยงสัตว์ เก็บหาสมุนไพร ตัดไม้ใช้สอย

5.4.4.10 ชาวบ้านไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นคนรับผิดชอบ และดูแลรักษาป่าชุมชนอยู่ในปัจจุบัน

๓. ข้อเสนอแนะในการจัดการป่าชุมชน

5.4.4.11 คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน ควรมีระบบการประชาสัมพันธ์ หรือประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านได้รับรู้ว่ากลุ่มของตนทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนอย่างไร

5.4.4.12 ควรมีการกำหนดของเขตป่าชุมชนให้ชัดเจนพร้อมกับมีหลักฐาน ชัดเจนในเรื่องสิทธิชุมชน เช่น นส.3ก. ส.ป.ก. ใบอนุญาตให้ใช้ประโยชน์จากผู้บริจาค หรือหนังสือยินยอมอื่น ๆ ถ้าป่าชุมชนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ควรได้รับการอนุญาตจาก เจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้อง

5.4.4.13 ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ควรถือปฏิบัติได้จริง มิใช่ร่างระเบียบ มาลอย ๆ และระเบียบบางข้อที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนรวม ควรมีการระดมอะพล่วย

5.4.4.14 ส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุนทั้ง ด้านงบประมาณ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการป่าชุมชน และการฝึกอบรมให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง

5.4.4.15 หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุนถ้าไม่ เพื่อปลูกฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนทุก ๆ ปี

5.4.5 ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วย การรับรู้และเกิดความตระหนัก การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การร่วมใช้ประโยชน์และการจัดการ การร่วมวางแผนและร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาป่าชุมชน มีความแตกต่างกันดังนี้

ตารางที่ 12 ร้อยละค่าเฉลี่ยของระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน
ในการจัดการป่าชุมชน (n=181)

กิจกรรม	เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	เคยเป็นบางครั้ง	ไม่เคยปฏิบัติเลย	$\bar{X}$	S.D
1. ไม่ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน	79.6	4.4	9.4	6.6	2.6	0.91
2. บอกผู้อื่นไม่ให้ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชนและเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน	20.4	23.2	22.7	33.7	1.3	1.14
3. เข้าร่วมประชุมเพื่อรับทราบความเคลื่อนไหวกิจกรรมป่าชุมชนของหมู่บ้าน	22.2	18.8	21.0	38.1	1.2	1.18
4. ร่วมกิจกรรมการปลูกต้นไม้ในป่าชุมชน	40.3	13.8	23.8	22.1	1.7	1.21
5. ให้การสนับสนุนด้านวัตถุ เช่นกล้าไม้ ปุ๋ย วัสดุอื่นๆ สำหรับการปลูกป่าชุมชน	6.1	3.3	9.9	80.7	0.3	0.68

ตารางที่ 12 ร้อยละค่าเฉลี่ยของระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน
ในการจัดการป่าชุมชน (n=181) (ต่อ)

กิจกรรม	เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	เคยเป็น บางครั้ง	ไม่เคย ปฏิบัติเลย	$\bar{X}$	S.D
6. ร่วมเสียสละเงินทุนเพื่อ พัฒนาป่าชุมชน เช่นการ ทำแนวกันไฟ	3.9	1.1	16.0	79.0	0.3	0.68
7. ดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น รดน้ำ การกำจัดวัชพืช ตัดแต่งกิ่งไม้ ฯลฯ	13.3	7.7	27.6	51.4	0.8	1.05
8. ร่วมกำหนดเขตป่าชุมชน ของหมู่บ้าน	9.9	2.2	9.4	78.5	0.4	0.94
9. ร่วมกำหนดระเบียบและ กฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมดูแล รักษาป่าชุมชน	5.5	3.3	9.4	81.8	0.3	0.79
10. เสนอปัญหาและวางแผน กิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน	2.8	3.3	8.3	85.6	0.2	0.64

ค่าเฉลี่ยรวม = 1.5

ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.64

จากตารางที่ 12 พบว่าระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน มีค่าเฉลี่ยรวม 0.9 อยู่ในระดับ ปานกลาง

เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละกิจกรรม โดยใช้ค่าร้อยละอธิบาย พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ชาวบ้านไม่เคยปฏิบัติกิจกรรมเสนอปัญหาและวางแผนกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ 85.6 รองลงมาคือไม่เคยปฏิบัติกิจกรรม

การร่วมกำหนดระเบียบและกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมดูแลรักษาป่าชุมชน ร้อยละ 81.8 และไม่
เคยปฏิบัติกิจกรรมให้การสนับสนุนด้านวัตถุ เช่น กล้าไม้ ปุ๋ย วัสดุอื่น ๆ สำหรับการปลูกป่า
ชุมชน ร้อยละ 80.7

ถ้าแบ่งระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนออกเป็น 4 ระดับ
(จากน้อยไปมาก) คือ

- 1) การรับรู้และเกิดความตระหนัก ได้แก่
ไม่ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน
บอกผู้อื่นไม่ให้ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชนและเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน
- 2) การร่วมปฏิบัติและให้ความร่วมมือ ได้แก่
เข้าร่วมประชุมเพื่อรับทราบความเคลื่อนไหวกิจกรรมป่าชุมชนของหมู่บ้าน
ร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้ในป่าชุมชน
ให้การสนับสนุนด้านวัตถุเช่น กล้าไม้ ปุ๋ย วัสดุอื่น ๆ สำหรับการปลูกป่าชุมชน
- 3) การดำเนินงานและดูแลรักษา
ร่วมเสียสละเงินทุนเพื่อพัฒนาป่าชุมชน เช่น ทำแนวกันไฟ
ดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น รดน้ำ กำจัดวัชพืช ตัดแต่งกิ่งไม้ ฯลฯ
- 4) การบริหารงานและการวางแผน
ร่วมกำหนดเขตป่าชุมชน
ร่วมกำหนดระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมดูแลรักษาป่าชุมชน
เสนอปัญหาและวางแผนกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน
จะพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน โดยรวมทั้ง 3

หมู่บ้าน (n=181) มีเพียง 2 ระดับ ดังนี้

- 1) การรับรู้และเกิดความตระหนัก คือกิจกรรม
ไม่ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ร้อยละ 79.6 ($\bar{x} = 2.6$)
- 2) ร่วมปฏิบัติและให้ความร่วมมือ คือกิจกรรม
ร่วมกิจกรรมการปลูกต้นไม้ในเขตป่าชุมชน ร้อยละ 40.3 ($\bar{x} = 1.7$)

5.5 อภิปรายผลการศึกษา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ในการศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น : กรณีศึกษาหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ขององค์กรท้องถิ่น มีดังนี้

5.5.1 รูปแบบและกระบวนการจัดการป่าชุมชน

รูปแบบและกระบวนการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

ก. กลุ่มและองค์กรในชุมชน จากการศึกษา พบว่ากลุ่มสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าในลุ่มน้ำ ประกอบด้วยกลุ่มที่สำคัญระดับหมู่บ้าน 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นกลุ่มที่เป็นทางการ หน่วยงานราชการเข้ามาดำเนินการก่อตั้งทำหน้าที่หลักในการพัฒนาหมู่บ้าน การประสานงานและการสนองนโยบายของรัฐ 2) กลุ่มมัคทายก เป็นกลุ่มไม่เป็นทางการมีโครงสร้าง และสมาชิกไม่แน่นอนและมีพื้นฐานการรวมกลุ่มจากความศรัทธาในพุทธศาสนา ทำหน้าที่บูรณะและดูแลกิจกรรมภายในวัด 3) กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นกลุ่มธรรมชาติไม่เป็นทางการ แต่รัฐมักจะเข้ามาจัดโครงสร้างให้ใหม่ เช่น การเลือกตั้งตำแหน่ง ที่สำคัญเพื่อบริหารกลุ่ม เช่น ประธาน รองประธาน และเพรียกหรือผู้ทำหน้าที่ปิด-เปิดน้ำ กลุ่มผู้ใช้น้ำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนมีเพียงไม่กี่กลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายท่าช้าง มีประเพณีบวงสรวงและเลี้ยงผีที่ดูแลเหมืองฝาย และป่าธรรมชาติบริเวณฝายทุกๆ ปี กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายจันทน์มีการอนุรักษ์ป่าบริเวณต้นน้ำฝายและบำรุงรักษาอย่างดีพร้อมกับตั้งระเบียบควบคุมและกลุ่มฝายข้ากกหาด มีประเพณีเลี้ยงผีต้นน้ำในเทศกาลสงกรานต์ทุกปี การดำเนินงานของกลุ่มเหล่านี้ จะแตกต่างกันไปตามสภาพโครงสร้างของหมู่บ้าน ระบบทรัพยากรในชุมชน และความสัมพันธ์ในสังคม เช่น กลุ่มกรรมการหมู่บ้านช่วยมั่งร่วมกับกลุ่มมัคทายกวัดตั้งกลุ่มป่าชุมชนเขาสามยอดขึ้นใหม่ กลุ่มมัคทายกบ้านน้ำชำแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ซึ่งเกิดจากการขัดแย้งด้านความคิดและสถานที่ตั้งชุมชน ส่วนบ้านวังยาวกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านให้ความร่วมมือค่อนข้างน้อยกับกลุ่มมัคทายกวัด เพราะปัญหาระดับบุคคลที่เชื่อมโยงมาถึงกลุ่มโดยส่วนรวม การดำเนินงานของกลุ่ม และองค์กรในชุมชน มีความแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ และความเป็นมาดังกรณีกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านถือว่าเป็นกลุ่มทางการ วิไลวัจน์ กฤษณะภักติ และคณะ (2529) ได้ศึกษาเอาไว้ คือ

กลุ่มทางการเมืองจะเกิดจากการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก มีการกำหนดโครงสร้างหน้าที่อย่างชัดเจน เช่น ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิกประชาสัมพันธ์ และกรรมการฝ่ายอื่น ๆ ในการปฏิบัติงานมักจะดำเนินงานตามคำสั่งหรือสนองต่อนโยบายของทางราชการ ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ เยาวลักษณ์วิชาติวิไล และคณะ (2533) คือ กลุ่มทางการเมืองเกิดจากการจัดตั้งจากหน่วยงานของรัฐ สมาชิกมักจะได้มาจากการเสนอแนะของผู้นำหรือหน่วยงานที่เข้ามาจัดตั้งมีโครงสร้างแน่นอนแต่มักจะรวมตัวกันประกอบกิจกรรมเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น เช่น กรณีบ้านนาข้าวมีกลุ่มกองทุนร้านค้าสาธิต ที่จัดตั้งโดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ มีการตั้งกรรมการฝ่ายต่าง ๆ บริหารงานต่อมาเพียงระยะเวลา 1-2 ปี กลุ่มดังกล่าวก็เลิกล้มกิจกรรมซึ่งมีสาเหตุมาจากหลายประการเช่น ความไม่สามัคคีของสมาชิก การเรียกเก็บเงินจากผู้ซื้อไม่ได้การแบ่งสรรผลประโยชน์ การละเลยต่อหน้าที่ ฯลฯ ดังนั้นในเรื่องการจัดการประชุมชน กลุ่มที่มีหน้าที่สำคัญ เช่น กลุ่มกรรมการหมู่บ้านต้องสร้างความเข้าใจให้แก่ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอสำหรับกลุ่มไม่ใช่องค์กร เช่นกลุ่มมัคทายก กลุ่มผู้ใช้น้ำ พบว่าพื้นฐานการรวมกลุ่มเกิดจากสภาพปัญหาและความต้องการในเรื่องเดียวกัน มักจะรวมกลุ่มกันได้นานแต่ไม่มีโครงสร้างหน้าที่ชัดเจน บางครั้งจะมีเฉพาะหัวหน้ากลุ่มหรือผู้ประสานงานเท่านั้น การแสดงความคิดเห็นของกลุ่มอาศัยเสียงส่วนใหญ่ ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มที่เป็นทางการเมืองอาศัยผู้นำเป็นสำคัญในการตัดสินใจ ดังนั้นการจัดการประชุมชนขององค์กรท้องถิ่น จะพบว่าทั้ง 3 หมู่บ้านจากกรณีศึกษา กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน ไม่สามารถจัดการประชุมชนได้เอง ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับกลุ่มมัคทายกวัด หรือกลุ่มสภาตำบล ตลอดทั้งกลุ่มผู้อาวุโส(ที่ไม่เป็นทางการเมือง) มาช่วยจัดการประชุมชน ถ้าพิจารณาข้อมูลเชิงปริมาณ จะพบว่าการจัดการประชุมชนของชาวบ้านโดยส่วนรวม ($n=181$) ในอนาคตต้องให้สภาตำบลร่วมกำหนดแผนการปลูกไม้พุ่มสภาพป่าทุกปี คิดเป็นร้อยละ 45.3 ($x=2.3$) เพราะถ้าหากชุมชนสามารถจัดการประชุมชนได้ดี ก็จะก่อให้เกิดความสามัคคีภายในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านมีความคิดเห็นร้อยละ 37.8 ($\bar{x}=2.2$)

๓. ระดับความสำคัญของการประชุมชน จากกรณีศึกษาการจัดการประชุมชน ของหมู่บ้าน 3 แห่ง องค์กรท้องถิ่นจะให้ความสำคัญกับประชุมชนแตกต่างกัน เช่น บ้านห้วยม่วงมีประชุมชน 2 แห่งคือ ป่าวัดจะเน้นการดูแลรักษาป่าธรรมชาติบริเวณเชิงเขา มีการอนุรักษ์ไม้ชนิดต่าง ๆ ถ้ากรณีมีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ จะเน้นการปลูกไม้ป่าและวัดแห่งนี้ยังใช้เป็น

สถานที่เผาศพ และประกอบพิธีกรรม ส่วนป่าชุมชนเขาสามยอดจะพัฒนาเป็นป่าเศรษฐกิจ โดยการปลูกไม้โตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส เพื่อต้องการตัดไม้ขายในอนาคต ในระยะที่ต้นไม้ยังไม่เจริญเติบโตเต็มที่ก็เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าร่วมดูแลรักษาป่า โดยการปลูกพืชแซมเมื่อต้นไม้โตแล้วสามารถถอนฝังสัตว์เข้าไปเลี้ยงได้ บ้านนาข้าวมีพื้นที่ป่าชุมชนหลายแห่ง ความสำคัญในการใช้ประโยชน์ก็จะแตกต่างกัน เช่น วัดศิลาตาช เน้นการปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ ถึงแม้ว่าจะปลูกไม้โตเร็วก็ตามแต่จะไม่มีการตัดฟัน ป่าช้า ใช้เป็นสถานที่เผาศพ และเก็บหาอาหารธรรมชาติได้ โกงทำเลเนินเตาหาใช้เลี้ยงสัตว์ตัดไม้ ขุดหินลูกรังและมีการปลูกไม้โตเร็วเพื่อใช้สอย และวัดปามะนาวศรีเป็นเขตป่าธรรมชาตินิยมสมุนไพรและสามารถใช้ประโยชน์ได้ บ้านวังยาว มีป่าชุมชนเพียงแห่งเดียวแต่จะแบ่งส่วนในการใช้ประโยชน์ คือ ด้านทิศเหนือเป็นป่าโคกใช้เป็นป่าช้า และทิศใต้ก่อนมาทางหมู่บ้านวังยาวเป็นป่าดิบแล้งผสมป่าโคกใช้เป็นพื้นที่วัดป่า ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมและศาสนิกทางศาสนาจะเกี่ยวข้องกัน

สุริยา สมุทคุปต์และคณะ (2536) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชาวนาอีสาน พบว่า กลไกการจัดการทรัพยากรของชุมชน จะสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น การนับถือผีปู่ตา ผีต้นน้ำ ประเพณี ชื้อชะล่าและความเชื่อเพราะปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยตรง ก็จะมีเข้ามามีส่วนร่วมมาก ภายใต้กฎเกณฑ์หรือระเบียบชุมชนเท่าที่จะอำนวย เช่นเดียวกับกรณีบ้านวังยาวมีการนับถือผีปู่ตามีประเพณีการบูชาบวงสรวงทุกปี สำหรับพื้นที่ป่าชุมชนจะอาศัยความศรัทธาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องกำหนด ทำให้เป็นที่ยอมรับกันทั่วชุมชน ตรงกับการศึกษาของ วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ (2532) นั่นคือ การจัดการป่าชุมชนจะอาศัยรูปแบบต่าง ๆ โดยการจัดองค์กร 2 รูปแบบคือ แบบดั้งเดิม ได้แก่ความเชื่อต่าง ๆ และแบบอาศัยพลังกลุ่มสังคมต่าง ๆ ในชุมชน ถ้าพิจารณาจากข้อมูลเชิงปริมาณของชาวบ้านโดยส่วนรวม ($n=181$) จะพบว่าชุมชนมีการแบ่งระดับความสำคัญของป่าชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์ที่ต่างกันดังนี้ 1) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับหมู่บ้านเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เช่น การเผาศพ ร้อยละ 68.0 ($\bar{x}=2.3$) 2) ป่าชุมชนควรใช้ประโยชน์เป็นแหล่งไม้ใช้สอยของส่วนรวมเช่น สว่างบุญ ศาลาการเปรียญ(ป่าธรรมชาติ และป่าปลูก) ร้อยละ 37.6 ($\bar{x}=1.6$) 3) ในระดับครัวเรือนใช้เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ

เช่น หน่อไม้ ผักหวาน ร้อยละ 37.0 ($\bar{x}=1.6$) ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย จึงแตกต่างกันตามความต้องการ และการแบ่งระดับของการใช้ประโยชน์จากป่า แต่ความสำคัญของป่าชุมชนในอันดับแรก คือ ความต้องการ มีพื้นที่ป่าธรรมชาติ เพื่อสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

ค. การประสานงานขององค์กรท้องถิ่น พบว่าขีดความสามารถและระดับในการติดต่อประสานงานขององค์กรท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำและสมาชิกกลุ่มกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มมัคทายกและผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมีความแตกต่างกัน เช่น บ้านห้วยม่วง ผู้นำมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอยู่เรื่อย ๆ (รวมทั้งการที่มีหน่วยงานเข้ามาติดต่อภายในชุมชน) เพราะว่าหมู่บ้านห้วยม่วงตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติใกล้พื้นที่ต้นน้ำลำธาร ทางราชการต้องการอพยพชุมชนออกจากพื้นที่ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้รับความสนใจจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเข้ามาดำเนินการควบคุม และพัฒนาหมู่บ้านอย่างเหมาะสม(รวมทั้งหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตตำบลห้วยม่วงเช่น โนนสะอาด ห้วยซ้อ ห้วยเตย ทรัพย์สมบูรณ์) หน่วยงานที่เข้ามาติดต่อประสานงานกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านห้วยม่วง ได้แก่ โครงการพัฒนาป่าดงลาน 6 โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน สำนักงานชลประทานขอนแก่น โครงการ คจก. โครงการ ส.ป.ก. ส่วนราชการในอำเภอ และธกส. ส่วนบ้านนาข้าว พบว่าเป็นหมู่บ้านเก่าของกลุ่มไทคอนสาร มีการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกค่อนข้างน้อย ที่สำคัญยังมีปัญหาการติดต่อประสานงานกันภายในชุมชน เช่น การที่หมู่บ้านแบ่งการปกครองออกเป็น 3 คุ่ม และตั้งอยู่ห่างไกลกัน ผู้นำหมู่บ้านตั้งครัวเรือนอยู่อีกคุ่มหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มไทลาวและมีจำนวนน้อยกว่ากลุ่มไทคอนสาร ทำให้การประสานงานมีความลำบากยิ่งขึ้น มีการก่อตั้งวัดขึ้น 2 แห่ง ทำให้กลุ่มมัคทายกแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย การประสานงานนอกชุมชนจะมีหน่วยงานมาติดต่อ เช่น ส่วนราชการในอำเภอธกส. โครงการพัฒนาป่าดงลาน 6 และการติดต่อระดับตำบล สำหรับบ้านวังยาว พบว่าภายในชุมชนมีการประสานงานระหว่างกลุ่มค่อนข้างน้อย เช่น กรณีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้บุกรุกป่าชุมชน (มีสมาชิกกรรมการหมู่บ้านอยู่ด้วย) กับกลุ่มมัคทายกวัดร่วมกับชาวบ้าน ทำให้ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือภายในชุมชน ส่วนการประสานงานนอกชุมชน ได้แก่ การติดต่อกับโครงการคจก. โครงการ ส.ป.ก. โครงการปลูกสร้างสวนป่าชำแค้น อุทยานแห่งชาติภูผาม่าน สำนักงานชลประทานขอนแก่น กลุ่มพ่อค้ารับซื้อพืชผัก ส่วนราชการในอำเภอ ธกส. และ

คณะกรรมการในสภาตำบลรวมทั้งตำบลใกล้เคียง ความแตกต่างในการติดต่อประสานงานขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ ระบบการผลิตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนภายนอก การให้ความช่วยเหลือและความสนใจจากหน่วยงานของรัฐ, ปัญหาเรื่องที่ดินทำกินและการรับรองสิทธิ์ ตลอดจนความตื่นตัวของชุมชนในเรื่องการรับรู้ข่าวสาร การใช้เทคโนโลยีและความสะดวกในการติดต่อกับภายนอกชุมชน

สุนทรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535) และองยุทธ บุราสิทธิ์ (2534) ได้ศึกษาวิจัยไว้สอดคล้องกัน คือ ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน หรือการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านส่วนหนึ่งเกิดจากการที่มีหน่วยงานภายนอกเข้าร่วมประสานงาน ให้ความรู้การฝึกอบรม และเสนอแนะแนวทางร่วมกับชุมชน เช่น โครงการพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) ได้เข้าไปดำเนินโครงการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น กรณีบ้านห้วยม่วงก็มีโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชนเข้ามาร่วมดำเนินงานระยะแรกโดยการคัดเลือกพื้นที่ เจาะหาปัญหาจากกลุ่มผู้บุกรุก การกันเขตออกจากอุทยานแห่งชาติ การให้ความรู้และฝึกอบรมกลุ่มเรื่อยมา หมู่บ้านนาข้าวดำและวังยาว ได้รับการสนับสนุนกล้าไม้จากโครงการป่าไม้ และการได้รับงบประมาณพัฒนาวัดป่าจากสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ เป็นต้น Triraganon (1993) ได้ให้ความเห็นว่าการพัฒนาป่าชุมชนต้องอาศัยกรอบนโยบายชัดเจนทั้งระดับผู้บริหาร ผู้รับนโยบายไปถ่ายทอดและผู้ปฏิบัติร่วมกับชุมชน โดยอาศัยเทคนิคการประสานงานที่ตรงกัน เทคนิคดังกล่าว คือกระบวนการสื่อสารอย่างตรงกับ ชวัญเรือน กิตติวัฒน์ (2531) ที่เห็นว่า ถ้าหากกระบวนการสื่อสารในองค์กรมีความชัดเจน ทำให้การจัดองค์กรระดับท้องถิ่นมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จในการดำเนินงานได้เร็วขึ้น ดังเช่น Sila (1993) ได้อธิบายไว้ว่า เทคนิคในการส่งเสริมงานป่าไม้ชุมชนต้องมีนักส่งเสริมป่าไม้ เข้ามาเป็นผู้ประสานงานจึงจะทำให้การดำเนินงานของกลุ่มมีความคล่องตัว เปรียบเทียบได้กับการที่โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชนได้ส่ง จปป. เข้าไปประจำในหมู่บ้าน เช่น บ้านห้วยม่วง ทำให้ทราบปัญหาและประสานงานกับชาวบ้านได้อย่างชัดเจนตรงกับการศึกษาของ Kalyawongsa (1993) คือ ความสำเร็จของการดำเนินงานวนศาสตร์ชุมชนสำคัญอยู่ที่ CO (community organizer) หรือ จปป. นั่นเอง ถ้าพิจารณาข้อมูลเชิงปริมาณของชาวบ้านโดยส่วนรวม (n=181) จะพบว่า ชุมชนมีความต้องการที่จะให้ส่วนราชการจัดสรรงบประมาณพัฒนาป่าชุมชนให้หมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง คิดเป็น

ร้อยละ 75.1 ($\bar{x}=2.7$) นั้นหมายความว่าในการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นยังมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอกบางส่วน

5.5.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับ

การจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น

ก. พัฒนาการของชุมชน หมายถึงการกำหนดเขตป่าชุมชนของหมู่บ้าน จากกรณีศึกษามีความแตกต่างกัน เช่น บ้านห้วยม่วงตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และไม่มีพื้นที่สาธารณะรอบ ๆ หมู่บ้าน ต้องอาศัยพื้นที่ป่าธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติ และร่วมมือกับส่วนราชการเสนอโครงการจัดการป่าชุมชน บ้านนาข้าวดำตั้งชุมชนกระจายกระจายเป็น 3 คุ่ม ทำให้ป่าชุมชนกระจายอยู่ตามคุ่มต่าง ๆ ส่วนพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ไม่มีความเหมาะสมต่อการเพาะปลูก (เป็นหินลูกรัง) ชาวบ้านจึงร่วมกันกำหนดเป็นเขตป่าชุมชน สำหรับบ้านวังยาวตั้งชุมชนอยู่ที่ราบลุ่ม ทำให้พื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้านแปรสภาพเป็นที่ทำกิน มีความจำเป็นที่ต้องกำหนดเขตป่าชุมชนเอาไว้ โดยอาศัยคุณค่าทางนิเวศกรรมมาเป็นแนวปฏิบัติควบคู่กับภารกิจทางศาสนาจึงทำให้ป่าชุมชนดำรงอยู่ได้ Vergara (1985) ได้ศึกษาไว้คือ ในการจัดการป่าชุมชนนั้นเกิดจากความสัมพันธของการใช้ที่ดินของชุมชน นั่นคือพื้นที่เหมาะสมต่อการเกษตรก็จะพัฒนาไปเป็นที่ทำกิน พื้นที่เหมาะสมน้อยกว่าจะคงสภาพป่าเอาไว้ก่อน แต่กิจกรรมการใช้ที่ดินในเขตป่าชุมชนต้องคำนึงถึงปัจจัยหรือเงื่อนไขอื่น ๆ ของสังคมด้วย ในทำนองเดียวกัน จลาตชาย รมิตานนท์ (2536) อธิบายว่าป่าชุมชนเป็นรูปแบบการใช้ที่ดินที่มีการกำหนดและเป็นที่รับรู้ หรือยอมรับกันทั้งชุมชนมาช้านานตั้งแต่ระยะแรกของการก่อตั้งชุมชน เช่น กรณีบ้านวังยาว และบ้านนาข้าว มีการกำหนดเขตวัดป่า และป่าเข้ามาเป็นเวลานานซึ่งสัมพันธ์กับระบบการผลิตและการดำรงชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ฉะนั้นในระดับหมู่บ้านด้วยทราวจึงสามารถอธิบายได้ว่า ข้อจำกัดในการกำหนดเขตป่าชุมชน จึงมีความแตกต่างกันตามลักษณะสภาพที่ตั้งชุมชน เช่น บ้านเขินได้ยึดติดลำน้ำเขินไม่มีที่สาธารณะรอบ ๆ หมู่บ้าน ต้องกำหนดเขตป่าชุมชนบริเวณเนินตมามากกว่า 1,000 ไร่ ต่อมาก็มีชุมชนอื่นที่ก่อตั้งขึ้นภายหลังมาใช้ประโยชน์ร่วมด้วยเช่น บ้านปากกล้วย บ้านนาข้าว เป็นต้น

ข. ระบบการผลิตของชุมชน หมายถึงความแตกต่างในการผลิตแต่ละชุมชน มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแตกต่างกันด้วย เช่น ระบบการปลูกพืชของบ้านห้วยม่วงมีอาชีพหลักคือ การทำไร่ ปลูกข้าวโพด อ้อย มะขามหวาน ถั่วแดง ถั่วเหลือง

รวมทั้งมีชาวบ้านอพยพมาอาศัยอยู่มาก ทำให้พื้นที่ทำกินไม่เพียงพอทำให้ความสำคัญในการกำหนดเขตป่าชุมชนมีน้อยลงพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่จึงถูกพัฒนามาเป็นที่ทำกิน บ้านนาข้าวมีอาชีพหลักคือ การทำนา ดังนั้นพื้นที่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตรจึงกำหนดไว้เป็นเขตป่าชุมชน เช่น เนินตาหา วัดป่ามะนาวศรี ทำให้พื้นที่ป่าธรรมชาติ (ป่าโคก) รอบ ๆ หมู่บ้าน ประกอบกับความต้องการมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์ (โค) ที่มีจำนวนมาก นอกจากชาวบ้านจะต้อนโคไปเลี้ยงในเขตอุทยานแห่งชาติแล้ว บางส่วนก็เลี้ยงตามที่ทำเลสาธารณะ ตามที่ว่างหรือโคกหัวไร่ ปลายนาและเขตป่าธรรมชาติใกล้เคียงเขา บ้านวังยาวมีอาชีพหลักคือ การทำนาและมีสภาพพื้นที่เหมาะสมต่อการเกษตรเพราะมีแหล่งน้ำดี ในฤดูแล้งจึงนิยมปลูกแตงร้านและถั่วฝักยาว ต้องทำค้ำยกสูงจากพื้น มีการตัดไม้ในเขตป่าอุทยานแห่งชาติมาทำค้ำ ปีกะ 30,000-40,000 ต้น หรือมีการลักลอบตัดในป่าชุมชน เขตหัวไร่ปลายนาของคนอื่น อาชีพรองลงมา คือ การปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย ข้าวโพด ถั่วแดง ถั่วเหลือง มีการลักลอบปลูกในเขตอุทยานแห่งชาติและมีที่ทำกินกระจัดกระจายอยู่หลายแห่งทำให้หมู่บ้านอื่นได้รับผลกระทบไม่สามารถกำหนดเขตป่าชุมชนได้เพราะมีที่ทำกินของบ้านวังยาวประปรายอยู่รอบๆ หมู่บ้าน ส่วนกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ต้องต้อนโคเข้าไปเลี้ยงในเขตอุทยานแห่งชาติ เพราะพื้นที่ป่าชุมชนมีจำกัด ทำให้ระบบนิเวศของป่าธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นในระบบการผลิตของชุมชนจึงเกี่ยวข้องกับแนวคิดมนุษย์นิเวศ (Human Ecology) นั่นคือ ภายในระบบนิเวศจะมีสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ มีการแลกเปลี่ยนพลังงานจะปรากฏออกมาในรูปของการใช้ที่ดิน การเลี้ยงสัตว์ในเขตป่าธรรมชาติ การเก็บหาของป่า หนองไม้ การตัดไม้ มีผลกระทบต่อระบบธรรมชาติในทางเสื่อมโทรมทำให้ชุมชน (หมู่บ้าน) ต่าง ๆ ในเขตลุ่มน้ำมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมจนกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิต และการใช้เทคโนโลยีในการผลิต มีผลทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปทำให้ประสิทธิภาพของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรในแต่ละชุมชนแตกต่างกันไปด้วย รวมทั้งมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมากขึ้นทำให้เกิดการแข่งขันกันในการใช้ทรัพยากร นอกจากนั้นการควบคุมของรัฐ การใช้เทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลง โลกทัศน์และทัศนคติที่ต่างกันไป มีผลทำให้รูปแบบและกระบวนการจัดการป่าชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบการผลิตของแต่ละชุมชนแตกต่างกันตามไป

ด้วย เช่น ด้านความคิดเห็นของชาวบ้านพบว่า บ้านห้วยม่วง ต้องการปลูกพืชป่าในเชิงเศรษฐกิจ และชาวบ้านผู้ไม่มีที่ทำกินต้องการปลูกพืชแซม คณะกรรมการจึง ได้กำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันกับชาวบ้าน บ้านนาข้าว ต้องการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติในเขตป่าชุมชน ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าโดยการตัดไม้ใช้สอย และเก็บหาอาหารธรรมชาติสมุนไพร จึงมีการประสานงานร่วมกับกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านและมัคทายก เพื่อสร้างข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ส่วนบ้านวังยาว มีปัญหาการบุกรุกป่าชุมชนจากชาวบ้านบางกลุ่มที่ทำกินอยู่รอบเขตป่าชุมชน เพื่อใช้พื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ ดังนั้นคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนจึงได้ประสานงานภายนอกมาร่วมแก้ไข ในระดับลุ่มน้ำห้วยทราย พบว่าระบบการผลิตของชุมชนมีการขยายพื้นที่เข้าไปในเขตป่าชุมชน และเขตป่าอนุรักษ์ทุกปี เพราะชุมชนไม่มีมาตรการดูแลรักษาป่าชุมชนไว้ได้ตลอด เช่น ตัวแทนกลุ่มหรือองค์กรที่เคยทำหน้าที่มีการอพยพไปทำงานนอกชุมชนทำให้ขาดบุคลากรสำคัญ หรือในกิจกรรมการผลิตชาวบ้านมุ่งเน้นที่กิจกรรมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมและมีผลกระทบต่อป่าไม้ในพื้นที่ ดังนั้นในการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงระบบการผลิตของชุมชนที่สัมพันธ์กับป่ามาตั้งแต่อดีต

ค. ความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า ในพื้นที่การศึกษา 3 หมู่บ้าน จะมีกลุ่มเครือญาติ และความเป็นชาติพันธุ์แตกต่างกัน คือ บ้านห้วยม่วงเริ่มก่อตั้งชุมชน ปี พ.ศ. 2511 เป็นชุมชนก่อตั้งขึ้นใหม่หลังจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายเช่น ไทลาวพื้นเมือง อีสานตอนใต้ อีสานตอนบน ไทเลย ไทคอนสาร เป็นต้น ในบรรดากลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะมีระบบเครือญาติเฉพาะภายในกลุ่ม หรือพวกพี่น้องของตน ซึ่งมีระบบเครือญาติที่หลากหลายเช่นเดียวกัน บ้านนาข้าว ก่อตั้งชุมชนมาช้านาน ในปี พ.ศ. 2462 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไทคอนสาร มีภาษาพูดเป็นไทคอนสาร (สำเนียงคล้ายไทเลย) และเป็นชาวบ้านส่วนใหญ่ทำให้มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น ส่วนบ้านวังยาวเริ่มก่อตั้งชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2420 เป็นกลุ่มไทคอนสาร ต่อมาก็มีกลุ่มไทลาวเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้นและมีกลุ่มไทเลยอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ระยะหลังทำให้ระบบเครือญาติของบ้านวังยาวกระจายเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 3 กลุ่ม คือ เครือญาติของกลุ่มไทคอนสาร กลุ่มลาวพื้นเมือง และกลุ่มไทเลยในด้านการจัดการป่าชุมชน พบว่ากลุ่มเครือญาติมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชน

และคณะกรรมการดูแลรักษาป่า เช่น กรณีบ้านวังยาว ผู้นำชุมชน (ไทเลย) มีการจับจองที่ทำกินติดเขตป่าชุมชน และมีการบุกรุกเป็นบางครั้งทำให้ชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ ไม่พอใจในขณะที่ยังบรรดาเครือญาติหรือกลุ่มไทเลยกลับเห็นด้วยกับผู้นำชุมชน ในขณะที่ชาวบ้านน้ำขำมีระบบเครือญาติของกลุ่มไทคอนสารที่แน่นแฟ้น ยังมีการยึดมั่นในจารีตประเพณีดั้งเดิมของตน เช่น งานบุญเวส ดุริชไทยและสาทรไทย การถือปฏิบัติกิจกรรมอย่างเคร่งครัดเช่นนี้พบว่า ถ้าหากกลุ่มไทลาวไม่ร่วมในงานบุญด้วยหรือมีส่วนร่วมน้อย ก็จะส่งผลกระทบต่อการขอความร่วมมือภายในชุมชนเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าถ้าหากกลุ่มไทคอนสารจะกระทำกิจกรรมอะไรก็ตาม ถ้าชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยก็จะมีมติเห็นพ้องต้องกันได้ง่าย เช่น กรณีการแสดงต่อระดับการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าชุมชน พบว่าชาวบ้านน้ำขำ ร้อยละ 42.2 มีส่วนร่วมโดยบอกผู้อื่น ไม่ให้ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชนหรือเขตป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน (ประชากรส่วนใหญ่เป็นไทคอนสาร) ในขณะที่บ้านวังยาวและบ้านห้วยม่วงมีส่วนร่วมในประเด็นดังกล่าวนี้น้อยมากหรือแทบไม่มีส่วนร่วมเลย

ง. กรรมสิทธิ์ในพื้นที่ป่าชุมชน พบว่า บ้านห้วยม่วงมีพื้นที่ป่าชุมชน 2 แห่ง คือ ป่าชุมชนในเขตวัดบริเวณเชิงเขามีเนื้อที่ 10 ไร่ และป่าชุมชนเขาสามยอด 18.3 ไร่ อยู่ติดเขตอุทยานแห่งชาติและเป็นพื้นที่กันออกจากเขตอุทยานแห่งชาติแล้ว แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ บ้านน้ำขำมีพื้นที่ป่าชุมชน 4 แห่ง คือ วัดศิลาดาส เนื้อที่ 16 ไร่ มีกรรมสิทธิ์ นส.3ก. ป่าช้า เนื้อที่ 28 ไร่ มี นส.3ก. แต่ทะเบียนกรรมสิทธิ์เป็นของทางราชการเก็บไว้ที่อำเภอพื้นที่เนินตาหา 25 ไร่ มีกรรมสิทธิ์ นส.3ก. (แต่ขอแบ่งจากสภาตำบลโนนคอม) และวัดป่ามะนาวศรี เนื้อที่ 23 ไร่ มีชาวบ้านบริจาคที่ดินซึ่งมีนส.3ก. ให้แก่วัดแต่ยังไม่ได้โอนให้เป็นกรรมสิทธิ์ของส่วนรวม บ้านวังยาว มีป่าชุมชน 2 แห่ง (พื้นที่ติดกัน) คือ ป่าช้า และวัดป่า รวม 75 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ไม่มีกรรมสิทธิ์อะไร ความแตกต่างด้านกรรมสิทธิ์ ส่งผลกระทบต่อระดับความมั่นใจในการปฏิบัติกิจกรรมป่าชุมชนของส่วนรวม เช่น กรณีบ้านวังยาวชาวบ้านเคยร่วมกันกำหนดเขตป่าชุมชน แต่ไม่มีแนวเขตแน่นอน เพียงแต่รับรู้ร่วมกันในชุมชนมีกลุ่มมหัทยากวัด ชาวบ้านและผู้มีจิตศรัทธาไปร่วมทำบุญที่วัดและดูแลรักษาต้นไม้ ต่อมาชาวบ้านมีการบุกรุกและติดต่อเจ้าหน้าที่รังวัด เพื่อออกเอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก.4-01 ในเขตป่าสงวนแห่งชาติในขณะที่พื้นที่วัดยังไม่ได้รับกรรมสิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ และมหัทยากบางคนขาดความศรัทธาที่จะร่วมดูแลรักษาต้นไม้ในวัด หรือกรณีบ้าน

น่าน้ำชำ พบว่าพื้นที่วัดป่ามะนาวศรี ชาวบ้านเคยบริจาคพื้นที่ซึ่งมีกรรมสิทธิ์ นส.3ก. เป็นสถานที่สร้างวัด ต่อมาเป็นเวลานานก็ไม่ได้มีการโอนกรรมสิทธิ์ให้เป็นสมบัติของวัด รวมทั้งมีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนในเวลาต่อมา ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่ศรัทธา ที่จะช่วยเหลือกิจกรรมส่วนรวม ถ้าพิจารณาจากข้อมูลเชิงปริมาณ พบ ว่าชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน($n=181$) มีความเห็นว่าพื้นที่ป่าชุมชนควรมีกรรมสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมายเช่น นส.3ก. หรือใบอนุญาตใช้ประโยชน์ คิดเป็นร้อยละ 58.6 ($\bar{x}=2.4$)